

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: filosofie

Studijní program: M7503 - Učitelství pro základní školy

Kombinace: český jazyk – občanská výchova

Kubánská krize

The Cuban Missile Crisis

Diplomová práce: 2009 – FP – KFL – 183

Autor:

Oldřich ULMAN

Podpis:

.....

Adresa:

Sokolská 1148

460 01, Liberec 1

Vedoucí práce: PhDr. Břetislav Daněk

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
145	33179	10	0	30	10

V Liberci dne: 20. 5. 2009

Zde kopie vyplněného formuláře **Zadání DP**

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 20. 5. 2009

Oldřich Ulman

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucímu mé diplomové práce panu PhDr. Břetislavu Daňkovi, za jeho trpělivost a ochotu a v neposlední řadě za jeho cenné rady při zpracování tohoto tématu.

Touto cestou bych rád poděkoval také Daniele Kubů za pomoc s formální stránkou mé diplomové práce, Milanu Bulířovi, Ladislavu Pažoutovi, Anitě Pěničkové, Martinu Schröderovi, Václavu Štěpařovi a Vladěce Vanerové.

Mé poděkování patří také rodičům.

Kubánská krize

Anotace:

Námětem mé diplomové práce je jedna z nejvyostřenějších událostí celé studené války – Kubánská krize. Poprvé od konce druhé světové války nastal stav, který mohl každým okamžikem přerůst v jadernou válku. Naštěstí díky zdrženlivosti všech zainteresovaných stran k tomu nedošlo. Ve své diplomové práci jsem se pokusil tuto krizi zanalyzovat nejen z historického hlediska, ale i z toho politologického.

The Cuban Missile Crisis

Summary:

The main theme of my diploma is based upon on the most known affair of cold war – the Cuban Missile Crisis. It was the first moment since the end of World War Two, which could grow to nuclear war in any moment. Fortunately it didn't happen thanks to restraint of all intersted participants. In my diploma thesis I tried to analyse the crisis from the historical and particularly political point of view.

Die kubanische Krise

Annotation:

Der Entwurf meiner Diplomarbeit ist ein der scharfsten Ereignissen des ganzen kalten Weltkrieges – Die kubanische Krise. Zum erstenmal seit dem Ende des zweiten Weltkrieges ist ein Zustand angefangen, der in jedem Augenblick in einen nuklearen Krieg überwachsen könnte. Zum Glück - dank der Verweigerung aller interessierten Seiten – ist das nicht passiert. In meiner Diplomarbeit habe ich die-

se Krise nicht nur aus dem historischen, sondern auch aus dem politologischen
Sichtpunkt zu analysieren bemüht.

1. ÚVOD.....	1
2. POVÁLEČNÁ SITUACE VE SVĚTĚ	2
2.1 STUDENÁ VÁLKA.....	5
2.2 PRVNÍ BERLÍNSKÁ KRIZE	12
2.3 PRVNÍ VÁLEČNÝ STŘET MOCNOSTÍ – VÁLKA V KOREJI.....	18
2.4 POČÁTKY UVOLŇOVÁNÍ PO STALINOVĚ SMRTI.....	29
2.5 SUEZSKÁ KRIZE	38
2.6 MAĎARSKÉ UDÁLOSTI ROKU 1956.....	41
2.7 DRUHÁ BERLÍNSKÁ KRIZE	49
3. VÝVOJ NA KUBĚ.....	51
3.1 SITUACE NA KUBĚ PO VÍTĚZSTVÍ FIDELA CASTRA	53
3.2 POLITIKA SSSR VŮČI KUBĚ	57
3.3 PROBLEMATICKÁ ZÁTOKA SVINÍ.....	60
3.4 ZMĚNA PŘÍSTUPU SPOJENÝCH STÁTŮ K LATINSKÉ AMERICE ZA KENNEDYHO.....	65
4. KUBÁNSKÁ KRIZE	67
4.1 PŘÍPRAVY OPERACE „ANADYR“	70
4.2 HORKÉ ŘÍJNOVÉ DNY.....	81
4.2.1 Pondělí 22. října 1962	87
4.2.2 Úterý 23. října 1962.....	90
4.2.3 Středa 24. října 1962	94
4.2.4 Čtvrtek 25. října 1962.....	95
4.2.5 Pátek 26. října 1962.....	99
4.2.6 Sobota 27. října 1962.....	101
4.2.7 Neděle 28. října 1962.....	104
4.3 ZÁVĚREČNÉ ROZHOVORY.....	106
4.3.1 Kubánsko-sovětská jednání.....	108
4.3.2 Sovětsko-americká jednání	112
5. PEDAGOGICKÉ A DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ.....	119
5.1 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	119
6. ZÁVĚR.....	122
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	124
7.1 LITERATURA	124
7.2 ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE.....	125
8. SEZNAM PŘÍLOH	126
PŘÍLOHA Č. 1: ŠPIONÁŽNÍ LETOUN U-2.....	127
PŘÍLOHA Č. 2: SOVĚTSKÁ PŘEPRAVNÍ LOĎ POLTAVA MÍŘÍCÍ NA KUBU	128
PŘÍLOHA Č. 3: SOVĚTSKÁ LOĎ TYPU KOMAR.....	129
PŘÍLOHA Č. 4: SOVĚTSKÁ RAKETA STŘEDNÍHO DOLETU R-12.....	130
PŘÍLOHA Č. 5: J.F. KENNEDY PŘI SETKÁNÍ S MINISTREM ZAHRANIČÍ A. GROMYKEM A VELVYSLANCEM A. DOBRYNINEM.....	131
PŘÍLOHA Č. 6: RAKETOVÁ ZÁKLADNA SAN CRISTOBAL.....	132
PŘÍLOHA Č. 7: STŘELY NA ZÁKLADNĚ SAN CRISTOBAL	133

PŘÍLOHA Č. 8: ZORINOVA KONFRONTACE S FAKTY NA PŮDĚ OSN.....	134
PŘÍLOHA Č. 9: AMERICKÝ KŘÍŽNÍK JOSEPH P. KENNEDY ZASTAVUJE SOVĚTSKOU NÁKLADNÍ LOĎ MARUCLA.....	135
PŘÍLOHA Č. 10: 17 ZKOMPLETOVANÝCH STŘEL V PŘÍSTAVU MARIEL.....	136

1. Úvod

Cílem diplomové práce (dále jen „DP“) je historický a politologický pohled na Kubánskou krizi.

Diplomovou práci jsem rozčlenil do jednotlivých kapitol. V první kapitole, tj. úvodu, vystihnu hlavní body jednotlivých kapitol v diplomové práci. Druhá kapitola je zaměřena na situaci ve světě po druhé světové válce. Ochlazování vztahů mezi minulými spojenci a vznik studené války. V další části této kapitoly se věnuji událostem, které hrozily přerůst ve střet mocností.

Celá třetí kapitola je věnována Kubě. Od Castrova nástupu k moci, po sbližování se Sovětským svazem až k Zátocě svíní. V této části se zmiňuji i o změně přístupu Kennedyho administrativy k Latinské Americe.

Nejdůležitější část DP, kapitola čtvrtá, analyzuje Kubánskou krizi.

Pátá kapitola se zabývá praktickou pedagogickou částí.

Poslední šestá kapitola shrnuje získané poznatky. V DP jsou také zahrnuty přílohy v podobě dobových fotografií. Součástí DP je i přiložené CD-ROM, ve kterém naleznete tuto práci v elektronické podobě.

2. Poválečná situace ve světě

Bez ohledu na vyčerpání, které způsobila Sovětskému svazu válka, se Moskva snažila zajistit si co možná největší „plody vítězství“. Stalin usiloval nejen o britské a americké uznání anexe rozsáhlých území z let 1939 – 1940, tedy z doby, kdy byl ještě Hitlerovým spojencem, ale také o potvrzení dominantní role Sovětského svazu ve státech střední a jihovýchodní Evropy. Pozdější postup sovětské armády na západ výrazně posílil vyjednávací pozice Sovětského svazu, který uvedené země plně kontroloval a bez ohledu na západní spojence v nich mohl uskutečňovat vlastní politiku.

O poválečném uspořádání světa jednaly ještě během války konference Velké trojky, kterou tvořili nejvyšší představitelé hlavních válčících států protihitlerovské koalice: generální tajemník ÚV Vsesvazové komunistické strany (bolševiků) a předseda vlády SSSR Josif Vissarionovič Stalin, prezident USA Franklin Delano Roosevelt a předseda vlády Velké Británie Winston Spencer Churchill. První konference Velké trojky se konala ve dnech 28. listopadu – 1. prosince 1943 v iránském Teheránu. Kromě projednání další strategie vedení války dostal Stalin od svých partnerů souhlas se změnou hranic Polska. Sovětský svaz si měl ponechat tu část polského území, kterou anektoval na základě německo-sovětského paktu z 23. srpna 1939, Polsku však příslušela kompenzace z německého území na západě a u Baltského moře. Na oplátku vyšel Stalin vstříc Rooseveltově snu o „novém světovém řádu“¹ a souhlasil se vznikem celosvětové organizace, pozdější Organizace spojených národů (OSN), která měla zajišťovat mír. Přislíbil mu také, že po porážce Německa vstoupí Sovětský svaz do války s Japonskem.

V době konání další konference Velké trojky v Jaltě na Krymu 4. – 11. února 1945 ovládala sovětská armáda již velkou většinu východní jihovýchodní Evropy a stála jen několik desítek kilometrů od Berlína. Jednání byla předznamenána očekávanou kapitulací Německa, a tak jedním z hlavních bodů konference byla

¹ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 55

otázka správy poraženého státu. Německo mělo být rozděleno do čtyř okupačních zón, které měly být spravovány vítěznými mocnostmi (jednu zónu dostala ještě Francie). To samé rozdělení mělo být aplikováno i na hlavní město – Berlín.

V otázce Polska konference potvrdila dřívější dohody o polských hranicích a zároveň prosovětská polská prozatímní vláda se měla stát základem příští polské vlády. V obecné rovině měla určovat politiku Velké trojky v poválečné Evropě *Deklarace o osvobozené Evropě*, podle které velmoci přislíbily „napomáhat národům osvobozeným z nadvlády nacistického Německa i národům bývalých satelitních států v Evropě, aby demokratickými prostředky vyřešily své naléhavé politické a hospodářské problémy.“² Deklarace však neobsahovala žádné nástroje a kontrolní mechanismy, které by zajišťovaly její dodržování.

Další vývoj v zemích střední a východní Evropy, z nichž většina se měla za krátký čas stát sovětskými satelity, dal vzniknout jaltskému mýtu, podle kterého mělo na konferenci na základě tajných dohod dojít k rozdělení světa mezi vítězné mocnosti. Tento mýtus neztratil na životnosti ani poté, co byly všechny jaltské dohody publikovány, a to zejména v daných zemích. Ve skutečnosti žádné takové dohody (o rozdělení světa) uzavřeny nebyly. Veškerá rozhodnutí na konferenci byla přijímána jednomyslně, avšak jejich vágní formulace umožňovaly různé interpretace.

K rozdělení Evropy, které šlo fakticky proti duchu dokumentů přijatých v Jaltě, došlo až později v souvislosti s konfrontacemi studené války, které jaltské dohody a principy deformovaly a negovaly.³ Je nutné ovšem připustit, že v době konání Jaltské konference již v hlavních rysech podmínky pro rozdělení světa připraveny byly. Sovětský svaz mocensky ovládal východní a střední Evropu a Roosevelt dal navíc v Jaltě najevo, že ho tato oblast příliš nezajímá. Spojené státy měly naproti tomu velký zájem o západní Evropu, včetně Itálie, dále o Japonsko a

² Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 57

³ tamtéž, s.58

tichomořské ostrovy, které by se daly použít jako základny pro válečné námořnictvo.

Američtí vojenští plánovači v této době odhadovali, že se další vojenské operace proti Japonsku protáhnou nejméně do roku 1946 a způsobí americké armádě ztráty ve výši až 1 miliónu mužů. Roosevelt si proto na Stalinovi vymohl opětovné potvrzení závazku, že SSSR vstoupí do tří měsíců po porážce Německa do války proti Japonsku. Sovětský svaz měl získat za tuto pomoc odměnou jižní část Sachalinu, kurilské ostrovy, nájem přístavu Port Artur, výsadní práva v přístavu Dairen a další koncese. Stalin naproti tomu učinil jisté ústupky v záležitosti OSN. Vzdal se požadavku, aby velmoci měly právo veta i v procedurálních otázkách a aby mohly zablokovat již samotné projednávání „nepříjemných“ otázek. Současně také souhlasil, aby kromě Sovětského svazu byly v OSN zastoupeny jen dvě svazové republiky, Bělorusko a Ukrajina, namísto původního maximalistického požadavku všech republik.

Roosevelt považoval sovětskou spolupráci na poválečném uspořádání světa za nezbytnou. Jeho ústupky sovětským požadavkům a ignorování řady problémů a sporných otázek měly Stalinovi mimo jiné ukázat, že Spojené státy akceptují Sovětský svaz jako rovnocenného partnera. Americký státník také nechtěl vyvolávat třenice, které by mu mohly zkomplikovat dosažení jeho vlastních cílů a ohrozily jeho představu poválečné spolupráce Velké trojky.

Přes naděje, které Jaltská konference přinesla, však záhy po jejím skončení došlo k ochlazení vztahů mezi anglosaskými spojenci a Sovětským svazem. Příčinou byla především polská otázka, přesněji problém vytvoření nové polské vlády. Západní spojence také znepokojovalo chování Sovětského svazu v obsazených zemích, zvláště jeho zásah v Rumunsku.⁴ Úmrtí prezidenta Roosevelta 12. dubna 1945 a nástup nového prezidenta Harryho S. Trumana předznamenal postupné změny americké politiky.

Druhou světovou válku svým způsobem završila poslední schůzka Velké trojky, která se konala v Postupimi u Berlína 17. července – 2. srpna 1945. Tato

⁴ Rumunští komunisté s podporou Rudé armády provedli převrat a svrhli dosavadní vládu.

schůzka měla současně znamenat přechod k poválečnému uspořádání Evropy. Spojené státy zde zastupoval H. Truman, který se teprve začínal orientovat v zahraničněpolitických otázkách, Velkou Británii zpočátku W. Churchill, po volbách ho nahradil nový ministerský předseda labouristické vlády Clement Attlee a za Sovětský svaz Stalin.

Jednání se soustředila především na řešení konkrétních problémů spojených s okupací a budoucností Německa. Velmoci také stanovily definitivní západní hranici Polska, která vedla po linii řek Odra – Lužická Nisa, přičemž Polsku připadl i přístav Štětín i se zázemím. Na konferenci se taktéž rozhodlo o odsunu německých menšin z Polska, Československa a Maďarska a zabývala se také přípravou mírových smluv se satelity Německa a dalšími otázkami. Zahraniční politiku Spojenců v poválečném světě měla koordinovat nově vytvořená Rada ministrů zahraničních věcí, která měla také řešit aktuální problémy ve vzájemných vztazích mezi nimi. Západní spojenci však odmítli v Postupimi požadavky SSSR, aby dostal do správy bývalou italskou kolonii Libyi, a zvláště pak aby Turecko vrátilo Sovětskému svazu provincie Kars a Ardahan v Zakavkazsku, které získalo po první světové válce. Stálý sovětský tlak byl sice v tomto směru sice bezvýsledný, byl však vedle Trumanovy kritiky sovětské politiky ve východní Evropě jedním z faktorů, které přispívaly ke zhoršování vztahů mezi dosavadními spojenci.

2.1 Studená válka

Studená válka vznikla jako střet sovětské a americké vize budoucího uspořádání světa. Přesto byl její vznik postupným procesem, jehož vývoj nebyl předem dán. Jak jsem se v předchozí části zmínil, tak Stalinova politika byla v podstatě kombinací několika přístupů. Předně se snažil získat území ztracená po první světové válce a obnovit hranici z roku 1940. Komunistická dogmata se projevila v sovětském zahraničněpolitickém myšlení přesvědčením, že dokud existuje kapitalismus, jsou války nevyhnutelné a bezpečnost SSSR je ohrožena.⁵ Zároveň však

⁵ Luňák, Petr. Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 68.

Stalin usiloval o udržení spolupráce se západními spojenci a snažil se předejít chybám své meziválečné politiky ohledně vztahu k sociálně demokratickým a socialistickým stranám. Bezprostředně po válce uvažoval Stalin alespoň pro počáteční období o slabé a rozdrobené Evropě se silným vlivem domácích komunistů, která by snadno podléhala sovětskému vlivu. Nastolení režimů sovětského typu bylo pouze jednou z variant a Moskva vyzývala komunistické strany k vytváření širokých vnitropolitických front a varovala předtím, aby se revoluce uspěchaly.

Také Spojené státy se chtěly vyvarovat chybám, které udělaly v minulosti. Jejich neúčast při řešení evropských záležitostí po první světové válce je nakonec přinutila zapojit se do války druhé. I pouhá možnost naplnění Stalinova snu slabé Evropy, kterou by si mohl v budoucnu snadno podmanit, byla pro Spojené státy více než nepřijatelná. Neznaменá to však, že konfrontace mezi SSSR a USA v podobě studené války byla předem daná a že Spojené státy měly o své poválečné přítomnosti v Evropě od samého počátku jasno. Stejně jako sovětská politika procházela v prvních poválečných letech i americká zahraniční politika jednotlivými vývojovými stadii, kdy reagovala jak na události v jednotlivých evropských zemích, tak na často domnělé chování druhé strany.⁶

První signály studené války se objevily po nástupu H. S. Trumana do prezidentského úřadu, tedy v období, kdy válka v Evropě byla u konce a zbývalo společně porazit Japonsko. Na pořad dne se stále častěji dostávala otázka poválečného uspořádání a vztahu mezi spojenci. Postoj Spojených států ovlivnily i ty vnitropolitické síly, které nesouhlasily s Rooseveltovou politikou vůči Sovětskému svazu a vyvíjely silný tlak na nového prezidenta. Byli to především představitelé Republikánské strany, kteří pokládali moc Spojených států za natolik silnou, aby nemusela nadále přihlížet na rozšiřování sovětského vlivu. Jistou podporu nacházely tyto kruhy na konci války v politice W. Churchilla a jeho snaze proniknout co nejdále do střední Evropy a soutěžit tak svým vlivem se Sovětským svazem.⁷

⁶ Luňák, Petr. Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 69.

⁷ V roce 1946 zvítězili ve volbách do obou komor Kongresu republikáni, kteří ostře vystupovali proti utrácení amerických peněz v zahraničí a prosazovali rozsáhlé škrtky ve vojenském rozpočtu.

Určité náznaky nového přístupu k SSSR po nástupu H. S. Trumana se objevily již při jeho prvním jednání se sovětským ministrem zahraničí V. M. Molotovem 23. 4. 1945 ve Washingtonu. Sám Truman později ve svých vzpomínkách uvedl, že si „byl jist, že Sovětský svaz bude rozumět pevné, rozhodné řeči a činům mnohem lépe než diplomatickým žertům“.⁸

Spojeným státům a Velké Británii se nelíbilo, že Sovětský svaz nedodrží své závazky a podepsané dohody si vykládá podle svého. Šlo hlavně o sestavení demokratických vlád a svobodné volby v zemích, okupované sovětskou armádou. Rovněž přístup k řešení problémů spojených se správou a budoucností okupovaného Německa byl stále rozdílnější a vedl nakonec v roce 1947 k ukončení činnosti Rady ministrů a k rozdělení Německa. Prvním výrazným signálem změněné situace v poválečných vztazích spojenců byl projev W. S. Churchilla ve Fultonu za přítomnosti prezidenta Harryho S. Trumana dne 6. 3. 1946. Churchill ve své řeči žádal vytvoření zvláštních vztahů mezi Britským společenstvím a Spojenými státy, kterými by byla zajištěna vzájemná bezpečnost. Toto opatření požadoval, protože *„padl stín na scénu, doposud osvětlenou spojeneckým vítězstvím. Nikdo neví, co Sovětské Rusko a jeho mezinárodní komunistická organizace zamýšlejí udělat v bezprostřední budoucnosti a jaké jsou limity, jsou-li jaké, jejich rozpínacích tendencí...Chápeme potřebu Rusů zabezpečit se na svých západních hranicích proti jakémukoli opakování německé agrese. Především vítáme časté, trvalé a rostoucí styky mezi ruským národem a našimi národy na obou stranách Atlantiku...Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla spuštěna železná opona přes celý kontinent“*.⁹ Byl to termín, který se roznesl po celém světě a termín „železná opona“ se stal symbolem studené války.

Na Trumanovu adresu se z Kongresu současně ozývala stále silnější kritika za neschopnost přinutit Evropany ke snížení cel. Zhoršovaly se také vztahy mezi prezidentem a ministrem zahraničí Byrnesem, který nevěnoval dostatečnou pozornost řízení chodu ministerstva. Na počátku roku 1947 proto Byrnes rezignoval a jeho místo zaujal generál George C. Marshall.

⁸ Moulis, Vladislav; Valenta, Jaroslav a Vykoukal, Jiří P. Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989. Ostrava: Amosium servis, 1991. s 17.

⁹ Moulis, Vladislav; Valenta, Jaroslav a Vykoukal, Jiří P. Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989. Ostrava : Amosium servis, 1991. s 18

Tato kritika Sovětského svazu byla oprávněná, protože po skončení války Stalin podnikl řadu kroků k omezení všech kontaktů své země se Západem a ostatním světem vůbec. Potlačování lidských práv v SSSR bylo na denním pořádku a neustále se rozrůstalo. Dnes je zpětně známo, že Stalin ve svých koncepcích obnovy Sovětského svazu přednostně počítal i s možností války.¹⁰

Další třetí plochou mezi Spojenými státy a Sovětským svazem se ukázal být Balkán. Stalin se sice zdržel jakékoli podpory řeckých komunistů, kteří jednali ze své vlastní iniciativy a za podpory Titovy Jugoslávie, vítězství řeckých komunistů v občanské válce by však bezpochyby posílilo sovětské pozice, nebo alespoň oslabilo pozice západní. Analýza ministerstva zahraničí (USA) z února 1947, třebaže věcně ne zcela správná ohledně sovětských úmyslů, tak vedla k legitimnímu závěru: „*Je strategicky výhodné pro Spojené státy, pokud svět nebude rozdělen na vzájemně neslučitelné sféry vlivu, avšak zdá se, že Sovětský svaz se pokouší uvést pod svou nadvládu vzrůstající počet států. Strategický význam Řecka tkví v tom, že je jediným státem (na Balkáně), který doposud neupadl pod sovětskou nadvládu.*“¹¹ Pokud by k tomu došlo, Řecko by se stalo přestupní stanicí pro sovětskou agresi do Turecka a Íránu. Francie a Itálie by byly vůči komunistické hrozbě oslabeny a komunistická expanze by se tak mohla rozšířit do západní Evropy.

Trumanova administrativa musela přesvědčit voliče o nutnosti americké mocenské a ekonomické účasti v Evropě. Dne 12. března 1947 pronesl H. Truman projev, který oficiálně představil Kongresu návrh vlády na poskytnutí materiální pomoci Řecku a Turecku. „*V této chvíli světových dějin si téměř každý národ musí zvolit cestu, jíž se bude ubírat. Tato volba není vždy svobodná. První volba spočívá na vůli většiny a stojí na svobodných institucích, svobodně zvolené vládě, svobodných volbách, zárukách svobody individua, svobody projevu a vyznání a svobody před politickým útlakem. Druhá cesta vychází z vůle menšiny násilně vnucené většině. Tato cesta spoléhá na teror a útlak, tisk a rozhlas pod přísnou*

¹⁰ Hovořil o tom již v roce 1945 s Jugoslávci a k těmto závěrům došel také pracovník amerického velvyslanectví v SSSR a pozdější velvyslanec v této zemi George Kennan ve své alarmující analýze, kterou zaslal do Washingtonu v únoru 1946.

¹¹ Luňák, Petr. Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 72

kontrolou, předem vyhrané volby a potlačení osobní svobody. “¹² Trumanův závěr byl zřejmý: „*Politika Spojených států musí podporovat svobodné národy, které vzdorují pokusům o podrobení ozbrojenými menšinami nebo vnějšími tlaky.*“¹³

Spojené státy v prezidentově řeči, již se dostalo později označení „Trumanova doktrína“, slovně přijímaly absolutní závazek k obraně demokracie vždy a všude.

Americká zahraniční politika se sice odvolávala v Trumanově doktríně na ideály svobody a demokracie, geopolitika v ní byla obsažena přinejmenším ve stejné míře jako ideologie.¹⁴

Řecká krize a změny sovětské politiky přiměly Spojené státy, aby věnovaly svoji pozornost na válkou zničenou Evropu. Rozsah jejích problémů si uvědomily především z cesty ministra zahraničí George C. Marshalla po zemích západní Evropy na jaře 1947. Evropské země měly kritické ekonomické problémy a všude působilo silné sociální napětí, vyvolané válkou. Situaci ještě vyostřila těžká zima 1946 – 1947, během níž se západoevropské ekonomiky téměř zhroutily. Velká Británie se proto v této době vzdala všech tíživých závazků, kromě podpory Řecka také působení v Palestině, Britské Indie, dřívější perly impéria, a dalších kolonií, i když důvody pro zahájení procesu dekolonizace vyplývaly také z programu labouristické vlády.

V této době se také plně ukázalo, že v Evropě nezůstalo kromě SSSR žádné mocenské centrum a že tíživé sociálně ekonomické problémy radikalizovaly veřejnost západoevropských zemí do té míry, že hledala východisko z krize i v obratu ke komunismu a v podpoře Sovětského svazu. Washington dospěl k závěru, že je třeba zformulovat koncepci evropské politiky, která by již nebyla založena jen na vojenských opatřeních.

¹² Luňák, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 73

¹³ tamtéž. s 73

¹⁴ Asi těžko se dá tvrdit, že řecká i turecká vláda byly demokratickými vládami. H. Truman si byl jist, že pokud by Spojené státy nepodnikly nějaké kroky k podpoře těchto zemí, tak by hrozilo, že nad nimi získá vliv druhá strana – Sovětský svaz.

Zásadní krok učinil ministr zahraničí G. Marshall ve svém projevu na Harvardově univerzitě 5. června 1947, kde popsal rozvrat evropských ekonomik a neschopnost měst dodávat venkovu průmyslové zboží výměnou za potraviny. Zdůraznil, že nedostatek potravin pak nutí vlády, aby je ze svých velmi omezených valutových prostředků kupovaly v cizině. Marshall zdůraznil, že tento začarovaný kruh musí být s americkou pomocí prolomen, aby se tak zabránilo krizi, která by měla vážné důsledky i pro ekonomiku Spojených států. Vyzval proto evropské státy, aby projednaly své finanční problémy a definovaly požadavky na vyšší americké pomoci, která by jim umožnila odstranit pasivní obchodní bilanci a uvolnila zdroje pro obnovu, investice a rozvoj.

Pozvání se formálně týkalo také Sovětského svazu a východoevropských zemí, americké ministerstvo zahraničí bylo však přesvědčeno, že ho Moskva odmítne. Bylo totiž velice nepravděpodobné, že by Kongres v atmosféře stále se prohlubujícího nepřátelství schválil obrovské prostředky na obnovu sovětské ekonomiky. Marshall proto určil podmínku, že žádná vláda, která by chtěla svými manévry zabránit obrodě ostatních, nemůže očekávat americkou pomoc. Současně prosadil ještě další podmínku, že státy žádající o zapojení do plánu musely mj. zveřejnit detailní informace o svých národních hospodářstvích. To byl požadavek, o kterém se takřka jistě dalo předpokládat, že na něj Moskva nepřistoupí.

Sovětský svaz sice přijal pozvání na úvodní pařížskou konferenci, která měla nastínit požadavky evropských států, záhy ji však rozzlobený sovětský zástupce Vjačeslav Molotov opustil. Rozhořčeně odmítl poskytnout Spojeným státům požadované údaje o ekonomice Sovětského svazu a ještě před odjezdem odsoudil plán pomoci jako vměšování do vnitřních záležitostí jiných zemí a snahu Spojených států dostat evropské země pod svoji kontrolu. Ty středoevropské země, které měly o plán zájem (ČSR, Polsko, ale také Finsko) byly donuceny Moskvou své žádosti stáhnout. Marshallova plánu, schváleného americkým Kongresem na jaře 1948, se tedy zúčastnily jen západoevropské státy. Později se k nim přidala i Jugoslávie.

Stalin odsoudil Marshallův plán především proto, že v něm spatřoval nástroj k posílení vlivu Spojených států v celé Evropě a tedy hrozbu pro sovětskou hege-

monii v oblasti, kterou považoval pro svou vlast za životně důležitou. Navíc Stalin neočekával, že se Evropa opět hospodářsky zotaví, a věřil, že slabá západní Evropa, která sovětskou bezpečnost nijak neohrozí, bude rozhodně lepší než znovu oživená Evropa pod vlivem Spojených států.¹⁵

S prohlubujícím se rozdělení světa na dva tábory, tzv. bipolárním uspořádáním světa, které velmi zřetelně demonstrovaly reakce na Marshallův plán, se Stalin snažil urychlit plné přebrání moci komunistickými stranami ve východoevropských zemích. Současně kladl stále větší důraz na ideologickou jednotu zemí sovětského bloku, uskutečňovanou prostřednictvím Informbyra¹⁶, jehož založení bylo konkrétní odpovědí Sovětského svazu na vyhlášení Marshallova plánu.

Další reakcí Moskvy na americké kroky byl pokus zvrátit vývoj v západní Evropě a znemožnit přijetí amerických projektů. Krátce po založení Informbyra dostaly komunistické strany v západní Evropě nové instrukce. Měly se pokusit svrhnout vlády ve svých zemích a zahájit akce proti přijetí Marshallova plánu. Moskva nepochybně předpokládala, že se naskýtá jedna z posledních možností ke svržení stále ještě nepříliš stabilních západoevropských vlád, zvláště ve Francii a Itálii. Nové, komunisty ovládané vlády by se orientovaly přímo na Moskvu, což by znamenalo zásadní a dalekosáhlé změny v poválečném uspořádání Evropy. Jinou možností byla destabilizace vnitropolitické situace, která by oslabilu státy západní Evropy, a tím i pozice Spojených států. Ukázalo se však, že vlády těchto zemí byly, sice s vypětím všech sil a se silnou americkou podporou – v případě Itálie se dokonce uvažovalo o americké intervenci – schopny zvládnout vlnu bouří a stávek. Poněkud zoufalý pokus nakonec vyzněl pro Sovětský svaz kontraproduktivně.¹⁷ Orientaci a politiku západoevropských států nejen že nezměnil, ale znepřátelil mu široké vrstvy umírněného obyvatelstva, které doposud sympatizo-

¹⁵ Wegs, J. Robert; Ladrech, Robert. *Evropa po roce 1945*. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 29

¹⁶ Informbyro, Informační byro komunistických a dělnických stran, které nahradilo Koministickou internacionálu (Kominternu) založenou v roce 1919 Leninem s cílem šířit světovou komunistickou revoluci, byla během druhé světové války rozpuštěna jako vstřícné gesto vůči západním spojencům. Jeho hlavním úkolem (Informbyra) bylo přinutit komunistické země k poslušnosti a zabránit jim ve spolupráci se Západem.

¹⁷ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989*. Praha: Libri, 2000. s. 57

valo s ním i místními komunistickými stranami. Většina lidí se postavila na obranu práva a pořádku a politika místních komunistických stran i Sovětského svazu utrpěla silnou ztrátu důvěryhodnosti a prestiže.

Komunistický převrat v Praze 25. února 1948 způsobil v celém západním světě šok. Znepokojení bylo pochopitelné. Stalin si podmanil Československo, o němž žádná z předchozích dohod mezi vítěznými velmocemi neuvažovala jako o zemi spadající do sovětské sféry vlivu. Sovětský vůdce došel k názoru, že jeho předchozí plán pro Evropu se neuskuteční, a proto se rozhodl získat za daných podmínek co nejvíce. A Československo se silnou komunistickou stranou se k takovému kroku přímo vybízelo.¹⁸ Československo bylo nepochybně jednou z posledních obětí počátku studené války v Evropě. Důsledky komunistického převratu v podobě zintenzivnění konzultací bezpečnostní spolupráce v Západní Evropě proti případné sovětské agresi vedly následně Stalina k opatrnosti při nátlaku na Finsko, kde se navíc politická reprezentace postavila jednoznačně na obranu demokracie. Díky těmto okolnostem se podařilo Finsku odolat sovětskému tlaku.

2.2 První berlínská krize

Součástí sovětských pokusů zvrátit či alespoň zastavit vývoj, tentokrát v Německu, byla berlínská krize v roce 1948. Sovětská politika v Německu sledovala dvojí cíl: na jedné straně obhajovat jednotu země a vytvoření silné ústřední vlády, na straně druhé sledovat ve své zóně vlastní politiku, která by nakonec v závislosti na celkovém vývoji německé otázky vyústila v rozdělení Německa. Povolení činnosti komunistické strany a některých nekomunistických stran, zprvu jen na lokální úrovni, a pak zvláště sloučení komunistické a sociálnědemokratické strany v dubnu 1946 ukazovalo, že Sovětský svaz začíná ve své okupační zóně uplatňovat podobný postup jako v ostatních státech východní Evropy.

¹⁸ Luňák, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 91.

Ostrý sovětský postoj v reparačních otázkách byl sice pochopitelný, narážel však na soustavný odpor Spojených států a Velké Británie. Problém spočíval v charakteru okupačních zón jednotlivých mocností. Sovětská zóna byla zemědělsko-průmyslová s relativním dostatkem potravin. Sovětský svaz odtud zprvu demontoval a odvážel zařízení celých továren, později však odebíral reparace z produkce společných sovětsko-německých podniků. Naproti tomu byly z hlediska zásobování potravinami britská a americká zóna silně deficitními. Spojené státy a Velká Británie totiž dostaly nejlidnatější, nejprůmyslovější, ale také nejvíce zničená území. Jejich zásobování potravinami bylo zvláště pro Brity těžkým břemenem, o jehož odstranění usilovali minimálně od jara 1946. Současně se obávali, stejně jako Američané, že sovětské reparační požadavky povedou k oslabení průmyslu v jejich zónách a ztíží tak ekonomickou obnovu Německa, kterou stále více považovali za základ ekonomické obnovy celé západní Evropy.

Situace se vyostřila, když 3. května 1946 nařídil velitel americké okupační zóny, generál Lucius Clay, jednostranné zastavení reparačních dodávek Sovětskému svazu z americké zóny. Sověti marně protestovali. Americký postup byl reakcí na neschopnost čtyř mocností dohodnout se na společných ekonomických principech a jednotné správě Německa, které předpokládaly již dohody z Postupimi. Bývalá koalice nebyla dokonce schopná se sjednotit ani na výši německé průmyslové výroby. Iniciativu v německé otázce postupně přebíraly Spojené státy, které v červenci 1946 navrhly možnost sjednocení okupačních zón s americkou. Sovětský svaz a Francie odmítly, Velká Británie, jejíž zóna se dostávala do kritického stavu, návrh přijala. Známá Bizónie pak vznikla oficiálně k 1. lednu 1947.¹⁹ Její vytvoření však znovu ukazovalo, jak se výrazně mocnosti rozcházejí v pohledu na budoucnost Německa.

Změny americké politiky vůči Německu vyjádřil ministr zahraničí James Byrnes 6. září 1946 ve stuttgartském projevu, který ukázal, že Německo přestávalo být pro Spojené státy poraženým nepřítelem a má se stát budoucím partnerem. Byrnes dal najevo, že americké vojenské jednotky budou proti dřívějšímu očeká-

¹⁹ Bizónie vznikla sloučením americké a britské okupační zóny.

vání v Německu tak dlouho, dokud bude trvat okupační režim, a zdůraznil, že Spojené státy usilují o sjednocení země. Potvrdil však, že pokud by úsilí Spojených států v tomto směru bylo neúspěšné, podpoří obnovu ekonomiky země jen v západních okupačních zónách.

Ze sovětského hlediska se Byrnes současně dotkl dalšího, snad ještě citlivějšího místa, a to otázky hranic. Na Postupimské konferenci bylo rozhodnuto, že západní polská hranice povede po linii Odra – Lužická Nisa a přes Štětínské Pomorany západně od Štětína. Z formálního hlediska měla být otázka německo-polských hranic definitivně vyřešena v mírové smlouvě s Německem. Západní mocnosti počítaly s tím, že by Spojené státy mohly, vzhledem ke změně situace, požadovat přehodnocení polské západní hranice. Jeho postoj musel v Sovětském svazu vyvolat šok, protože v důsledcích zpochybňoval celé uspořádání dohodnuté na konferencích v Jaltě a Postupimi.²⁰ Nové určení západní hranice Polska považovala Moskva za jeden z hlavních výsledků války. Jeho ohrožením by vznikl precedens, který by umožnil zpochybnit všechny nové hranice, a tudíž i sovětské válečné zisky.

Ze Stalinova hlediska byl dosavadní vývoj v Německu jasný. Sovětský svaz byl zastavením reparací, neschopností dohodnout se na správě Německa a rozhodnutím vytvořit Bizónii vytěsněn nejen z Porúří, o které projevoval velký zájem, ale z celé větší části země, která měla mimořádný ekonomický potenciál. Jednota Německa byla již fikcí a západní a sovětská zóna se rychle rozcházely politicky i hospodářsky. Marshallův plán ovšem znamenal, že západní zóny budou integrovány do západoevropské spolupráce a že dojde k obnově ekonomické síly Německa. Sovětský svaz se proto pokusil uvedený vývoj zvrátit.

Špatná ekonomická situace a realita studené války znemožnily také Francii, aby si v německé otázce udržovala dosavadní nezávislý postoj, a proto v březnu 1948 připojila svoji okupační zónu k Bizónii, čímž vznikla Trizónie. Ekonomická obnova a zastavení inflace však nebyly možné bez měnové reformy. O ní jednala

²⁰ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 74.

od počátku roku 1948 Spojenecká kontrolní komise pro Německo. Vzhledem k tomu, že se názory SSSR a západních mocností diametrálně lišily, sovětský zástupce jednání opustil. Dne 30. března 1948 pak prohlásil generál Clay, že má připraven plán měnové reformy. Následujícího dne reagovaly Sověti zostřenou kontrolou spojeneckých vojenských vlaků, projíždějících jejich zónou do západních okupačních zón v Berlíně. Tehdy se ukázalo jako chyba, že si západní mocnosti smluvně nezajistily přístup do Berlína pozemními cestami.

Na měnovou reformu v Trizónii a v západních okupačních zónách Berlína odpověděl Sovětský svaz 24. července 1948 celkovou pozemní blokádou Berlína, z níž tvořily výjimku jen tři letecké koridory do města, neboť Stalin nevěřil, že je možné město zásobovat letecky. Spojené státy a Velká Británie jich však využily k vytvoření leteckého mostu do západních sektorů Berlína, který trval do konce blokády v květnu 1949.

Blokáda Berlína byla zatím nejdramatičtější a nejostřejší sovětskou akcí po druhé světové válce. Moskva poprvé použila sílu, resp. hrozbu síly k tomu, aby prosadila změny ve sféře vlivu západních mocností, i když konkrétní cíle tohoto postupu nejsou příliš jasné. Maximálním cílem bylo zabránění vzniku separátního státu v západním Německu a obnovení čtyřstranné kontroly nad celým Německem, minimálním izolace západních sektorů v Berlíně a případně snaha dostat je pod svůj vliv či kontrolu. Výkonnost angloamerického leteckého mostu však předčila neoptimističtější očekávání a díky němu se podařilo eliminovat riziko velkého střetu a zcela anulovat účinnost sovětské blokády.²¹ Sověti nemohli zastavit dodávky, aniž by se uchýlili k přímému použití síly, a k tomu se neodhodlali. V květnu 1949 proto Moskva souhlasila s ukončením blokády, aniž by čehokoliv dosáhla.²²

²¹ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 75.

²² Ze zkušeností z poválečné Velké Británie byl vypočítán přiděl 1700 cal na osobu. Veškeré potraviny byly ve formě prášku, aby se daly co nejlépe přepravovat. To v praxi znamenalo 1500 tun jídla denně a dále 2500 tun uhlí a benzínu. Celkem bylo potřeba 4000 tun denně. Na nejpoužívanější letoun západního letectva, Douglas C-47 Dakota, se daly naložit 3 tuny. Z racionálního hlediska, což si uvědomovali jak spojenci, tak i Rusové, nebylo možné úkol zvládnout. I tak se ale se vzdušnou pomocí začalo. Zpočátku bylo denně dopravováno 90 tun

Letecký most během blokády Berlína měl ohromný morální dopad. Západ fakticky a otevřeně přijal úlohu ochránce formujícího se západoněmeckého státu. Den po skončení blokády vyslovili vojenští velitelé Trizónie souhlas s novou západoněmeckou ústavou a vzápětí se zrychlil proces formování německých státních orgánů. Byl zvolen parlament a prezident, ustanovena vláda a 7. září 1949 byl formálně vyhlášen vznik nového státu – Spolkové republiky Německa (SRN). Sovětský svaz reagoval 7. října 1949 taktéž vytvořením nového německého státu ve své okupační zóně – Německé demokratické republiky (NDR).

Blokáda Berlína se tak ukázala nejen jako bezvýsledná, ale z hlediska Sovětského svazu měla další, opět velmi kontraproduktivní důsledky. Na západě, a v první řadě ve Spojených státech, vyvolala krajní znepokojení a podtrhla nutnost zajistit obranu západní Evropy. Dne 17. března 1948 sice Velká Británie, Francie a státy Beneluxu podepsaly *Bruselský pakt o vzájemné obraně*, bylo však zřejmé, že bez silné politické a vojenské pomoci Spojených států si nemohou relativně slabé západoevropské země zajistit dostatečnou obranu. Trumanova administrativa sice plánovala kroky k posílení obrany západní Evropy, ty však narážely v USA na značný odpor. Berlínská krize vše změnila. Začínající sovětská blokáda Berlína oslabila pozice odpůrců americké angažovanosti v Evropě a působila ve prospěch vojenského a politického působení Spojených států v Evropě. Senát Kongresu proto mohl 11. června 1948 přijmout Vanderbergovu²³ rezoluci, která dávala vládě USA právo uzavírat spojenecké svazky s neamerickými státy. Rozhovory o vytvoření obranného společenství pro euroatlantickou oblast byly završeny 4. dubna 1949 podpisem *Washingtonské smlouvy*, kterou vznikla Severoatlantická aliance (NATO).

pomoci. Během dvou týdnů se toto množství zvýšilo na 900 tun, ale i to bylo málo. Celý systém zásobování doprovázely velké zmatky. Řízení zásobování se ujal gen. William Turner a záhy došlo k obratu. Turner navrhl, aby letadla využívala tři letové koridory v pěti letových hladinách – dva do Berlína a jeden z Berlína. Každé tři minuty přistávalo jedno letadlo. Cíle bylo brzy dosaženo a pak byl dokonce překročen. Denně se uskutečnilo přes 1500 letů a dováženo bylo přes 4500 tun materiálu.

²³ americký kongresman

V několika měsících, které následovaly po ratifikaci Washingtonské smlouvy americkým Kongresem (25. července 1949), se staly dvě události, které výrazně ovlivnily tehdejší svět a současně globalizovaly studenou válku. Koncem srpna 1949 zjistili američtí vědci v atmosféře stopy radioaktivního spadu, který byl odlišný od amerického. To mohlo znamenat jen jedinou věc: Sovětský svaz vyzkoušel vlastní jadernou zbraň. Spojené státy tak ztratily jaderný monopol o mnoho let dříve, než původně předpokládaly.

V souvislosti se změnou poměru sil mezi SSSR a USA muselo dojít nutně k transformaci vojenské doktríny Spojených států. V dubnu 1950 předložilo analytické oddělení ministerstva zahraničí, vedené Paulem Nitze, prezidentu Trumanovi rozsáhlý dokument nazvaný „Cíle a program Spojených států v oblasti národní bezpečnosti“, který reagoval na ukončení jaderného monopolu Spojených států. Protože jaderné zbraně přestaly plnit úlohu odstrašení, jak se tvrdilo v dokumentu, Spojené státy musí zahájit mohutný konvenční zbrojní program, který jim umožní udržovat rovnováhu sil se Sověty. Jaderné zbraně onu rovnováhu nemohou vytvořit, neboť jejich použití vyžaduje moment překvapení, který je nemyslitelný v otevřené demokratické společnosti, kde je vyhlášení a vedení války předmětem diskuse a ústavních procedur. Alternativou může být pouze konvenční zbrojení, které uklidní Evropany a odstraší Sověty.²⁴ Vlastnictví zbraní hromadného ničení oběma velmocemi (později se k nim přidaly ještě Velká Británie, Francie a Čína) velmi podstatně ovlivnilo jejich vojensko-politickou strategii, i když si Spojené státy až do přelomu 60. a 70. let udržovaly kvantitativní a kvalitativní náskok.

²⁴ Luňák, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 106

2.3 První válečný střet mocností – válka v Koreji

Za druhé světové války se do popředí zájmu antihitlerovské koalice dostala i Korea, která byla od roku 1910 japonským protektorátem. V závěrečné deklaraci Káhirské konference z listopadu 1943 bylo mimo jiné zdůrazněno, že spojenecké velmoci jsou odhodlány poskytnout Koreji v pravý čas svobodu a nezávislost. Do té doby měl v zemi platit poručenský systém. Na schůzce v Postupimi se Velká trojka shodla na požadavku bezpodmínečné kapitulace Japonska, přičemž odzbrojení císařské armády v Koreji se stalo společným úkolem Sovětského svazu a Spojených států. Za demarkační linii byla určena 38. rovnoběžka.

Po druhé světové válce na politické scéně dominovaly strany, které se odvíjely od skupin, které bojovaly proti Japonsku. Největší vliv měly dvě politické strany, a to komunisté, kteří byli úzce svázáni s čínským komunisty, a nacionalisté. Oba tito účastníci protijaponského odboje vyhlásili 6. září 1945 nezávislou Korejskou lidovou republiku, která nebyla Spojenci uznána a na základě předchozích dohod byla v obou částech země ustanovena okupační vojenská správa.

O budoucnosti Koreje měla rozhodnout sovětsko – americká konference probíhající ve dnech 16. ledna až 5. února 1946. Skončila ale nezdarem. Spojené státy byly pro rychlejší sjednocení země, zatímco Sovětský svaz chtěl prozatím zachovat stav, jaký byl – tedy udržení okupačních zón. Cesty někdejších spojenců se rozešly i na Dálném východě. Moskva se rozhodla podpořit korejské komunistické hnutí vedené Kim Ir-senem, který se do té doby angažoval v gerilové válce proti Japonsku a v Mandžusku a později bojoval v řadách Rudé armády. Na sever od 38. rovnoběžky se postupně formovala nová mocenská struktura, kterou ideově a odborně zpevnili etničtí Korejci ze Sovětského svazu a z komunisty kontrolovaného čínského území.²⁵

Na jihu poloostrova zatím Američané podpořili nacionalistickou stranu v čele s Li Syn-manem, někdejším představitelem korejského exilu ve Spojených stá-

²⁵ Nálevka, Vladimír. *Studená válka*. vyd. 1. Praha: Triton, 2003. s. 55.

tech. Z jeho iniciativy bylo na začátek února 1946 svoláno Prozatímní ústavodárné shromáždění, které mělo položit základy budoucí státní moci. Kim Ir-sen se odmítl na této akci podílet a v souladu s politickou orientací na Sovětský svaz se rozhodl pro oddělenou iniciativu.

Spojené státy – poté co ztroskotalo jednání se Sovětským svazem – postoupily korejskou otázku Organizaci spojených národů. Moskva sice proti tomuto kroku protestovala, ale Valné shromáždění OSN rozhodlo 14. listopadu 1947 většinou hlasů o vytvoření tzv. Dočasné komise OSN pro Koreu. Měla dohlížet na přípravu a průběh voleb do celokorejského ústavodárného shromáždění. Komise však působila pouze na jihu, protože sever její mandát rozhodně odmítl. Oficiálně byla Korejská republika vyhlášena 15. srpna 1948. Přes deklarovanou nezávislost byl tento nový stát velice závislý na Spojených státech.

Severní Korea reagovala na vznik Korejské republiky 9. září 1948, kdy vyhlásila svůj vlastní stát – Korejskou lidově demokratickou republiku. Její politický systém odpovídal plně sovětskému modelu tzv. socialistického státu. Ani jeden z korejských států neodmítl rezignovat na myšlenku sjednocení, ale Severokorejci se nikdy netajili zásadním odmítáním 38. rovnoběžky a byli odhodláni k radikálnímu vojenskému řešení.

Od vzniku dvou korejských států se 38. rovnoběžka stala místem trvalého napětí i časté ozbrojené konfrontace. O vzniku války rozhodlo několik skutečností. Veřejně deklarované vyloučení Korejské republiky z obranného pásma²⁶ bylo výzvou pro Kim Ir-sena, jehož odhodlání dosáhnout sjednocení země vojenskou silou postupně nalézalo příznivou odezvu v Kremlu. Po nezdaru berlínské blokády, podpisu Severoatlantické smlouvy, vzniku dvou německých států a vítězství

²⁶Američané na přelomu čtyřicátých let upřednostňovali své závazky v západní Evropě a jejich linie strategické obrany v Asii probíhala přes Aleuty, Japonsko, souostroví Rjúkjú a Filipíny. Korea ležela mimo tyto hranice bezpečnostního perimetru. Spojené státy stáhly v červnu 1949 své jednotky z území na jih od 38. rovnoběžky a v Soulu zůstala pouze skupina poradců a instruktorů. Státní tajemník Dean Acheson odmítl v projevu v Národním tiskovém klubu z 12. ledna 1950 bezpečnostní záruky pro ty asijské státy, které se nacházely za vymezenou obranou čarou. Navíc Kongres Spojených států v této době zablokoval poskytnutý financí určených na hospodářskou pomoc jihokorejskému režimu.

čínské revoluce²⁷ se Stalinova pozornost zaměřila na Dálný východ, kde čínští komunisté rozšířili pole působnosti sovětské mocenské politiky, pro kterou bylo vždy charakteristické pružné měnění teritoriálního tlaku.

Na konci roku 1949 přijel do Moskvy Kim Ir-sen a předložil Stalinovi plán severokorejského útoku přes 38. rovnoběžku. Sovětský diktátor byl prozatím zdrženlivý, doporučil Kim Ir-senovi, aby celou záležitost ještě jednou promyslel, zhodnotil všechny aspekty a možné důsledky vojenské akce a s konečným výsledkem opět navštívil Moskvu. I při druhé schůzce s Kim Ir-senem v dubnu 1950 byl Stalin opatrný, neboť se stále obával zásahu Spojených států, a tím i celosvětového konfliktu. Sovětští vojenští odborníci z dálně východního odboru generálního štábu, kteří posuzovali severokorejský plán, pokládali jeho závěry za reálné, pokud ovšem – jak Stalinovi referoval generál Nikolaj Lomov – severokorejská armáda zvítězí v co nejkratším čase. Kim Ir-sen v této souvislosti argumentoval připravovaným lidovým povstáním na jihu. Kreml však ještě vyžadoval dodatečnou konzultaci s Mao Ce-tungem. Ten podpořil Kim Ir-senův ofenzivní plán a americkou intervenci označil za málo pravděpodobnou. Stalin posléze v dubnu 1950 severokorejský plán odsouhlasil. Jeho souhlas byl dán mimo jiné i snahou o zjištění, jak velice se Spojené státy budou angažovat v této části světa. Na druhé straně však Sovětský svaz nechtěl riskovat případné rozšíření Mao Ce-tungova vlivu.

Od prosince 1949 do poloviny února 1950 probíhaly v Kremlu složité sovětsko – čínské rozhovory na nejvyšší úrovni. Až dosud byla nesporně sovětskou prioritou německá otázka, zdá se však, že Stalin v té době využil Mao Ce-tungova úspěchu a přesunul těžiště ofenzivní strategie na Dálný východ a i do dalších oblastí Asie. Stalin nemohl riskovat, že by v těchto regionech dominoval výhradně čínský vliv, a proto nakonec souhlasil s větší mírou zapojení své země v této oblasti. Prezentace Číny jako jediného vůdce asijského komunistického hnutí byla pro Sovětský svaz nepřijatelná a případná omezená lokální válka měla nejen absorbovat čínský mocenský potenciál, ale i upevnit závislost Pekingu na Moskvě.

²⁷ v roce 1949

Na jaře 1950 Sovětský svaz znásobil vojenskou pomoc severokorejskému režimu. Kim Ir-sen vědomě spekuloval s nepopiratelnou labilitou Li Syn-manova režimu. Současně měl připravovaný konflikt ulomit hrot sociální nespokojenosti severokorejské populace.²⁸ Datum střetnutí zřejmě uspíšilo rozhodnutí Spojených států zahájit v dohledné době s Japonskem rozhovory o uzavření mírové smlouvy. Sovětský svaz tuto skutečnost interpretoval jako bezprostřední ohrožení svých zájmů na Dálném východě, přičemž v jeho vlastní smlouvě s Čínou²⁹ bylo Japonsko výslovně uvedeno jako potencionální protivník. Konečné rozhodnutí padlo v Moskvě dne 10. června 1950 a zvláštní Stalinův zmocněnec Semjon K. Carapkin odletěl do Pchjongjangu tlumočit Kim Ir-senovi definitivní souhlas Sovětského svazu s válkou. Američané v té době sice získali velké množství zpravodajských informací o nadcházejícím útoku, ale nepovažovali je za příliš věrohodné.

Obavy a nejistota padly v neděli 25. června 1950 ve 4 hodiny ráno místního času, kdy úderná síla severokorejské armády³⁰ zaútočila proti čtyřem neúplným jihokorejským divizím hraničního krytu a v rychlém sledu postupovala na protivníkovu hlavní město.

Po první zprávě svého vyslance v Soulu Johna Muccia o zahájení severokorejského útoku se Trumanova administrativa rozhodla pro okamžitou odpověď. Společně s mobilizací vojenských rezerv byla aktivizována i diplomacie. Na žádosti stálého zástupce Spojených států v OSN Ernesta Grosse se ještě 25. června ve dvě hodiny odpoledne sešla Rada bezpečnosti a v nepřítomnosti sovětského zástupce Jakova Malika, který svojí neúčastí protestoval proti mandátu národní Číny v OSN, odsoudila severokorejskou agresi, vyzvala k okamžitému zastavení bojů a ke stažení útočnickových jednotek za 38. rovnoběžku. Členské státy organizace byly požádány o pomo při prosazování těchto požadavků. O dva dny později, když už bylo zřejmé, že se jihokorejská obrana zhroutila, zmocnil prezident Truman generála McArthur, aby použil americké ozbrojené síly k obraně napadené

²⁸ Nálevka, Vladimír. *Studená válka*. Vyd. 1. V Praze : Triton, 2003. s. 61.

²⁹ Sovětsko – čínská smlouva o přátelství a vzájemné pomoci byla uzavřena 14. února 1950

³⁰ pancéřová brigáda se 150 tanky a sedm pěších divizí pod vedením generála Kim Čeka

země. Souběžně byla do Tchaj-wanského průlivu vyslána sedmá námořní flotila a jejím úkolem bylo vytvoření bariéry mezi čínskými komunisty a nacionalisty.³¹

Američané si byli dobře vědomi sovětského požehnání severokorejské invazi, ale byli přesvědčeni, že tento útok prozatím není počátkem třetí světové války. Z tohoto předpokladu odvodili i své nejbližší kroky – pomáhat Korejské republice odolávat agresi a zabránit případnému rozšíření válečného konfliktu do dalších oblastí Dálného východu.

V úterý 27. června zasedala v Lake Success Rada bezpečnosti. Rezoluci pro neodkladnou pomoc Korejské republice podpořila většina členů.³² Mise pod patronací OSN se zúčastnilo patnáct zemí. Její páteří se stala americká armáda, která také posléze nesla tíhu většiny operací. Velitelem vojsk OSN byl 8. července jmenován generál Douglas MacArthur.

Mezitím Severokorejci obsadili Soul a postupovali dále k jihu. 30. června překročili řeku Hangang a 5. července svedli první vítězné střetnutí s Američany. V krátké době obsadily severokorejské jednotky více než 90% jihokorejského území. Zdálo se, že sovětský požadavek na co nejrychlejší získání jihokorejského území bude splněn, neboť Američané a Jihokorejci drželi pouze pusanský obranný perimetr³³ v jihovýchodním cípu poloostrova. Do této nevelké oblasti u Cušimského průlivu však MacArthur soustředil značné síly a na polovinu září připravil rozsáhlou a kombinovanou protiofenzívu.³⁴

V severokorejském týlu u Inčchonu se vylodil 10. armádní sbor Spojených států a souběžně zaútočila z pusanského předmostí posílená 8. armáda. Odpor Severokorejců se zhroutil. V noci na 28. září obsadila 1. divize námořní pěchoty Soul a v první říjnové dekádě překročily jednotky OSN 38. rovnoběžku. Valné shromáždění OSN přijalo 7. října tzv. Rezoluci sedmi o ustanovení „jednotné, demokratické a nezávislé korejské vlády“, čímž de facto sankcionovalo postup

³¹ V případě předpokládaného severokorejského úspěchu totiž hrozilo obsazení Tchaj-wanu Čínou

³² Proti hlasovala jen Jugoslávie; Egypt a Indie se zdržely hlasování

³³ Perimetr tvořil obdélník, v jehož pravém dolním rohu se nacházelo město Pusan.

³⁴ Tato operace dostala kódové označení „Chromite“

přes demarkační linii.³⁵ S tímto přístupem samozřejmě nesouhlasily státy sovětského bloku a Indie.

Nikdo v této době si nepřipouštěl, že válka ještě není u konce.³⁶ I CIA byla přesvědčena, že Mao Ce-tungova intervence není pravděpodobná. Na konci října padla severokorejská metropole Pchjongjang a v dalších dnech dosáhla vojska OSN korejsko-čínské hranice na řece Mnok-gang. Kritická situace Kim Ir-senova režimu urychlila rozhodnutí vlády Čínské lidové republiky o poskytnutí účinné pomoci, kterou představovaly polní divize Čínské lidové osvobozené armády, prezentované jako dobrovolnické formace. Rozměr vojenské intervence konzultoval ve dnech 10. až 11. října Čou En-laj se Stalinem a do Pekingu se vrátil se slibem sovětské letecké podpory. Jak Trumanova administrativa, tak MacArthurovo velení podcenily míru připravenosti čínského vystoupení a nevzaly na vědomí ani velké soustředění Maových armád v Mandžusku, které byly odhodlány zablokovat další postup Američanů a jejich spojenců.

Ráno 24. listopadu zahájila 8. armáda „ofenzívu vedoucí k ukončení války“, a u osady Kunuri narazila na Čínany. 8., ale také 10. sbor generála Almonda byl ovšem zaskočen masivním protiútokem čínských jednotek a v dalších dnech se MacArthurovo „rozhodující tažení“ změnilo v ústup, provázený velkými lidskými ztrátami. Válečná stav se opět vychýlil na jih za 38. rovnoběžku. V prvním lednovém týdnu 1951 byl opět dobyt Soul a jen obrovská převaha Američanů ve vzduchu zabránila tomu, aby se opakovala historie předešlého roku.³⁷

Nečekaná porážka na korejsko – čínské hranici vyvolala ve Spojených státech prudkou odezvu. Generál MacArthur prosazoval jaderné bombardování vybraných cílů na protivníkově území a rovněž Truman na tiskové konferenci 30. listopadu nevyloučil použití atomových zbraní. Tato skutečnost silně znepokojila západoevropské spojence. Zejména Velká Británie a státy jejího společenství energicky vystoupily proti eskalaci války. Ministerský předseda Clement Attlee odletěl 3. prosince do Washingtonu tři dny intenzivně jednal s prezidentem Tru-

³⁵ Nálevka, Vladimír: *Studená válka*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003. s.

³⁶ Sám gen. MacArthur prohlásil: „Válka je u konce a hoši budou do Vánoc doma.“

³⁷ Nálevka, Vladimír. *Studená válka*. Vyd. 1. V Praze : Triton, 2003. s. 65.

manem. Varoval Američany před nasazením jaderných zbraní a upozornil je, že rozšíření války by bylo pro západní Evropu sebevraždou.³⁸ Truman musel souhlasit s Attleem na reálné nebezpečí třetí světové války.³⁹ Stalin byl v tomto okamžiku skutečně připraven vyslat na korejské bojiště pět mechanizovaných divizí a po intervenci čínských „lidových dobrovolníků“ převzala sovětská armáda ochranu jejich týlových komunikací v Mandžusku.⁴⁰

Prezident Truman byl nucen, pokud nechtěl narušit soudržnost se svými spojenci – zbavit generála MacArthura vrchního velení na Dálném východě, neboť sebevědomí generál již otevřeně vystupoval proti zahraniční politice Spojených států. MacArthura nahradil generál Matthew Ridgway a velení pozemních sil OSN převzal James van Fleet.

Mezitím již od ledna 1951 opět útočily reorganizované jednotky OSN. Americké jednotky postupovaly dále na jih a po těžkých bojích se opět zmocnily Soulu a 31. března dosáhly 38. rovnoběžky. V noci na 23. dubna generál Pchen Tehuaj zahájil rozsáhlou jarní ofenzívu čínských jednotek. Frontová linie se posunula k Soulu, ale již na konci května se jednotkám OSN podařilo komunistickou iniciativu rozložit a zatlačit protivníka zpět za 38. rovnoběžku.

Patová situace na bojišti vytvořila prostor pro politické řešení konfliktu. Moskva, která byla konfrontována s realitou, se rozhodla ustoupit a 23. června 1951 vyzvala na půdě OSN k „okamžitému zahájení jednání mezi válčícími státy o zastavení palby.“ Ať již byly motivy této iniciativy jakékoliv, je nesporné, že otevřela cestu další mnohostranné diplomatické aktivitě. Dne 10. července se v Kesongu poprvé setkaly delegace severokorejské armády a čínských „dobrovolníků“, v čele s generály Nam Irem a Hsiou Fengem, s admirálem Charlesem Tur-

³⁸ Z tohoto důvodu Velká Británie i Francie trvaly na tom, aby s nimi Spojené státy konzultovaly všechny své kroky, především možnost použití jaderných zbraní. Spojené státy však tento požadavek odmítly.

³⁹ ve svých pamětech později napsal: „Stačilo by, abychom napadli komunistickou Čínu, a mohl by přijít ruský zásah.“

⁴⁰ V případě rozšíření konfliktu by Evropa stála tváří v tvář nepochybné vojenské převaze východního bloku. Proti 200 000 mužů špatně vyzbrojených západních jednotek stálo 300 000 sovětských vojáků podporovaných 50 000 vojáky narychlo zformované východoněmecké domobrany.

nerem Joyem, který zastupoval velení vojsk OSN. Obtížně probíhající rozhovory se týkaly přerušení bojů, vymezení demarkační čáry a výměny válečných zajatců. Na obou stranách však scházela vůle k pozitivnímu dokončení jednání, takže původně nadějná aktivita ustrnula na mrtvém bodě.

V závěru roku 1951 se fronta pevně stabilizovala a palebná linie ze 17. listopadu se později stala demarkační hranicí při podepsání dohody o příměří. Do té doby se však Američané stále pokoušeli o podlomení vojenské moci Severu. Když neuspěly pozemními útoky, soustředili se na hromadné údery letectva proti týlu komunistických sil, ale ani toto nepřineslo žádoucí výsledky. Na přelomu let 1951 – 1952 byla obnovena mírová jednání, která s mezidobím dalších ozbrojených střetů trvala do července 1953. K ukončení války přispěla jak výměna v Bílém domě, kde Trumana vystřídal v prezidentské funkci Dwight Eisenhower, tak Stalinova smrt v březnu 1953, po níž následovaly nesmělé změny v sovětské zahraniční politice. Chruščov se soustředil spíše na hospodářské soutěžení se Spojenými státy než na vojenské zbrojení, které bylo typické za dob Stalinovy éry. Eisenhower byl odhodlán ukončit vleklou válku třeba i s pomocí jaderných zbraní. Nově jmenovaný státní tajemník John Foster Dulles požádal indického premiéra Nehrua, aby tlumočil čínské vládě americké varování. Vážně míněná výstraha byla umocněna přesunem několika jaderných bomb na Okinawu.

Dohoda o příměří byla podepsána v Pchanmundžomu 27. července 1953, krátce po desáté hodině tamního času. Dokument podepsali generál William Harrison za jednotky OSN a generál Nam Ir za severní Koreu. Odpoledne připojili své podpisy ještě generál Clark, čínský maršál Pchen Te-chuaj a Kim Ir-sen. Smlouva obnovila demarkační linii na 38. rovnoběžce, vymezila demilitarizované pásmo po obou stranách hraniční čáry a ustanovila mezinárodní dozorčí komisi pro dohled nad příměřím, kterou tvořili zástupci Polska, Československa, Švédska a Švýcarska. Choulostivý problém válečných zajatců se řešil v následujících týdnech. Většina zajatých Číňanů a Severokorejců odmítla repatriaci a odmítla a v operaci „Big Switch“ se vrátila domů jen asi třetina internovaných vojáků. Komunisté předali dozorčí komisi 12 760 zubožených zajatců z jednotek OSN. Životní podmínky v severokorejských a čínských táborech odporovaly všem nor-

mám mezinárodního a válečného práva, stejně jako „vymývání“ mozků zajatců či lékařské pokusy na bezbranných lidech.

Válka v Koreji výrazně poznamenala světové dění. Vláda Spojených států zvýšila výdaje na obranu z 17,7 miliard dolarů v roce 1950 na 50 miliard dolarů v roce 1953. Korejské události měly dopad i v Japonsku, které se stalo hlavní týlovou základnou sil OSN. K 1. červnu 1951 bylo na japonských ostrovech 260 000 amerických vojáků. Konflikt navíc stimuloval obnovu japonské armády – sil sebeobranu a uspíšil podpis mírové smlouvy s Tokiem.

Napadení Jižní Koreje Kim Ir-senovými komunisty za podpory Sovětského svazu podtrhlo agresivní povahu světového komunismu. Obavy z obdobné agrese v Evropě byly sice skutečnosti značně vzdálené, vyvrcholení první fáze studené války, kterým korejská válka nepochybně byla, však přineslo impuls k zahájení mohutného konvenčního zbrojení v duchu dokumentu předloženým Paulem Nitzem prezidentu Trumanovi.⁴¹

Severoatlantická aliance směřovala po komunistické agresi v Koreji k rozšíření americké vojenské přítomnosti v Evropě a k vyšší integraci vojenský sil spojenců.

Korejská válka rovněž přispěla k posílení mocenského mechanismu OSN a urychlila také výstavbu vojensko – politického seskupení v Tichomoří. 1. září 1951 vznikl Pakt o vzájemné pomoci mezi Spojenými státy, Austrálií a Novým Zélandem (ANZUS) a v září 1954 vznikla Organizace smlouvy pro jihovýchodní Asii (SEATO), sdružující Austrálii, Velkou Británii, Francii, Nový Zéland, Pákistán, Filipíny, Thajsko a Spojené státy. Oba systémy zavazovaly signatářské státy ke společné akci v případě, že by některý z nich byl napaden nebo se stal obětí vnitřního převratu.

Pro státy sovětského bloku znamenala korejská válka nesmírné zatížení národního hospodářství výdaji na zbrojení, které trvale deformovalo jejich ekonomiku. Nejvíce postiženo bylo Československo, které muselo potřebám střetu na Dál-

⁴¹ viz. str. 25.

ném východě přizpůsobit i strukturu svého prvního pětiletého plánu.⁴² Do války zasáhly i sovětské ozbrojené síly. Vedle množství vojenských poradců, kteří působili ve všech vyšších veleních severokorejských jednotek, a instruktorů v tankových a dělostřeleckých formacích sehráli velkou roli především sovětsí letci. Ve snaze alespoň částečně vyrovnat obrovskou převahu Američanů ve vzduchu byl rozkazem náčelníka sovětského generálního štábu z 15. listopadu 1950 vytvořen 64. letecký sbor, jehož jádrem byly tři stíhací divize s 844 piloty. Sovětské letecké svazky se pravidelně střídaly, takže za celou válku prošlo zmíněným sborem dvanáct stíhacích divizí. Jejich úkolem byla ochrana vzdušného prostoru v severovýchodní Číně a vybraných oblastí v severní Koreji. Stíhací divize byly postupně vybaveny tehdy nejmodernějšími sovětskými nadzvukovými stroji MIG 15 a MIG 15bis.

Válka také změnila Mao Ce-tungovu Čínu ve vojenskou velmoc prvořadého významu, což znepokojilo nejen asijské státy, ale i Sovětský svaz. Stalinovi korejský konflikt po určitou dobu vyhovoval, neboť oslaboval americkou přítomnost v Evropě, která se počátkem padesátých let opět stala přednostním cílem jeho politických ambicí. Následně se však válka stala neúnosným břemenem i pro Sovětský svaz, a to zvláště po Stalinově smrti. Přímé sovětské výdaje na korejskou válku dosáhly do června 1953 astronomické výše 2,5 miliardy tehdejších rublů. Odtud plynul i tlak na rychlé ukončení konfliktu, který byl de facto prohrán, neboť Kim Ir-senovo úsilí o násilné sjednocení země viditelně ztroskotalo.

Události v tisíce kilometrů vzdálené Koreji intenzívně dolehly na Starý svět.⁴³ Neklid v Západní Evropě byl pochopitelný. „*Osud světa nebude rozhodnut v Koreji, nýbrž v srdci Evropy. Jsem přesvědčen, že Stalin má stejný plán (jako v Koreji) pro Evropu,*“ řekl kancléř Adenauer americkému komisaři pro Německo Johnu McCloyovi krátce po vypuknutí konfliktu a vzápětí dodal: „*Co se dnes děje v Koreji, je pouhou generální zkouškou na to, co čeká nás*“.⁴⁴ Stupňování konflik-

⁴² V Koreji působila od poloviny roku 1950 i československá polní vojenská nemocnice.

⁴³ Rozdělená Korea v mnohém připomínala rozdělené Německo.

⁴⁴ Luňák, Petr. *Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. 1. vyd. Praha: Libri, 1997. s 126.

tu, jenž byl z evropského hlediska okrajový, mohlo přitom vážně ohrozit i bezpečnost Evropy.

V průběhu korejské války se výrazně zostřil americký postoj vůči šíření komunismu, byť by šlo jen o náznaky. Spojené státy nyní byly ochotny proti němu zasahovat téměř automaticky, byť šlo jen o náznaky, jak to ukázala americká pomoc Francii v první válce v Indočíně. To jim však později způsobilo množství problémů a zavleklo je do dalšího, velmi dlouhého a všestranně nákladného konfliktu ve Vietnamu. Mocenská realita v Evropě nutila na druhé straně Spojené státy, aby respektovaly sovětský vliv v zemích východního bloku.

Při zpětném pohledu je patrné, že hlavním poválečným cílem sovětské zahraniční politiky bylo zajištění své bezpečnosti. To zahrnovalo připoutání sousedních zemí k SSSR nejen v zahraničněpolitickém směru, ale také vměšování se do jejich vnitřních záležitostí. Nebyl to Stalinův nový přístup, jednalo se v podstatě o starý ruský problém otevřené a nezajištěné hranice, který ovšem implikoval územní expanzi a vytvoření nárazníkového pásma mezi ním a západní Evropou. Stalin nevěřil v dobrou vůli sousedních států a usiloval o jejich kontrolu, která byla tvrdší úměrně tomu, jak se zhoršovaly vztahy Sovětského svazu se Západem, přičemž se až panicky obával obnovení síly Německa. Za jedinou účinnou kontrolu považoval stav absolutní nadvlády, který vytvořil v Sovětském svazu.⁴⁵

Výsledná bilance války byla strašlivá. V přímých bojích padlo 520 000 Severokorejců, 900 000 Čínských „dobrovolníků“ a 1 300 000 Jihokorejců. Téměř dva milióny Korejců z řad civilního obyvatelstva se staly obětí války a oboustranného teroru. Padlo také 54 346 amerických vojáků, z toho 33 629 na bojišti a 20 617 zemřelo na následky zranění. Ostatní síly OSN ztratily 3 360 padlých a 11 297 raněných mužů, především Britů a Turků. Ze sovětských pramenů bylo dosud přiznáno 120 mrtvých pilotů. Celkem si tedy korejská válka vyžádala na 5 miliónů lidských životů.

⁴⁵ Vykoukal, J., Litera, B., Tejhman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 78

2.4 Počátky uvolňování po Stalinově smrti

Vývoj východního bloku po roce 1953 můžeme označit jako jeho první celkovou krizi. Tato krize se ovšem ve svých projevech lišila, pokud srovnáme Sovětský svaz a zbytek bloku nebo jednotlivé země bloku (a Jugoslávii) mezi sebou. Bezprostřední příčinou tohoto stavu byla nepochybně Stalinova smrt⁴⁶, ta však spíše jen vše urychlila než by působila jako jejich formativní prvek.

Sovětský systém na počátku 50. let byl v řadě ohledů odlišný od toho systému, který Stalin vytvářel od 30. let. V důsledku války se rozvolnily vazby mezi jeho součástmi (armáda, stranický aparát, bezpečnost, vojenstvo – průmyslový komplex), které získaly určitou míru autonomie jak vůči sobě navzájem, tak vůči Stalinovi. Sovětský vůdce tak již nebyl schopen uskutečnit čistky v předchozím stylu a rozsahu, aby tyto autonomní sektory sovětské společnosti zbavil jejich dosavadního obsazení, využil strachu a touhy po kariéře a nahradil staré lidi novými. Stalin byl přesvědčen, že pokud lidé působí dlouho na svých místech, lpějí na nich pak více než na práci pro systém, jehož povaha je zvláštní tím, že naplňování osobních cílů nijak nepřispívá k rozvoji celé společnosti.⁴⁷

V posledních letech své vlády byl stárnoucí diktátor schopen organizovat nárazové kampaně, které však strukturu společnosti radikálně neměnily. Když Stalin zemřel, neměl ani po roce svého nástupce a nikdo z těch, kteří se poté dostali k moci, již nedisponoval tak obrovským vlivem. Když nikdo, a to ani Lavrentij Berija, nebyl schopen takovou moc uzurpovat sám, nezbývalo nic jiného než se o ni rozdělit. Sovětský svaz byl po Stalinově smrti řízen kolektivně, tzn. že moc byla rozdělena mezi prvního tajemníka ÚV KSSS a předsedu rady ministrů.⁴⁸

⁴⁶ Stalin umírá 5. března 1953.

⁴⁷ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 294

⁴⁸ Komunistické špičky, v obavě o své životy, se snažily zabránit stavu, který tu byl za Stalina, kdy jeden člověk měl veškerou moc ve státě a mohl si tak dělat, co chtěl.

Stalinova smrt zastihla Západ nepřipravený. Ještě před rokem se podařilo koordinovat západní reakci na sovětskou mírovou nótu, a zachovat tak soudržnost celého západního společenství. Po smrti sovětského diktátora se mnozí především v západní Evropě domnívali, že bude možno přistoupit k věčným jednáním. Převládla naděje, že noví sovětští vůdci prokážou větší pružnost a schopnost kompromisu. Přitom vyřešení německé otázky bylo stále v nedohlednu.

Moskva se přirozeně ani nadále nevzdávala úsilí zabránit znovuvyzbrojení Spolkové republiky, a narušit tak jednotu Západu. Lavrentij Berija, bývalý šéf státní bezpečnosti, který se stal po Stalinově smrti klíčovou osobností nového vedení SSSR, vážně zvažoval výměnu NDR za sjednocené a neutrální Německo. V červnu byl však Berija svržen a většina nového kolektivního vedení se vyslovila pro zachování dvou německých států.⁴⁹ Následující sovětské návrhy na neutrální a jednotné Německo sledovaly poté jako hlavní cíl nikoli řešení německé otázky, nýbrž rozdělení Západu.

Na Západě byl hlavním propagátorem kontaktů se Sověty Winston Churchill. Stejně jako Američané byl i Churchill přesvědčen, že s Moskvou je možno vyjednávat pouze na základě pevné jednoty a síly Západu. Churchill se však narozdíl od Spojených států domníval, že prostřednictvím „přátelských kontaktů a dobré vůle namísto neosobní diplomacie a propagandy“ bude možno přinejmenším zjistit, jaké jsou skutečné záměry nového sovětského vedení. Z tohoto důvodu se také obával, aby Eisenhowerův projev⁵⁰ svou rezervovaností nenapáchal více škody než užitku. V projevu v Dolní sněmovně 11. května 1953 přisoudil dění v sovětských mocenských špičkách dalekosáhlý význam. „Záleží mi na tom, aby způsob, jakým mocnosti NATO předkládají svou politiku, jaksi nenahradil či nezbavil významu to, co je možná hlubokým posunem v ruském cítění“, prohlásil Churchill.⁵¹

⁴⁹ Beriju nahradil Chruščov

⁵⁰ V projevu z 16. dubna 1953 prohlásil Eisenhower, že konec studené války je možný, pokud skončí konflikt v Koreji a vyřeší se otázka Rakouska. Dále měly skončit pokusy Číny o získání pozic v Indočíně a Malajsii. Projev apeloval na vyřešení problémů celého světa.

⁵¹ V tomto roce došlo k také k výměně hlavy Spojených států. H. Trumana nahradil v Bílém domě D. Eisenhower.

Eisenhower a Dulles⁵² naopak zastávali názor, že jde o konflikt dvou ideologií a světů, a proto by bylo nerealistické očekávat od přímých kontaktů s Rusy příliš mnoho. Cokoli bude Moskva moci považovat za třeba i pouhý náznak nejednoty a slabosti Západu, bude předem podryvat výchozí pozici Západu.⁵³ Také americký velvyslanec v Sovětském svazu Charles Bohlen potvrzoval, že Moskva pochopila Churchillův projev jako důkaz rivality mezi Spojenými státy a Británií, z něhož se bude snažit vytěžit co nejvíce.

Jestliže americký odpor proti kontaktům se Sověty hrozil narušit západní jednotu, pak stejné nebezpečí hrozilo i při případném jednání s Moskvou. Bylo-li nutné v zájmu zachování západní jednoty přistoupit k rozhovorům se Sověty, pak bylo třeba, aby se tak dělo při zajištěném jednotném postupu západních demokratických států. Na Churchillovo naléhání ohledně setkání se sovětskými vůdci Eisenhower odpověděl, že je třeba nejdříve uspořádat západní summit, k němuž mělo dojít na sklonku července 1953 na Bermudách.⁵⁴

Po zrušení bermudského summitu se ve Washingtonu uskutečnilo setkání ministrů zahraničí Spojených států, Británie a Francie. Z jednání vyplynulo, že Washington nepovažuje případné sovětské iniciativy za nic více než propagandistickou frašku.⁵⁵ Vzhledem k potížím, jimž čelila ve Francii ratifikace Evropského obranného společenství, kde jeho odpůrci stavěli konferenci se Sověty za jednu z podmínek pro svůj souhlas, svolily nakonec Spojené státy k uspořádání schůzky na úrovni ministrů zahraničí vítězných mocností. Zatímco Churchill spatřoval v setkání se Sověty začátek jednání o celoevropském uspořádání, pro ostatní zástupce Západu mělo uskutečnění konference dokázat předčasnost nadějí v zásadní uvolnění mezi Západem a Východem.

Konference ministrů zahraničí čtyř vítězných velmocí se uskutečnila v Berlíně ve dnech 25. ledna až 18. února 1954. Brzy se ukázalo, že dohoda není možná. Sovětský svaz setrval na stalinském požadavku neutrálního a jednotného Němec-

⁵² John Foster Dulles – ministr zahraničí Spojených států

⁵³ Luňák, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 211

⁵⁴ Těsně před odjezdem na summit utrpěl Churchill těžkou mozkovou mrtvicí a konference na nejvyšší úrovni musela být zrušena.

⁵⁵ Luňák, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 212

ka, což znemožňovalo další diskusi. Zároveň navrhl uspořádání všeobecné konference o evropské bezpečnosti, jež měla vést k uzavření celoevropského paktu o neútočení. Tento sovětský návrh nebral nikdo ze západních politiků vážně. Neúspěch konference měl za následek odmítnutí ratifikace Evropského obranného společenství ve francouzském Národním shromáždění, jež odhalilo slabiny západního bloku a kromě toho přerušilo Churchillovy snahy o setkání se sovětskými vůdci, které chtěl uskutečnit v létě téhož roku.

Stalinova smrt vedla k začátku boje o moc uvnitř sovětské elity. Mocenský boj v Kremlu měl nepředvídatelný průběh i výsledek. Tento střet proběhl mezi několika mocenskými centry: komunistickou stranou, správním a hospodářským aparátem, tajnou policií, armádou a členy stranické elity, kteří se o ně opírali – Nikitou Chruščovem, Georgijem Malenkovem, Lavrentijem Berijou, Vjačeslavem Molotovem a dalšími. Stalinova diktatura byla nahrazena kolektivním vedením, jehož složení bylo zveřejněno 7. března 1953.⁵⁶ Během let 1953 – 1956 se soupeřící skupiny několikrát změnily. Radikální a všemi obávaný i nenáviděný Berija byl popraven, perspektivní Georgij Malenkov šel také stranou a Chruščov neměl svou pozici jistou ještě ani po 20. sjezdu KSSS. Komunistické strany bloku se tak po Stalinově smrti ocitly ve stavu nejistoty. Řadu let jen poslouchaly příkazy z Moskvy, přičemž poslední slovo měl vždy Stalin. Ten tu náhle nebyl a o jeho místo se vedl boj, na jehož výsledku byly místní komunistické strany závislé. Tato situace vyvolávala zvláštní efekt. Na jedné straně můžeme pozorovat, jak jednotlivé komunistické režimy po Stalinově smrti dovršují svou stalinizaci jednak sílící represí, jednak projevy národní úcty (stavba Stalinových soch, paláců, studijní dny Stalinova díla...). Na straně druhé kopírují a aplikují znouze ctnost kolektivního vedení – zjednodušeně tam, kde místní „malí Stalinové“ zemřeli krátce po svém vzoru (Gottwald,).⁵⁷ Důsledkem toho byl rozpad centrálních aparátů na různě silné a početné frakce, zhusta napojené na své protějšky v Moskvě.

⁵⁶ Malenkov se stal předsedou vlády, Berija ministrem spojených ministerstev Bezpečnosti a vnitra a současně také prvním náměstkem předsedy vlády. Molotov, ministr zahraničních věcí, se stal dalším prvním náměstkem předsedy vlády. V čele komunistické strany stála pětice – Berija, Malenkov, Molotov, maršál Vorošilov a Chruščov.

⁵⁷ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku

Zdaleka to neznamenal, že se Stalinovým odchodem přestal být systém stalinový a že stranický a státní aparát nebo i lidé se od Stalina po jeho smrti okamžitě odvrátili. Nová garnitura potřebovala vyvolat ve společnosti otřes, který by ji zbavil závislosti na vůdci a umožnil především personální vykořenění systému, jehož byl symbolem. Takovým aktem se stal 20. sjezd KSSS, který současně naznačil meze vykořenění.⁵⁸ Na sjezdu byla oficiálně přehodnocena zahraničněpolitická linie, kterou mělo být mírové soužití. Chruščov vyšel z původních Malenkových myšlenek. Zdůrazňoval nyní sice, že pokud existuje imperialismus, trvá také nebezpečí válek, nicméně války již nejsou nevyhnutelné. Změna naznačovala, že si Sovětský svaz přeje lepší vztahy se Západem, kromě jedné sféry - ideologie. Oficiální postoj k tomuto tématu zůstal nezměněn: pokud existuje třídně rozdělený svět, socialismus a kapitalismus, pokračuje třídní boj na mezinárodní půdě. Vztahy obou systémů však měly být, podle Chruščovových představ, založeny na mírovém soutěžení. Právě 20. sjezd tehdy formuloval poněkud nerealistický úkol, totiž „dostihnout a předstihnout v historicky co nejkratší době nejvyspělejší kapitalistické země ve výrobě na jednoho obyvatele“.

Modifikace sovětského přístupu byla způsobena řadou faktorů: nutností překonat izolaci, rozvinout obchod se Západem a získat odtud technologie, které by pomohly odstranit zaostávání SSSR. Formulování nové politiky ovlivnily jistě i zvětšující se jaderné arzenály obou supervelmocí – Sovětského svazu a Spojených států, a nové prostředky jejich přepravy (rakety), které by z globální války již tehdy učinily velmi nebezpečnou záležitost.

Změna zahraničněpolitických postojů byla sice překvapivá, avšak největší překvapení přinesl poslední den sjezdu, kdy na uzavřeném zasedání přednesl Chruščov referát „O kultu osobnosti a jeho důsledcích“. Ve čtyřhodinovém projevu nastínil relativně pravdivý, byť účelovosti nezbavený obraz Stalinovy vlády. Se značnou otevřeností hovořil represáliích a likvidacích protivníků, i když jen o těch, které směřovaly proti stranické byrokracii. Soustředil se na charakteristiku

1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 295

⁵⁸ 20. sjezd KSSS se uskutečnil v roce 1956.

„kultu osobnosti“, tj. jen na osobní Stalinovu diktaturu. Nemohl a jistě ani nechtěl postihnout skutečnou podstatu totalitního sovětského systému. V projevu se proto mj. opatrně vyhnul období před rokem 1934, a tudíž nezpochybnil ani tzv. socialistickou industrializaci, ani násilnou kolektivizaci v zemědělství. Nenabídl ani přesvědčivé vysvětlení, proč tak pokrokový marxistický systém se mohl snížit na tak brutální diktaturu.^{59 60}

Chruščov měl k této strategii jistě několik důvodů. Stranická byrokracie, o kterou se opíral, potřebovala mít po všech čistkách alespoň slovní jistotu, že v budoucnu již k ničemu podobnému nedojde. Bylo možné předpokládat, že se po jejich odsouzení již žádný diktátor nebude moci vrátit ke stalinským metodám vládnutí. Dalším možným vysvětlením je, že chtěl odstranit obavy a strach, aby mohl uskutečnit své vlastní projekty. On sám chtěl získat moc, chtěl ji však současně používat jako osvícený diktátor. Od Stalina se proto musel také odlišit stylem vlády. Bezprostředně pak využil odsouzení Stalina v politickém boji proti svým protivníkům.

Zvláštní význam a současně i zásadní rozdíl mezi sovětskou realitou a poměry v satelitních zemích bloku projevil v důsledcích, které tu destalinizace znamenala. Jestliže v Sovětském svazu mohla tato kampaň ve svém konečném důsledku znamenat nakonec zmírnění drastických a brutálních forem uplatňování moci z předchozího období, na druhé straně nemohla příliš mnoho udělat pro změnu systému ve smyslu návratu k těm formám společenského a politického života, které jej předcházely. Prostřednictvím návratů k „čistým pramenům“ leninismu se sovětský režim dotýkal v těžkých dobách své vlastní identity, vlastních kořenů, které byly ovlivněny první světovou válkou, revolucí a občanskou válkou.

V satelitních zemích bloku však takový postup nebylo možné uplatnit. Narozdíl od Sovětského svazu tu komunistické režimy v ostré stalinské formě existovaly zhruba pět let, resp. deset let tu působily dominantní komunistické strany.

⁵⁹ To bylo vhodné řešení, protože Stalin jako objekt kritiky byl již mrtev a Lenin jako zdroj inspirace také – ani jeden se nemohl bránit.

⁶⁰ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 305

Po 20. sjezdu KSSS dospěla destalinizace také do zemí střední a jihovýchodní Evropy a vyvolala tu podobný průběh ve vztahu k minulosti, jaký byl v Sovětském svazu. Lenin tu představoval politické téma pouze několik let po první světové válce, poté přišla meziválečná samostatnost a stalinismus, poté válka, po ní lidová demokracie a opět stalinismus.⁶¹ Jakákoliv kritika stalinismu sebou nesla, z hlediska soudržnosti režimu, riziko návratu k předstaliniskému, tedy nekomunistickému uspořádání společnosti.

Do jaké míry si tento fakt uvědomovala poststalinská garnitura v Moskvě je sporné,⁶² rozhodně si jej jako důležitý připouštěla většina komunistických špiček v zemích sovětského bloku. Vznikalo tu často neřešitelné dilema: na jedné straně byla snaha stalinský model opustit, protože blokoval další možnosti rozvoje, na straně druhé byla obava tento model opustit, protože to sebou neslo riziko oživení minulosti.

Vlna tzv. nového kurzu, která se šířila zeměmi bloku, však neskončila jen u personálních změn a pokračovala dále různým způsobem, rychlostí a s různými výsledky, které zpětně poznamenávaly a ovlivňovaly i vývoj sovětské politiky v Chruščovově éře. V zásadě je možné za výchozí mezník destalinizace považovat rok 1953. Za její ukončení se považuje moment, kdy místní komunistická garnitura, ať již nová, staronová nebo stará, destalinizaci ve smyslu změny, která by mohla ohrozit režim, ukončila. Tato garnitura pak ve vlastní zemi buď okamžitě nebo s různě silnými a rozsáhlými problémy nastolila nový typ politické strategie, preferující stabilitu před změnami a pokoušející se o rekonstrukci systému metodami jiné povahy, než byly ty, které přineslo období destalinizace. Především pak tyto garnitury akceptovaly nové poměry v sovětském bloku, což o něco později a v úplnější podobě vyjadřovala tzv. Brežněvova doktrína.⁶³

⁶¹ Polsko, Maďarsko, Československo

⁶² pokud ho v boji o nástupnictví po Stalinovi vůbec vnímala

⁶³ Podle této doktríny je možnost, že by se některá socialistická země odvrátila od socialismu ke kapitalismu, problémem nejen této země, ale i všech ostatních socialistických států. Sovětský svaz si tím vlastně vyhradil právo intervenovat v libovolné zemi východního bloku, ve které by existovalo takové nebezpečí. Brežněvova doktrína byla aplikována pro ospravedlnění okupace Československa v roce 1968 a Afghánistánu v roce 1979.

Západní společenství se i nadále pokoušelo o jednání se Sovětským svazem. Slibovalo si od toho uvolnění vztahů s Moskvou. Doufalo také, že by mohlo vzhledem k vnitřní slabosti Sovětského svazu dojít k jeho vytlačení ze současných satelitních států, které by mohly získat status podobný Finsku. Právě tímto směrem bylo potřeba soustředit úsilí Spojených států.

Setkání na nejvyšší úrovni v Ženevě ve dnech 18. – 23. července 1955 ukázalo pravý opak tak odvážných plánů. Moskva nadále trvala na svém postoji sjednocení, ale neutrálního Německa. Tím potvrdila, že jí vůbec nejde o vyřešení německé otázky, jak propagandisticky tvrdila. Když Západ trval na sjednocení Německa jako předpokladu dalšího pokroku, Sovětský svaz zopakoval svou nabídku na podepsání celoevropské smlouvy o kolektivní bezpečnosti včetně paktu o neutočení. Německo mohlo být údajně sjednoceno pouze na základě celoevropské bezpečnostní smlouvy, která by zahrnovala i jeho neutralizaci. V podstatě tak bylo v Ženevě potvrzeno rozdělení Německa, ačkoliv to nikdo z účastníků otevřeně neřekl.

V Ženevě se nepodařilo dospět ke konkrétním krokům ani v otázce odzbrojení. Eisenhower prosazoval jako předpoklad každého odzbrojovacího jednání smluvní přijetí zásady „otevřeného nebe“, jež by signatářům dohody umožňovala leteckou kontrolu dohodnutých závěrů. To však Sověti odmítli jako pokus o ohrožení vlastní bezpečnosti. Ve skutečnosti by jim taková dohoda nic nepřinesla. Přijetím „otevřeného nebe“ by se Moskva podrobila mezinárodní kontrole, aniž by se přelety nad americkým územím dozvěděla více, než co v každé demokratické zemi bylo v denním tisku.

Je veřejným tajemstvím, že Sovětský svaz v této době nebyl na tak technické výši, aby mohl provádět letecké kontroly nad Spojenými státy. K dispozici měl jediný dálkový bombardér TU-4, který byl kopií B-29, a ten nemohl dosáhnout Spojených států jinak než sebevražedným letem bez možnosti návratu. Podle Chruščova však byl TU-4 „zastaralý už ve chvíli spuštění výroby“ a několik mo-

delů dalšího bombardéru, které přišly do výzbroji později během zkušebních letů havarovalo.^{64 65}

Američané měli v leteckých silách převahu a dávali ji okázale najevo. „Byli jsme obklíčení americkými leteckými základnami. Naše země byla doslova velkým cílovým prostorem pro americké bombardéry, operující z letišť v Norsku, Německu, Itálii, Jižní Koreji a Japonsku.“ Americké letouny prolétávaly neustále nad sovětským územím. Něco z toho byly průzkumné lety ve vysokých letových hladinách a jindy šlo o vyzkoušení sovětských radarů a protivzdušné obrany, další letadla pak shazovala agenty a zásoby pro ně. Ačkoli byla řada strojů, letících v malých výškách, sestřelena a jejich piloti zahynuli nebo možná padli do zajetí, psychologický dopad na Sovětský svaz byl zničující.⁶⁶

Konec přílišných nadějí ve vztahu k politice Sovětského svazu do značné míry přispěl k soudržnosti západního společenství. Již před ženevským summitem se především Eisenhower obával, že by Moskva mohla využít nedočkavosti západního veřejného mínění, jež se dožadovalo konkrétních výsledků jednání mezi Západem a Východem, k rozdělení demokratického světa. Proto bylo třeba přijít buď s konkrétními výsledky v co nejkratším časovém úseku, nebo ukončit kontakty se Sověty s vysvětlením, že usilují nikoli o uvolnění, nýbrž o získání jednostranných výhod.⁶⁷

⁶⁴ Když jeden letecký konstruktér kremelské vedení ujišťoval, že jeho letoun po svržení bomb na Spojené státy může přistát v Mexiku, Chruščov odpověděl: „Co si myslíte, že je Mexiko? Naše tchyně? Vy si myslíte, že si tam můžeme přistát, kdy se nám zachce?“

⁶⁵ Věc zhoršovalo, ještě to, že se Chruščov a jeho kolegové v otázkách raket cítili jako „techničtí ignoranti“. Když přednášel předsednictvu o svých plánech raketový konstruktér Sergej Koroljov všichni „poučili na to, co nám předváděl, oči jako tele na nová vrata. Když nám jednu ze svých střel ukázal, připadalo nám, že to není nic jiného než taková velká doutníkovitá roura, a nevěřili jsme, že tohle může létat...Byli jsme jako sedláci na trhu. Obcházeli jsme raketu kolem dokola, ohmatávali ji, bouchali do ní, jestli je dost pevně stavěná – dělali jsme všechno možné až na to, že bychom ji olízli, abychom se přesvědčili, jakou má chuť,“ uvedl Chruščov později ve svých pamětech.

⁶⁶ „Spojené státy vůči nám vedly povýšenou a agresivní politiku a nikdy nevynechaly příležitost předvést svou převahu..., nestále vysílaly nad naše území letouny, někdy až ke Kyjevu,“ vzpomíná Chruščov.

⁶⁷ Luňák, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Libri, 1997. s 216.

Brutální sovětský zásah proti maďarské revoluci na podzim 1956 popřel snahy kohokoli na Západě vysvětlovat vývoj v Sovětském svazu jako nový trend v sovětské zahraniční a vnitřní politice. Chruščov se v oblasti zahraniční politiky odlišoval od Stalina především nezodpovědností a sklonem k mezinárodně politickému hazardu. Na rozdíl od Stalina se nikdy nezastavil ve své snaze dále a dále vyhrožovat Západu ultimativními hrozbami konfliktu.⁶⁸

2.5 Suezská krize

Po neúspěchu arabských států v první válce s Izraelem došlo k politickému otřesu v Egyptě. Prohra uspíšila zhroucení pseudoparlamentního systému a vytvořila prostor pro autoritativní vojenskou diktaturu. V červnu 1952 došlo k vojenskému převratu a k moci se dostal generál Nagíb.⁶⁹ V dubnu 1954 byl vystřídán plukovníkem Gamálem Abd an-Násirem. Jemu se podařilo dosáhnout odchodu Britů z Egypta, kteří svůj ústup podmínili zárukou svobodné plavby v Suezském průplavu. S příchodem Násira stoupá vliv arabského nacionalismu, který do té doby byl v defensivě. Prodej československých a sovětských zbraní Egyptu v letech 1955–1956 vyvolal politickou krizi a Západ odmítl financovat Násirův ambiciózní projekt výstavby přehradní nádrže u Asuánu na Nilu. Násir proto hledal potřebné finance ve znárodnění průplavu 26. července 1956. Tím ohrozil zájmy celé západní Evropy - dvě třetiny ropy spotřebované na západě kontinentu procházely touto cestou.⁷⁰ Reakce Západu nebyla jednotná. Zatímco Britové a Francouzi usilovali o svržení Násira, Američané se nevzdávali naděje na zapojení Egypta do blízkovýchodního bezpečnostního systému Bagdádského pak-

⁶⁸ Tyto hrozby vyšly plně na povrch v období berlínské a hlavně karibské krize, kdy se Sovětský svaz pokoušel změnit poměr sil, který se nakonec změnil v jeho neprospěch a vedl později i k odvolání Chruščova.

⁶⁹ Převrat provedla tajná organizace Svobodných důstojníků, která existovala už od 30. let, ale teprve pro prohrané palestinské válce získala skutečnou politickou sílu.

⁷⁰ Francie a Británie měly však své vlastní důvody - jako tehdy stále ještě koloniální velmoci - měly své zájmy zejména v Africe, a k tomu potřebovaly Suezský průplav.

tu a egyptskou politickou orientaci tolerovali. J. F. Dulles na tiskové konferenci 2. října 1956 opakovaně odmítl použití síly. Velká Británie a Francie se naopak rozhodli pro samostatnou ozbrojenou akci. V Londýně podpořila premiéra A. Edena koloniální suezská skupina, která již od léta 1956 prosazovala znovuobsazení průplavového pásma. Pro odvetnou akci se podařilo ještě získat Izrael, který se netajil svou snahou o změnu relativně nevýhodných hranic a chtěl také zabránit pronikání záškodnických skupin, které do Izraele z Egypta pronikaly. Tajná třístranná jednání se uskutečnila ve dnech 22.–24. října v Sèvres. Schválený plán operace Mušketýr předpokládal masivní izraelský útok proti Gaze a Sinajskému poloostrovu s finálním obsazením průplavu. V další fázi měly zasáhnout britsko-francouzské síly a oddělit válčící strany. Autoři plánu Mušketýr předpokládali nejen změnu statutu Suezského kanálu, ale i Násirův pád. Počítali taktéž i se sovětskou angažovaností v Polsku a Maďarsku.

Izraelská akce začala 29. října odpoledne, kdy východně od průsmyku Mitla byli vysazeni výsadkáři, kteří tak zabezpečili strategicky významnou komunikaci. Do pohybu se daly i pozemní jednotky, za necelých 24 hodiny kontrolovaly již celý Sinajský poloostrov a zastavily se ve vzdálenosti 16 km od Suez.

Dne 30. října odevzdali Britové a Francouzi oběma stranám ultimátum, ve kterém žádali zastavení bojů, stažení vojsk od kanálu a od Egypta souhlas s dočasnou vojenskou okupací měst Port Saidu a Suez. V případě odmítnutí ultimáta hrozily západoevropské mocnosti vojenským zásahem a také po negativní reakci Egypta zahájily letecké útoky na strategické body v Egyptě. 2. listopadu se britský výsadek zmocnil Port Saidu a Izraelci ovládli Gazu. První sovětská reakce byla nevýrazná. 31. října Moskva pouze vyzvala OSN k zásahu proti agresorům.⁷¹

Naproti tomu nezvykle ostře vystoupily Spojené státy, které již 30. října navrhly v Radě bezpečnosti rezoluci s požadavkem okamžitého stažení izraelské armády za linii příměří z roku 1949. Proti britsko-francouzské intervenci vystou-

⁷¹ Koalice Velké Británie, Francie a Izraele úmyslně vyčkala se začátkem akce. Očekávala totiž, že Moskva zasáhne v Maďarsku a tím bude mít svázané ruce a nebude se moci plně angažovat v blízkovýchodním konfliktu. Toto se také naplnilo.

pil v televizním projevu prezident Eisenhower, kde ji odsoudil.⁷² Naproti tomu britský premiér A. Eden považoval za svou povinnost necouvnot před Násirem.⁷³ Valné shromáždění OSN se 2. listopadu velkou většinou hlasů vyslovalo pro okamžité zastavení bojů. O dva dny později začalo diskutovat o nasazení mírových sil. 5. listopadu 1956 adresoval sovětský premiér Bulganin vládám Francie, velké Británie a Izraele vážné varování: „Jsme plně odhodláni použitím síly rozdrtit agresory a obnovit na Blízkém východě mír.“ Černomořská flotila byla uvedena do stavu bojové pohotovosti a k turecké hranici byly demonstrativně přesunovány pozemní jednotky sovětské armády. Ve zvláštním poselství Moskva navrhla Eisenhowerovi společný zásah na Blízkém východě. Washington tuto alternativu vyloučil, ale poslal k egyptským břehům VI. flotilu a Edenovi důrazně doporučil akceptovat rezoluci OSN o zastavení bojů, „abychom tak Rusy zbavili možnosti dělat potíže“.

Dne 7. listopadu 1956 Britové a Francouzi „kapitulovali“ a A. Eden ještě téhož dne podal demisi. V prosinci byla obnovena demarkační linie z roku 1949. Obě západoevropské mocnosti nedosáhly předpokládaných cílů a musely utlumit svou aktivitu v celé oblasti Blízkého východu. Získaly naopak Spojené státy, které využily vzniklého vakua a v Eisenhowerově doktríně z 5. ledna 1957 se zavázaly k hospodářské a vojenské pomoci zemím Blízkého a Středního východu.⁷⁴ Formálně byla tato doktrína namířena proti šíření sovětského vlivu v arabském prostředí, ale v politické praxi sledovala i oslabení pozic obou bývalých koloniálních velmocí v jejich tradiční oblasti ve prospěch Spojených států. Krize posílila také prestiž Egypta a prezident Násir se začal stále více obracet o pomoc k SSSR. Kvůli americkému zásahu byl tedy Sovětský svaz vpuštěn do tohoto důležitého regionu více, než bylo nutné.

⁷² Spojené státy například pohrozily, že pokud nedojde k zastavení akcí, vrhnou na trh všechny své zásoby britské měny a libru tak položí

⁷³ Tento politik byl v roce 1938 ministrem zahraničí v Chamberlainově vládě a Mnichovská dohoda byla jeho celoživotním traumatem.

⁷⁴ Později, až po odchodu z funkce, Dwight Eisenhower připustil, že šlo o jeho největší prezidentskou chybu, protože americký zásah do operace měl četné dlouhodobě negativní následky.

Suezská krize nebyla tohoto roku jediná událost, která rozvířila světové dění. Dalším vrcholem byl sled podzimních událostí v Maďarsku. Jejich vyvrcholení nebylo spontánní, ale mělo postupnou tendenci, která začala již několik let před tím.

2.6 Maďarské události roku 1956

Na počátku 50. let se mohlo zdát, že Rákosiho vláda zpracovala maďarskou společnost způsobem, který neskýtal naději na změnu poměrů, ale přesto se postupně objevovaly náznaky, že lidé nerezignovali. Od jara 1951, kdy se některé potraviny znovu dostávaly pouze na přidělové lístky, začaly propukat dělnické stávky a dělníci a rolníci byli značně nespokojeni s režimem.

Destalinizace v Maďarsku po roce 1953 svým způsobem kopírovala moskevské události: na jedné straně probíhal boj o moc mezi Stalinovými nástupci, jehož průběh a výsledky pečlivě sledovalo politbyro, na druhé straně rostoucí snaha nové garnitury odlišit se od mrtvého vůdce vyvolávala nejistotu „malých Stalinů“ o osudu jejich i režimu. Maďarské reakce na vývoj v Moskvě byly ze začátku jakoby rozpačité, nepřipomínaly ani východoněmecké povstání, demonstrace v Československu nebo polské stávky. Trvající mlčení však znamenalo stále více plynulé houstnutí averze vůči Rákosiho režimu, který se všestranně a se stalinskou brutalitou snažil plnit sovětské požadavky nejlépe ze všech satelitních zemí.

K prvnímu ostrému konfliktu uvnitř Maďarské dělnické strany (MDS) došlo na zasedání jejího ústředního výboru 27. a 28. června 1953, kdy se dosud dominantní čtyřka⁷⁵ stala objektem kritiky za předchozí styl vlády, hlavně pak za zneužívání státní bezpečnosti. Výsledkem jednání byla rezoluce, odsuzující dosavadní politiku v Maďarsku a obviňující stávající stranické a státní vedení ze sektářství, jehož produktem byla násilná industrializace, kolektivizace, zvláště bezpečnostních

⁷⁵ Farkas, Gerő, Rákosi a Révai

orgánů (ÁVH). Po ostré kritice odstoupil 4. července 1953 Matyás Rákosi z funkce premiéra, v níž jej se sovětskou podporou nahradil Imre Nagy. Nový předseda vlády svou kariéru zahájil proklamací politiky „nového kurzu“. Nezaměřil se již tolik na kritiku odstupujícího Rákosiho, ale spíše se snažil nastínit, čím se jeho politika bude odlišovat od starého stalinismu: odstranění nerovností hospodářského systému⁷⁶, náprava škod způsobených násilnou industrializací a kolektivizací, sociální a spotřební orientace, ukončení policejní zvůle, právní stát, tolerance vůči církvím. Nagyův projev se natolik odlišoval svou formou, ale i obsahem od všeho, co do té doby zaznívalo z oficiálních médií, že vzbudil mimořádnou pozornost nejen v samotném Maďarsku, ale i v zahraničí.

Rok 1954 probíhal ve znamení Nagyova „nového kurzu“ jen necelých 10 měsíců. V říjnu se totiž poměry začaly měnit. 24. října 1954 přednesl Nagy na jednání Lidové vlastenecké fronty projev, v němž konstatoval ukončení rivality v MDS a možnost urychlení reformní politiky. Kontext tohoto vystoupení však ukazoval, že to zdaleka nebylo tak jednoduché.

V této době se vrátil z krátké návštěvy Sovětského svazu Rákosi s vědomím posunu v moskevské politice. Sovětské stanovisko, o němž Rákosi informoval 1. prosince 1954, znovu přesunulo mocenskou rovnováhu v jeho prospěch. To se projevilo v lednu 1955 schválením rezoluce o „pravicové úchylce“ a odsouzení Nagye jako jejího reprezentanta. To však byl jen počátek delší kampaně, kterou Rákosi proti Nagyově reformní politice rozpoutal a jejímž prostřednictvím se snažil vrátit vývoj před zahájením reformu. Základní teze kritiky vyjadřovala rezoluce ústředního výboru z března 1955. Očekávalo se, že Nagy, který v únoru utrpěl infarkt, provede sebekritiku a změni své postoje, nebo odejde z vlády.

Nagy však sebekritiku odmítl, což jedné straně podpořilo jeho pozici v očích obyvatelstva, na straně druhé však zvýšilo nutnost jeho politické eliminace. Ústřední výbor MDS proto 14. dubna 1955 zbavil Nagye všech funkcí včetně členství včetně členství v akademii věd a na místě premiéra jej nahradil András Hegedüs. Na konci jara 1955 tak měl Rákosi v rukou veškerou předchozí moc, a

⁷⁶ Státní hospodářství se orientovalo primárně na těžký průmysl na úkor zemědělství a služeb.

to především kvůli ochotě aparátu odvolat Nagyův „nový kurz“, ale také díky sovětské podpoře.⁷⁷ Moskva v té době, kdy byla podepsána Varšavská smlouva (1955), potřebovala Maďarsko stabilní a vedené krajně loajálním člověkem.

Přestože Rákosi na jaře 1955 nad Nagyem zvítězil, podcenil v delší perspektivě podstatnou skutečnost, že i přes sovětský zájem na vojenské stabilizaci nového paktu nebylo možné vrátit se k původnímu stalinismu. Jinými slovy, předchozí období reforem rozpohybovalo společnost nevratným způsobem.⁷⁸ Po Chruščovově projevu na 20. sjezdu KSSS byl osud stalinismu definitivně zpečetěn. Jakmile se Chruščovův tajný projev dostal do oběhu mimo sovětské prostředí, začal se hroutit renovovaný stalinismus v Maďarsku. Rákosi byl vystaven sílící kritice a útokům veřejnosti především za svou účast v politických procesech, zvláště když se v březnu bezostyšně postaral o rehabilitaci László Rajka, jehož odsouzení a popravu vydával za provokaci, zorganizovanou Berijou a Gáborem Péterem.⁷⁹ V obavě, že personální změna nastartuje nový řetězec změn, které tentokrát půjdou dále než reformy z roku 1953, se centrální aparát MDS a Moskva za Rákosiho postavily. Vlastní MDS se však začala štěpit a vedle stoupenců obou extrémních pólů, tj. Nagy a Rákosiho, se formovalo zatím nevýrazné centristické uskupení (János Kádár), usilující o záchranu komunismu ve zmodernizované podobě.

Pokus o restauraci stalinismu a vzápětí jeho odsouzení na 20. sjezdu v Moskvě však zbavily MDS její inteligence. Mladí a nadšení budovatelé komunismu z prvních poválečných let považovali stranu za nenapravitelnou instituci a začali se rozhlížet po nové politické aréně. Tou se v březnu 1956 stal Petöfiho klub. Rákosiho vedení sledovalo tyto události s rostoucí nevolí, ale k zásahu se odhodlalo teprve po poznaňských událostech v Polsku. Násilné potlačení polské dělnické revolty v létě 1956 poskytlo důvod pro zahájení brutální kampaně proti Petöfiho klubu, která vyvrcholila 12. července 1956 rozhodnutím politbyra MDS,

⁷⁷ Vykoukal, J., Litéra, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 357

⁷⁸ tamtéž, s. 357

⁷⁹ Tehdejší ministr státní bezpečnosti.

podporovaným sovětským velvyslanectvím v Budapešti, zlikvidovat klub a celé hnutí kolem Nagye jako nebezpečné spiknutí.

Do těchto plánů však znovu zasáhl sovětský faktor, tentokrát však v Rákosiho neprospěch. Chruščov, který se od roku 1955 snažil obnovit vztahy s Jugoslavií, vyhověl Titovu naléhání, aby Rákosi jako jeden z posledních zastánců protijugoslávské politiky byl zbaven moci. Ve snaze uspokojit Tita a současně zabránit dalšímu rozvoji spontánního společenského a politického pohybu v Maďarsku zvolil Chruščov na první pohled šalamounské řešení: 13. července 1956 přijel do Budapešti Anastas Mikojan, který oznámil Rákosimu, že podává demisi (oficiální komuniké se „zdravotním“ zdůvodněním demise vyšlo až o několik dní později). Na Rákosiho místo byl pak 21. července dosazen Ernő Gerő.

Rajkův pohřeb v říjnu 1956 nevyvolal zlom ve vakuu, ale posloužil jako jeden z katalyzátorů pozdějších událostí, jejich dosah si zřejmě zpočátku neuvědomovali ani jejich aktéři. V říjnu 1956 do dění vstoupil znovu polský faktor, když Gomułka po nástupu do vedení země obhájil svou osobní pozici, a to i proti sovětskému nátlaku. Maďarské společnosti tak polské události naznačily možnost analogické akce. Jejím předznamenáním se staly události v Segedínu, kde studenti místní univerzity vystoupili s řadou sociálních i politických požadavků, z nichž nejzásadnější se týkal obnovení činnosti Svazu maďarských studentských organizací (MEFESZ).⁸⁰

Kolem 20. října 1956 se studentská shromáždění odehrávala již na všech maďarských univerzitách a v jejich průběhu se především politické požadavky stále radikalizovaly. Všeobecné studentské shromáždění na budapešťském vysokém učení technickém 22. října pak bylo tím zlomem, který politický vývoj, jehož program dosud uvažovaný v rámci systému, přenesla za jeho hranice. Režim nebyl příliš připraven: jedna část vedení (Kádár, Gerő) byla mimo Maďarsko, druhá

⁸⁰ Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 358

(Révai, Marosán) vyhrožovala střelbou, další (komunistický svaz mládeže) byla ochotná demonstraci podpořit vlastní přítomností.

Manifestace, která se začala scházet v dopoledních hodinách, se záhy rozrostla na desítky tisíc osob a reformní hesla se prolínala s protivládními a protisovětskými výpady, k jejichž posílení přispěl i Gerő svým ostrým večerním vystoupením v rozhlase, které odsoudilo probíhající manifestaci jako projev nacionalismu a její účastníky označilo za lůzu. Dav se pohnul směrem k parlamentu, kde jeho počet dosáhl dvou set tisíc lidí. Lidé cestou útočili také na symboly režimu. Po rozbití Stalinova pomníku se dav soustředil u budovy rozhlasu, kde se již po celý den hromadili lidé a domáhali se vysílání studentských požadavků. Tam také padly první výstřely ze strany vládních obránců rozhlasu. Dav zaútočil, vyzbrojen puškami, které sebral z vojenských kasáren a vojákům, vyslaným na obranu rozhlasu. Manifestace se pomalu stala ozbrojeným povstáním.

V této době nabídl Chruščov MDS pomocnou ruku s případným vojenským potlačením povstání. Povzbuzena sovětským příslibem podpory se MDS v této době snažila politické hnutí regulovat a za dané situace ochotně souhlasila i s Nagyovým podílem na uklidnění situace. Nagy byl povolán do politbyra, stal se premiérem, pouze ve funkci prvního tajemníka strany na sovětské přání zůstal E. Gerő. Obměněné vedení MDS vydalo 24. října 1956 komuniké k událostem. Revolta byla označena za dílo kontrarevolučních a fašistických sil a ke zklidnění situace byl vyhlášen výjimečný stav, zákaz shromažďování a měly být zřízeny vojenské tribunály k posouzení povstaleckých aktivit. Komuniké také přiznalo žádost o sovětskou pomoc, ale uvedlo i personální změny v politbyru, které opustili J. Révai a ministr vnitra László Piroš, jež nahradili již zmínění I. Nagy, dále Ferenc Donáth a Géza Losonczy, členové vnitrostranické opozice. Ještě když 24. října 1956 sovětské jednotky poprvé zasáhly v Maďarsku a povstání proti stalinismu se změnilo v boj za nezávislost, Nagy stále váhal.

Záhy se nicméně ukázalo, že stávající dvě divize sovětských intervenčních sil na zvládnutí situace nestačí, i když proti nim stálo maximálně deset až patnáct tisíc lidí, hlavně mládeže, ozbrojených ručními zbraněmi. Na straně povstalců stálo především bezmezná, často až fanatická odhodlání bojovat. Z tohoto důvodu

se intervenční síly rozrostly a začaly povstalce vytlačovat z obsazených lokalit, což probíhalo zhruba do 28. října.

Povstání otřásl samotným Nagyem, který se snažil zmírnit represe příslibem, že nebudou uplatněny proti těm, kteří ve stanoveném termínu složí zbraně, přičemž se tento termín několikrát bezvýsledně posouval. Povstalci se odmítli vzdát a jejich odpor musel být zdoláván místo po místo.

Před Nagyem stálo dilema: buď mohl jít s MDS a Moskvou proti revoluci nebo v čele revoluce proti MDS a Moskvě. Stalinisté byli přitom schopni uvažovat pouze v duchu násilné odvety, což vedlo 25. října ke střelbě do demonstrace před parlamentem a desítkám zabitých a raněných. Teror, ať již v Budapešti nebo mimo ni, stabilizaci nepřinášel, namísto ní rostla vzájemná nenávist.

Rozhodující zlom nastal v noci z 27. na 28. října, kdy Nagy vystoupil s návrhem na uzavření příměří a zahájení jednání s povstalci, současně požadoval stažení sovětských jednotek a oddílů ministerstva vnitra. Jeho návrh podpořila většina politbyra, souhlasili s ním i sovětsští emisaři Mikojan a Suslov. Návrh vstoupil v platnost 28. října, kdy Nagyho rozhlasové vystoupení poprvé oficiálně označilo povstání za masové demokratické hnutí a deklarovalo ochotu vlády jednat o požadavcích povstalců. Boje skončili, ale ne na dlouho.

Koncem října vešlo ve známost, že bylo zastaveno stahování sovětských vojsk a že k Budapešti jsou naopak dopravovány nové jednotky. Nagyova vláda se snažila nebezpečí druhé intervence čelit vnitřní konsolidací a stabilizací, což mělo Moskvě ukázat, že situaci má pevně v rukou. Sovětský velvyslanec v Budapešti Andropov se ale vykrucoval nebo ujišťoval, že nejde o přípravu k potlačení revoluce. Za této situace se Nagy rozhodl vsadit vše na jednu kartu a 1. listopadu 1956 oznámil, že Maďarsko vystupuje z Varšavské smlouvy a stává se neutrální zemí. Následovala výzva k OSN o uznání neutrality. Ve vyhrocené situaci, kdy mohl Nagy buď kapitulovat nebo se pokusit dovést revoluci do konce, se rozhodl pro druhou variantu přesvědčen, že verbální podpora ze Západu a sympatie ze strany Polska a Jugoslávie vytvoří protiváhu sovětského tlaku a že uznání neutrality a výzva k OSN budou tvořit dostatečnou ochranu.

Tento krok měl ale zcela opačný efekt. Západní politika nesměřovala k podpoře revoluce, která by vyvrcholila osamostatněním části sovětského bloku, jak si to Maďaři představovali. 27. října to jasně prohlásil tajemník Spojených států J. F. Dulles a o dva dny později to potvrdil Charles Bohlen.⁸¹ Polská podpora závisela na výsledku maďarsko – sovětské konfrontace a vývoji maďarských požadavků. Do 1. listopadu Gomulka podporoval Nagye, po vyhlášení neutrality svou podporu stáhl. Maďarsko se tím, že překročilo hned dvakrát svůj „stín“ vyhlášením neutrality a opuštěním monopartijního systému, stalo nebezpečným nositelem politické infekce, která v případě úspěchu mohla ohrozit vnitřní stabilitu dalších satelitních zemí i Jugoslávie a narušit tak sovětskou velmocenskou prestiž.

V době vládní rekonstrukce se však sovětská vláda rozhodla nepřipustit trvalost maďarské neutrality. Rozhodnutí o násilném potlačení revoluce padlo na zasedání politbyra KSSS na konci října, 1. listopadu začal maršál Koněv připravovat invazní operaci pod názvem Vichr. Původní sovětská vojenská síla, použitá při první intervenci, zahrnovala nakonec pět divizí. Na počátku listopadu již šlo o tři armádní sbory v počtu 60 000 vojáků. O tomto rozhodnutí se dozvěděl János Kádár, který pro neutralitu hlasoval jako člen nové vlády. Náhle však změnil názor.

Když sovětské jednotky v noci ze 3. na 4. listopadu 1956 zahájily druhou intervenci, Kádár i Münnich⁸² byli dopraveni do Maďarska⁸³, kde v Szolnoku v pět hodin ráno ohlásili vznik dělnicko – rolnické vlády. To zpečetilo Nagyův osud a jeho vojenská vládní delegace, která jednala o stažení sovětských vojsk, byla zatčena. Mezitím však intervence pokračovala a postup sovětských vojsk byl velmi rychlý, úměrný skutečnosti, že proti jejich šestnácti divizím stála nepočetná a dezorganizovaná armáda, která kladla odpor spíše skupinový až individuální. Silný odpor se uskutečnil v Budapešti, kde pouliční boje změnily v trosky celé městské čtvrti, 6. listopadu byla zavedena vojenská správa a stovky lidí byly zatýkány a odesílány do SSSR a drženy na Ukrajině v internaci. V řadě případů končil od-

⁸¹ americký velvyslanec v Budapešti

⁸² Ferenc Münnich byl maďarským ministrem vnitra.

⁸³ Kádár s Münnichem byli v této době v Moskvě, kde se snažili prezentovat svoji podporu moskevskému vedení.

por okamžitou fyzickou likvidací povstalců. O urputnosti bojů svědčí i počty obětí: na maďarské straně to bylo 2700 zabitých⁸⁴ a zhruba 30 000 zraněných, na sovětské straně 669 zabitých, 1 450 raněných a 51 nezvěstných.⁸⁵ Na obou stranách, zvláště na maďarské, mohly být počty mrtvých asi ještě vyšší. Řada mrtvých byla pohřbena na neznámých místech ještě v průběhu bojů, neúplné jsou také údaje z venkova a míst, kudy sovětská vojska postupovala na Budapešť.

Lidé zanechali bojů a snažili se zachránit útekem ze země, který byl možný do konce listopadu především díky tomu, že předtím byla částečně zlikvidována minová pole na západní a jižní hranici a že pohraniční vojsko de facto přestalo existovat. Podle oficiálních údajů uteklo ze země kolem 210 000 osob.⁸⁶ Někteří se začali po ukončení revoluce vracet na základě amnestie, řada emigrantů však na sliby krutě doplatila. Nagy i se svými stoupenci se snažil hledat úkryt na jugoslávském velvyslanectví. Byl na něj vyvíjen velký nátlak. Kádár jako vůdce dělnícko – rolnické vlády se ho snažil donutit k rezignaci v její prospěch, což by znamenalo konec všech ambic maďarské revoluce. Nagy kladl těmto požadavkům odpor do té doby, než se stalo zřejmým, že podpora Bělehradu skončila. Jugoslávie se s Kádárem dohodla, že Nagy bude propuštěn po poskytnutí záruk osobní bezpečnosti, což bylo doloženo podpisy Kádára a Münnicha, kteří ihned informovali jugoslávské diplomaty, že tyto záruky nebudou dodrženy. Po opuštění budovy velvyslanectví byl Nagy i jeho kolegové 22. listopadu 1956 zadrženi, odvezeni do centra KGB v Budapešti a následujícího dne dopraveni do internace v rumunském Snagově. 16. června 1958 byl Imre Nagy popraven.

⁸⁴ Sovětské prameny uvádějí 4500 mrtvých. Tento počet může být ale uměle navýšen.

⁸⁵ Vykoukal, J., Litéra, B., Tejchman, M.: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989. Praha: Libri, 2000. s. 370

⁸⁶ Což byly 2% obyvatelstva.

2.7 Druhá berlínská krize

Stabilizace vztahu mezi Sovětským svazem a Spojenými státy v Evropě znamenala, že se Chruščov nepokoušel o další politické zisky. Situace kolem rozděleného Berlína, jak se ustálila po první berlínské krizi, k tomu přímo vybízela. Berlín byl administrativně rozdělen na západní a východní sektor. Město nicméně zůstávalo otevřené.

Druhá berlínská krize byla zahájena sovětskou nótou z listopadu 1958, v níž Sovětský svaz žádal, aby do šesti měsíců byla uzavřena mírová smlouva s Německem a dojednán status západního Berlína jako svobodného města. Pokud by tohoto výsledku nebylo dosaženo, hrozil Sovětský svaz, že uzavře separátní mírovou smlouvu s NDR a předá jí kontrolu nad veškerými přesuny přes její území. Odpovědí Západu byl souhlas se zahájením jednání, pokud se Moskva zdrží stanovování časových limitů a jednostranných kroků. Chruščovovo ultimátum záhy začalo ukazovat rozdíly v zájmech zúčastněných států.

Největší ohrožení cítil spolkový kancléř Konrad Adenauer, jehož dosavadní politika pevného zapojení SRN do západní aliance byla ohrožena.⁸⁷ Naopak britský premiér Harold Macmillan se snažil přispět k zahájení jednání se SSSR, neboť konfrontační politika byla pro vládnoucí konzervativní stranu těsně před volbami vnitrostranicky nepřijatelná. V únoru 1959 navštívil Moskvu, kde se mu podařilo přimět Chruščova k odvolání časového ultimáta pro ukončení jednání o Berlínu. Jednání byla zahájena na úrovni ministrů zahraničí v květnu v Ženevě, ale ani po několika měsících výrazně nepokročila. Sovětský svaz trval na požadavku postupného stažení cizích vojsk z Berlína. Ve snaze dosáhnout průlomu v jednání pozval prezident Eisenhower Chruščova do Spojených států.

Mezníkem se měl stát summit čtyř velmocí svolaný na květen 1960 do Paříže. V totální neúspěch pak pařížský summit proměnila aféra se sestřelením amerického špiónážního letadla U-2 u Sverdlovska několik dní před zahájením schůz-

⁸⁷ Běla Plechanovová, Jiří Fidler: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995. Praha : ISE, 1997. s. 74

ky. Pro Chruščova to byla záminka, aby mohl všem oznámit, že on jednat nebude a navrhl odložit jednání o rok.⁸⁸

Zklamání z krachu pařížského summitu obnovilo obavy z návratu konfrontační politiky. Navíc vláda NDR v čele s Woldem Ulbrichem vyvíjela silný nátlak na Sovětský svaz, aby urychlil řešení, který by uzavřelo volný pohyb osob mezi oběma částmi Berlína. Z východního Berlína odcházely statisíce lidí, převážně mladých a vzdělaných, do SRN.⁸⁹ NDR hrozilo, že pokud by nic nepodniklo, tak se ekonomicky zhroutí. Chruščov proto slíbil Ulbrichtovi, že nejpozději v roce 1961 bude otázka Berlína vyřešena.

Nový americký prezident John F. Kennedy⁹⁰ chtěl po svém nástupu počátkem roku 1961 obnovit jednání o berlínské otázce od samého počátku. V květnu 1961 se sešel s Chruščovem v Paříži, ten však ze své pozice neustoupil.

V brzkých ranních hodinách v neděli 13. srpna 1961 začali východoněmečtí vojáci v utajení natahovat kolem západních sektorů Berlína ostnatý drát, který byl v krátké době nahrazen dvojitou, vysokou betonovou zdí. Přestože Spojené státy reagovaly na tento čin posílením vojenských jednotek v západním Berlíně, ve skutečnosti si prezident Kennedy oddychl. Chruščov sice podtrhl napjatost situace rozhodnutím o obnovení jaderných zkoušek, ale již v září vyslal signál, že mírovou smlouvu s NDR nepodepíše. Uzavřením západního Berlína byl vyřešen tíživý problém SSSR a NDR, aniž byla významněji omezena práva západních okupačních velmocí. Pro Spolkovou republiku i pro obyvatele západního Berlína byl však jejich nevýrazný odpor proti jednostrannému postupu Sovětského svazu hořkým zklamáním. V prosinci 1961 pak Rada NATO rozhodla, přes odpor Francie, aby byla jednání o Berlínu obnovena. Od jara 1962 se tak dělo v rámci jednání odzbrojovací konference v Ženevě, ale bez větších výsledků. Naopak, během léta se sovětský postoj začal opět vyhrocovat. To, když Sovětský svaz již dokončoval

⁸⁸ Běla Plechanovová, Jiří Fidler: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995. Praha: ISE, 1997. s. 74

⁸⁹ Odhaduje se, že z NDR odešlo do SRN přes 2 milióny lidí.

⁹⁰ americkým prezidentem 1961-1963

na Kubě instalaci raket středního doletu, které se měly stát nástrojem nátlaku na Spojené státy, kterými chtěly řešit řadu sporných otázek.

3. Vývoj na Kubě

Po druhé světové válce ležela Latinská Amerika na okraji zájmu Spojených států. Začínající studená válka vážala pozornost Washingtonu především k Evropě a Asii, ale doktrína zadržování komunismu měla celosvětový rozměr a tak i ve vztahu k Střední a Jižní Americe aktualizovala myšlenku obranné koalice.⁹¹ Obtížné meziamerické jednání bylo dokončeno v září 1947, kdy došlo k podepsání tzv. Paktu z Rio de Janeiro, který v následující letech doplnily dvoustranné smlouvy se Spojenými státy. Slabinu celého systému představovala naprostá absence pozitivního hospodářského programu.

Kuba patřila mezi hospodářsky silně k podprůměrným oblastem. Obyvatelstvu se zde často nedostávalo ani základních životních potřeb. Státní hospodářství bylo zcela závislé na zemědělství, které bylo většinou v rukách amerických investorů, a na turismu. Na Kubu jezdily za rekreací střední a vyšší společenské vrstvy ze Spojených států. To u chudinských vrstev, které sloužily v cestovním průmyslu, vyvolávalo často růst napětí a později to vedlo až k averzi k Američanům.

Rozdílné chápání priorit v meziamerických vztazích se odrazilo již na čtvrté poradní konferenci ministrů zahraničí amerických republik v roce 1951, jejímž hlavním účelem bylo zapojit Latinskou Ameriku do války v Koreji a zajistit tak

⁹¹ Monroeova doktrína, která dosud tvoří jeden ze základů zahraniční politiky USA, sehrála v počáteční fázi progresivní roli, neboť vzala v ochranu bývalé španělské kolonie ve Střední a Jižní Americe v jejich boji za nezávislost, později však její výklad směřoval k tomu, že nepřipustnost intervence na americkém kontinentě se týká pouze evropských mocností, nikoliv samotných USA, které si tak nepřímou vyhradovaly právo intervence ve státech Latinské Ameriky. V souvislosti s přisvojováním nových území (panamerikanismus) byla Monroeova doktrína využívána k politickému a hospodářskému ovlivňování států v Latinské Americe a k potlačování národně osvobozeneckých hnutí, zejména k brzdění inspirujícího vlivu kubánské revoluce.

dodávky vojensko-strategických surovin zbrojnímu průmyslu Spojených států.⁹² Faktický nezáměr Trumanovy a později i Eisenhowerovy administrativy o ekonomickou situaci latinskoamerických republik přispěl podstatnou měrou k narušení meziamerických svazků. Nedílnou součástí severoatlantické doktríny „hromadné odvety“ byla i zásada tzv. nepřímého vměšování, kterou Spojené státy uplatňovaly vůči politickým strukturám západní polokoule. Představovala i posílení vlivu a pravomoci CIA na kontinentu. V rovině vojenských vztahů byla Latinská Amerika na základě tzv. Generálního plánu obrany amerického kontinentu zařazena do „sekundární sféry“, pro kterou se minimalizovala možnost přímého vojenského střetnutí se Sovětským svazem či se jeho spojenci. Zemím na jih od Rio Grande se přisoudila role surovinového rezervoáru a jejich ozbrojené síly měly vykonávat především bezpečnostně-policejní funkci. Takto strukturovanou soustavu meziamerických vztahů výrazně zasáhla kubánská revoluce.

V březnu 1952 došlo na Kubě ke svržení občanské vlády vojenským převratem prezidenta Fulgencia Batisty. Proti jeho vojenské diktatuře podporované Spojenými státy se postupně postavilo několik opozičních seskupení, z nichž nejvýraznější bylo Hnutí mládeže století v čele s mladým právníkem Fidelem Castrem. Tato organizace také připravila a provedla 26. července 1953 ozbrojený útok na kasárna Moncada v Santiagu de Cuba. Akce se nepodařila a povstalce odrazily vládní jednotky. Fidel Castro byl zajat a postaven před soud. Jeho obhajovací řeč „Dějiny mi dají za pravdu“ se stala programem reorganizovaného Hnutí, které do svého názvu přijalo datum 26. července.

Fidel Castro a jeho bratr Raúl byli odsouzeni k dlouholetým trestům na svobodě. Po amnestii v roce 1955 odjeli do zahraničí. V mexickém exilu připravili další ozbrojené vystoupení skupiny Hnutí 26. července, která přes počáteční nezdar zahájila v lednu 1957 ve východokubánském pohoří Sierra Maestra partyzánskou válku. Ta trvala dva roky, postupně se rozšířila po celém ostrově a skončila v lednu 1959 vítězstvím povstalců. Po Batistově útěku byla v Santiagu de Cuba

⁹² Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 20

vytvořen revoluční režim v čele s prozatímním prezidentem Manuelem Urrutiou. Vznikla paradoxní situace, kdy vláda, do jejíhož čela Urrutia jmenoval José Miró Cardonu, usilovala o prosazení svého vlivu, ale neměla v rukou reálné mocenské prostředky, které bezpečně ovládalo velení povstaleckého vojska a Fidel Castro nejevil příliš velkou ochotu ke spolupráci s novou administrativou, která ho sice jmenovala šéfem ozbrojených sil, ovšem bez členství ve vládním kabinetu.⁹³ Urrutia a Cardona patřili k pravému křídlu Hnutí 26. července, kdežto Castro reprezentoval vlivnou partyzánskou levicí. Základem narůstajícího sporu se stala otázka dalšího vývoje, tj. zda vítězná revoluce pouze obnoví diktaturou popřené demokratické svobody nebo překročí hranice předbřeznového režimu a bude radikálně řešit naléhavé sociálněpolitické problémy. Po prvních tlacích, souvisejících s očistou státního aparátu, premiér Cardona odstoupil a Urrutia jmenoval 17. února 1959 Fidela Castra do čela reorganizované revoluční vlády, v níž se již prosadila velitelská špička povstaleckého hnutí.

3.1 Situace na Kubě po vítězství Fidela Castra

Charismatický Fidel Castro stanul na vrcholu mocenské pyramidy. Stal se vůdcem nového typu se zázemím v bezvýhradné podpoře nejchudších vrstev obyvatelstva. S jejich pomocí také odmítl původně slíbenou obnovu demokratické společnosti s fungujícím zastupitelským systémem. Nepřítomnost parlamentu, politických stran a voleb byla omlouvána populistickou tezí o přímé demokracii nebo argumenty o nutnosti centrálně řízených hospodářsko-společenských reforem. Žádná z institucí občanské společnosti neměla šanci se prosadit, pokud se nevyvinula společně sdílená demokratická kultura, a to na úrovni celé společnosti. Politická demokracie na Kubě byla programově obětována radikálním sociálním

⁹³ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 22

utopiím, které měly přinést změnu v postavení většiny rolníků a dělníků.⁹⁴ O ceně této proměny Castro zřejmě neuvažoval. Byl si však vědom jejího ohlasu v zahraničí. V dubnu 1959 navštívil neoficiálně Washington, ale úsilí o získání podpory Spojených států pro jeho vizi kubánské budoucnosti narazilo na bariéru nedůvěry Eisenhowerova okolí vůči navrhovaným sociálním experimentům v oblasti, která se tradičně chápala jako výlučně sféra vlivu Spojených států.

První vydaná vládní nařízení se týkala zvýšení nejnižších mezd, snížení cen léků a sazeb za plyn, elektřinu a telefon. Nově bylo regulováno i nájemné. Ovšem nejdůležitějším opatřením tohoto období se stalo vydání zákona o agrární reformě dne 17. května 1959. Ten zrušil latifundie a omezil pozemkovou držbu na 400 ha půdy.⁹⁵ Životní minimum venkovské rodiny bylo stanoveno na necelých 27 ha obdělávané půdy; ty dostával rolník zcela zdarma a další zemědělskou půdu do celkové výše 67 ha si mohl přikoupit na splátky. Vyvlastněné latifundie o celkové rozloze 4 216 000 ha, většinou plantáže cukrové třtiny, se staly základem nově budovaných družstev či státních statků. Tímto zákonem byly postiženy především zahraniční společnosti a domácí pozemková oligarchie, zatímco rolnická základna povstaleckého vojska z toho mohla jen těžit.⁹⁶

Za agrární reformu hnutí 26. července a jeho vojenské elitě se postavila někdejší občanská opozice a všichni ti, kteří se nechtěli vrátit do stavu předbřeznového režimu z roku 1952. Prvním dokladem odporu pravicového křídla se stalo vystoupení někdejšího velitele leteckých sil povstalecké armády Pedra Díaze Lanza, který v dopise prezidentovi Urrutiovi obvinil Castra z podpory infiltrace komunistů do řídicích složek ozbrojených sil. Toto tvrzení později opakoval i před Zvláštním výborem amerického Senátu. Vzdávající znepokojení Spojených států mobilizovalo i tzv. plattisty.⁹⁷

Výsledkem tohoto komplexu střetů byl otevřený konflikt mezi Castrem a umírněným Manuelem Urrutiou, jenž skončil prezidentovým odstoupením v čer-

⁹⁴ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Vyd. 1. Praha : ISV, 2001. s. 22

⁹⁵ latifundie – rozsáhlý soukromý velkostatek

⁹⁶ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 23

⁹⁷ přesvědčení stoupenci přirozené geopolitické závislosti Kuby na Spojených státech

venci 1959. Nástupcem se stal nevýrazný advokát Osvaldo Dorticos Torrado, který byl naprosto loajální vůči Castrovi. Změnu v prezidentském paláci v Havaně podpořila manifestace více než milionu rolníků a zemědělských dělníků, kteří byli svezení do hlavního města k oslavě nadcházejícího státního svátku. Davová shromáždění tohoto typu, naslouchající a nadšeně vzhlížející nekonečným projevům gerilového vůdce, vytvářela zdání naprosté jednoty názoru mezi revoluční mocenskou elitou a národem.⁹⁸

V této době se zkomplikovaly i vztahy mezi Kubou a sousedními státy v Karibiku. Proti Castrovu režimu se výrazně angažoval dominikánský diktátor Rafael Trujillo, který se po vítězství kubánských povstalců obával o stabilitu svého režimu. V Santo Domingu také vzniklo první exilové odbojové centrum, organizované a vedené bývalým Batistovým generálem José Euloteriem Podrazou. S Trujillovou podporou byly připravovány plány ozbrojené invaze na Kubu, počítalo se i s možností vzpoury části Povstaleckého vojska.⁹⁹ S tímto cílem Podraza kontaktoval komandanty Gutierreze Menoyu a Williama Morgana, o nichž předpokládal, že nesouhlasí s radikální politickou linií Fidela Castra. Ti však o krocích dominikánské strany informovali štáb revolučních ozbrojených sil a vrchní velitel jim přikázal pokračovat ve zpravodajské hře. Od této doby se veškeré přípravy tzv. Trujillovy osvobozené akce odehrávaly pod přímou kontrolou kubánské rozvědky a musely nutně ztroskotat. V roce 1963 podlehl generál Trujillo atentátu, který zosnovala skupina důstojníků jeho osobní stráže.¹⁰⁰

Souběžně s dominikánskou činností vystoupilo i Haiti, jež požádalo o svolání konzultativního zasedání ministrů zahraničí Organizace amerických států (OAS), jelikož bylo údajně znepokojeno možností války v Karibiku. Porada proběhla v srpnu 1959 v Santiagu de Chile a proti ostrakizaci Kuby vystoupily delegace Mexika, Brazílie, Venezuely a Bolívie. Spojené státy neuspěly se svým návrhem

⁹⁸ V prvních letech, kdy byl Castro u moci, tomu tak skutečně bylo a nebylo potřeba dav nějak manipulovat.

⁹⁹ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 24

¹⁰⁰ Podíl Kuby na jeho smrti nelze úplně vyloučit.

na vytvoření „speciální politické policie“ pro oblast „Karibského bazénu“, ale prosadily rezoluci, která odsuzovala totalitní režimy v diskutované oblasti.^{101 102}

Hospodářská a politická opatření Castrovy vlády vytvářela prostor pro širší spolupráci levice Povstaleckého vojska a komunistů.¹⁰³ Hnutí 26. července mělo silnou averzi vůči zkorumpovanému seskupení neostalinistů v čele s Blas Rocou, přirozené štěpení Movimienta se neobešlo bez diferenciací jeho přístupu ke komunistům.¹⁰⁴ Zatímco pravice odmítala jakékoli kontakty, Castrova skupina postupně mírnila své výhrady a souhlasila s účastí komunistů na vytváření nového mocensko-politického systému. Tato skutečnost vyvolala v říjnu 1959 další vážnou krizi uvnitř Povstaleckého vojska. Proti vzrůstajícímu vlivu komunistů se postavila skupina vysokých důstojníků vedená komandantem Hubertem Matosem. Castro zasáhl s neočekávanou rozhodností. Matos byl zatčen a postaven před vojenský soud. Ten v polovině prosince 1959 odsoudil Huberta Matose k 20 letům vězení. Castrovu ráznou reakci vyvolala obava ze spojení vnitřní opozice s narůstající aktivitou exilových organizací. Právě v říjnu začal Díaz Lanz¹⁰⁵ s tichým souhlasem Spojených států organizovat nálety na kubánská města. Dne 11. října došlo k bombardování cukrovaru Niagara, následovala továrna v Punta Alegre a 21. října letoun B-52 bez výsostných znaků napadl Havanu. Kubánská vláda protestovala ve Washingtonu a po zveřejnění důkazu, že Lanzův stroj startoval z floridského letiště poblíž Miami, se Američané od celé akce formálně distancovali.

Vedle politický problémů vzrostly na konci roku 1959 i hospodářské potíže, především pokračoval odliv kapitálu a Národní banka začala pociťovat nedostatek deviz. Po omezení dovozu luxusního zboží rozhodla Castrova vláda o zavedení

¹⁰¹ Je paradoxní, že tento dokument podepsaly a „principy demokracie“ obhajovaly i představitelé krvavých diktatur střeñoamerického regionu.

¹⁰² Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 25

¹⁰³ Komunistická strana Kuby tu působila již od roku 1925. Za Batistovy vlády ho politicky podporovala. Po Castrově převratu byla dočasně zakázána právě za podporu minulého režimu.

¹⁰⁴ tamtéž, s. 25

¹⁰⁵ Pedro Luis Díaz byl za Castra velitelem kubánských vzdušných sil. Po veřejné kritice Castra a růstu moci komunistů ve vládě byl na Castrův příkaz zbaven velení. Poté odešel do Spojených států, kde začal pracovat pro CIA. Byl členem skupiny „Operation 40“, jejímž úkolem byly tajné proticastrové operace.

mimořádné daně pro společnosti, které na Kubě těžily ropu. Výnos z 1. listopadu stanovoval, že tyto těžařské společnosti musí odevzdávat 60% svých příjmů státu. Deklarované opatření zasáhlo jen malou část průmyslového sektoru, neboť těžba ropy byla zanedbatelná a Kuba jinak zcela závisela na dovozu této klíčové suroviny. Spíše se jednalo o cílenou sondu do vlastnických poměrů, která měla prověřit, jak tyto společnosti budou reagovat. Jejich reakce nenechaly na sebe dlouho čekat.

Spojené státy, stále ještě ovládající kubánskou ekonomiku, se rozhodly pro vystupňování odvetných opatření. Toto se později ukázalo jako ne zcela šťastné řešení, neboť v podmínkách bipolárního světa byla Kuba Spojenými státy vehnána do područí Sovětského svazu. Kreml se okamžitě chopil nabídnuté příležitosti. V tomto ohledu znamenal rok 1960 období sovětského průniku do výsostně americké sféry vlivu na západní polokouli a počátek riskantního pokusu o změnu tamního poměru sil.

3.2 Politika SSSR vůči Kubě

Již v únoru 1960, tedy ještě před obnovením diplomatických styků mezi Kubou a Sovětským svazem, které byly přerušeny po Batistově převratu, navštívil Havanu vlivný muž sovětského vedení Anastas Mikojan, jenž s Castrovou vládou podepsal obchodní kontrakt a dohodu o poskytnutí úvěru. Moskva se zavázala koupit z nadcházející kubánské sklizně téměř půl milionu tun cukru a v dalších letech vždy jeden milion. Jednalo se samozřejmě o politické rozhodnutí, neboť Sovětský svaz byl v produkci cukru plně soběstačný. Tímto okamžikem došlo k zahájení intenzivní sovětské podpory Kuby, která Castrovi umožnila přežívat i v těžkých časech americké hospodářské blokády. poskytnutý úvěr ve výši 100 milionů dolarů, první z mnoha půjček, byl většinou určen na nákup zbraní pro Povstalecké vojsko a vznikající revoluční milice. Poté, co v havanském přístavu

explodovala počátkem března 1960 francouzská loď La Coubre s nákladem belgických zbraní, rozhodl Castro o koupi příslušné výzbroje v Československu.¹⁰⁶

Spojené státy reagovaly usnesením Sněmovny reprezentantů z 20. dubna o zastavení všech forem pomoci Castrově Kubě. Dne 8. května 1960 došlo k obnovení diplomatických vztahů mezi Moskvou a Havanou. Politický akt byl umocněn mimořádnou dávkou sovětské ropy, kterou ovšem kubánské pobočky amerických rafinérií Texaco a Standard Oil of New Jersey odmítly zpracovat. Navíc Spojené státy zastavily dosavadní nákupy kubánského cukru. Nyní byla hozená rukavice na straně Sovětského svazu, jenž odkoupil oněch 700 000 tun cukrové třtiny, které byly původně určeny pro Spojené státy.¹⁰⁷

Probíhající hospodářskou válku znásobila emociální prohlášení obou velmocí. Počátkem července varoval Kreml Eisenhowerovu administrativu před ozbrojenou akcí proti Kubě, přičemž pohrozil možností odvetného zásahu. Bílý dům reagoval memorandem o *Odpovědnosti kubánské vlády za navyšování mezinárodního napětí na západní polokouli*, které 1. srpna předložil Meziamerickému mírovému výboru. Mocenský boj pokračoval ještě v témže měsíci na 7. zasedání Organizace amerických států v kostarickém San José. Americká delegace opět obvinila Kubu z ohrožení míru na západní polokouli a prosadila přijetí Deklarace meziamerické solidarity, jež rezolutně odmítla intervenční hrozbu ze strany mimokontinentální mocnosti.^{108 109}

Vyhrocení americko-kubánského konfliktu umožnilo Fidelu Castrovi využívat nespornou mocenskou rétoriku Bílého domu, jako nástroje k vystupňování národního sebevědomí, které znázorňovalo Kubu jako mluvčího ponížené a vykořisťované hispánské Ameriky. Tento tón se výrazně projevil v tzv. Havanské deklaraci z 2. září 1960, jež byla Castrovou odpovědí na dokument ze San José. Oživení rozporu mezi bohatou a chudou Amerikou se mělo stát trvalým nástrojem kubánské propagandy. Kubě toto samozřejmě vyhovovalo, protože pro ni nebylo

¹⁰⁶ Akce nesla rysy CIA.

¹⁰⁷ Do této doby se Kubě říkalo „cukřenka“ Spojených států.

¹⁰⁸ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 27.

¹⁰⁹ Deklarace byla přímo namířena proti Castrově Kubě.

nic lepšího, než rozhádání sousedů, kteří se nejsou schopni na ničem dohodnout. Nelze přirozeně nevidět, že agresivní politika Spojených států vůči sousedním zemím na druhém břehu Rio Grande často napomáhala Castrově argumentaci. Zmínka Havanské deklarace o všestranné sovětské pomoci kubánské revoluci byla již svědectvím nového rozměru politického dění v někdejší sféře vlivu Spojených států. Reálná hrozba sovětské vojenské přítomnosti v Karibském moři bezprostředně ohrozila bezpečnost západní polokoule. Proto také Spojené státy v listopadu 1960 posílily své válečné loďstvo v celé oblasti Antil.

V duchu Havanské deklarace vystoupil kubánský premiér i na fóru podzimního zasedání OSN v New Yorku. Patnácté Valné shromáždění jednalo mj. i o dekolonizaci a Castro se v jeho průběhu setkal např. s N. S. Chruščovem, Titem, K. Nkrumahem z Ghany či kambodžským princem Norodomem Sihanukem. Kubánská delegace, kterou po Castrově návratu do Havany vedl ministr zahraničí Raúl Roa, se také ohradila proti prezentaci dokumentu státního departmentu, označujícím dosavadní vyvlastnění majetku amerických občanů na ostrově za nezákonné.

Mezitím vydala kubánská vláda 13. října dekrety o znárodnění bank a velkých průmyslových podniků. Opatření bylo namířeno proti trvajícimu vlivu amerického kapitálu v těchto odvětvích a stalo se tak součástí vrcholící hospodářské války. Později se říjnové dekrety označovaly za počátek tzv. socialistických přeměn na Kubě, ale v horkém podzimu 1960 se vůbec nejednalo o realizaci leninského modelu revoluce, nýbrž o sebezáchovné gesto obrany vůči záměrně vyvolanému rozvratu bankovního a průmyslového sektoru. Američané byli odhodláni odstranit Castrův režim i násilím, když tuto skutečnost potvrdil i prezidentský kandidát J. F. Kennedy, ale jejich aktivita měla opačné účinky.¹¹⁰ Dne 19. října státní department odvolal z Havany svého velvyslance a zcela zablokoval vývoz amerického zboží na Kubu. Současně byl zrušen veškerý nákup kubánského cukru, který znamenal hlavní exportní komoditu země. Na tyto politicko-ekonomické

¹¹⁰ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 29

sankce reagovala revoluční vláda vysláním Guevarovy obchodní mise do zemí sovětského bloku, jejímž výsledkem se stalo vytvoření nových vazeb mezi Kubou na jedné straně a socialistickými státy na straně druhé. Moskva se např. zavázala k pravidelným dodávkám ropy, takže od roku 1961 přistávala v kubánských přístavech každých 54 hodin sovětský tanker; ČSSR podepsala kontrakt o dovozu kubánského cukru, přestože jej vůbec nepotřebovala; východoněmecký režim poskytl Kubě dlouhotrvající úvěr na nákup různorodých strojírenských celků atd. Ve všech těchto dohodách se čistě hospodářské hledisko obětovalo mocenské vypočítavosti. Castrova Kuba se měnila v předsunutou pozici Sovětského svazu na americkém kontinentu. V takto chápaném vztahu byl však obsažen začátek konce sovětské supervelmoci, tj. rozpor mezi jejími ambicemi a vlastními možnostmi neefektivního ekonomického systému.

3.3 Problematická Zátoka svíní

Kubánská zemědělská reforma, jakožto pozdější zestátnění amerických cukrovarů a těžebních společností, vyvolala podrážděnou reakci Spojených států, která 3. ledna 1961 vyústila v přerušení diplomatických styků s Kubou. Zde se dopustil Washington zjevného omylu, neboť ve snaze o uplatnění politiky síly vůči Castrově vládě ji prakticky vehnal do náruče Sovětského svazu. Fidel Castro nebyl původně komunistou a s kubánskými komunisty měl ostré spory, ale po tomto kroku Washingtonu mu nezbylo nic jiného, než se přiklonit k Moskvě a přijmout i marxisticko-leninskou ideologii. Počáteční rezervovanost Sovětského svazu se rozplynula již v průběhu roku 1959 a Kreml záhy docenil význam nového geopolitického faktoru. N. S. Chruščov v klíčovém projevu z 6. ledna 1961 zdůraznil nejen sovětskou podporu národně osvobozeneckým hnutím ve třetím světě, ale zvláště vyzdvihl roli kubánské revoluce „v celosvětovém boji s imperialismem“.¹¹¹ Od této chvíle se těžiště aktivit sovětského bloku

¹¹¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 29

v rozvojových zemích přesunulo na Kubu, jejíž všestranná podpora měla otupit i čínskou kritiku tzv. pravicové orientace Chruščovova vedení.

Tvrdé politice Spojených států vůči kubánskému režimu odpovídalo Eisenhowerovo rozhodnutí o poskytnutí finančních prostředků pro vznikající kubánské exilové hnutí odporu. Již v březnu 1960 byl Bílým domem přijat program tajné operace CIA, která pod kódovým označením „Pluto“ zahrnovala organizaci, vojenskou přípravu a následnou invazi proticastrovských ozbrojených sil. Jejich tajné výcvikové tábory v Guatemale, Nikaragui a v panamském průplavovém pásmu zdělila i Kennedyho administrativa a CIA bez ohledu na výměnu osob v Bílém domě pokračovala v přípravě invaze na Kubu. Za místo pánovaného vylovení bylo vybráno město Trinidad na jižním pobřeží ostrova, jež mělo výhodnou strategickou polohu s možností ústupu do nedalekého pohoří Escambray, kde na přelomu let 1960 a 1961 vzniklo ozbrojené ohnisko odporu vůči Castrově vládě. Kennedy si vyžádal čas na podrobné prostudování předložené dokumentace a k diskutované otázce se vrátil na schůzi vlády o týden později.¹¹² Vnitřně nebyl přesvědčen o možném úspěchu invazního plánu, ale nakonec ustoupil tlaku CIA.¹¹³ Odmítl vylovení v Trinidadu a prosazoval méně okázalou akci bez zjevné podpory Spojených států. CIA proto navrhla další alternativy, z nichž se později vybrala Zátoka sviní v močálovité oblasti poloostrova Zapata.¹¹⁴ Ústřední zpravodajská služba neustále předkládala Kennedymu důkazy o posilování proticastrovské opozice a rychlém Castrově pádu. V březnu prezident rozhodl o zpřísnění hospodářské blokády Kubu a zároveň stanovil 17. duben za den uskutečnění invaze.

¹¹² Při plánování invaze bylo nutné brát v potaz i roli času. Havana v té době očekávala první zásilku sovětských proudových typu MIG-17 a v Československu končili svůj výcvik kubánští piloti. Pentagon v této souvislosti konstatoval, že po 1. červenci 1961 bude ke svržení Castra zapotřebí přímého nasazení námořní pěchoty a letectva Spojených států.

¹¹³ Kennedy spoléhal na profesionalitu CIA i předchozí úspěchy v Íránu a v Guatemale. Navíc se nacházel v časové tísní, neboť zprávy o zformování kubánské exilové brigády začaly poutat nežádoucí pozornost politických elit Latinské Ameriky.

¹¹⁴ Z čistě vojenského hlediska nešlo zvolit horší cílovou plochu pro invazi, neboť poloostrov se svými prakticky neprůchodnými močály znamenal ideální past pro útočící jednotky. Do nejbližších hor to bylo více jak 100 km.

Její předejrou bylo vydání tzv. Bílé listiny, obviňující Castrovu vládu ze zra-
dy protibatistovské revoluce a z organizování podvratné komunistické činnosti na
západní polokouli. Vlastní invazi předcházelo bombardování kubánských letec-
kých základů. Rozhořčená reakce světové veřejnosti přiměla prezidenta Kenne-
dyho, aby odvolal druhý nálet, čímž do značné míry zpečetil osud celé operace.
Kuba mezitím vyhlásila všeobecnou mobilizaci armády a milice. V neděli 17.
dubna se na pláži Girón v Zátocě sviní vylodila dobře vyzbrojená brigáda 1500
mužů a začala postupovat do vnitrozemí. Na ose předpokládaného postupu sesko-
čili výsadkáři. Politickým cílem intervence bylo obsazení části kubánského území
a ustanovení prozatímní vlády, jež by požádala o zásah Organizaci amerických
států (OAS). Útok zachytily dva prapory slabě vyzbrojené milice. Jakmile se
Castro přesvědčil, že se nejedná ze strany nepřítele o klamný manévr, poslal proti
němu značnou vojenskou sílu, včetně tankové jednotky. Během následujících tří
dní byl nepřítel obklíčen a poražen. Více než stovka útočníků byla zabita a zbytek
padl do zajetí.

O neúspěchu celé operace rozhodlo několik skutečností. CIA především pod-
cenila stabilitu Castrova režimu a jeho obranné možnosti. Ještě před invazí kubán-
ská bezpečnost internovala přes 40 000 odpůrců režimu. Volba Zátoky sviní byla
nesporným strategickým omylem CIA, nepříznivou roli sehrálo i odvolání druhé-
ho leteckého útoku.¹¹⁵

Po nezdaru invaze v Zátocě sviní začala Kennedyho administrativa podnikat
kroky, které měly zabránit rozšíření komunismu v Latinské Americe. Jedním z
řešením byla rozsáhlejší hospodářská pomoc pro tyto země, neboť jedině zmírnění
sociálních protikladů a lidské bídy oslabí přitažlivost těchto režimů pro masy chu-
diny. Ale i přesto se Kennedy nevzdal tajných operací, jejichž úkolem bylo pod-
porovat kubánský exil a koordinovat jeho diverzní aktivity, jakožto i provést aten-
tát na Fidela Castra.¹¹⁶ Cílem těchto operací bylo vytvořit vhodné klima pro přímý
vojenský zásah Spojených států.

¹¹⁵ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 33

¹¹⁶ Hlavní z těchto tajných operací byla operace „Mongoose“. Probíhala v letech 1962 – 1965 a
podílelo se na ní přes 400 agentů CIA.

Moskva ve svém prohlášení z 18. dubna 1961 označila invazi za „*akt americké agrese*“ a v Chruščovově protestní nótě Kennedymu z téhož dne se do budoucna deklarovala ochota Sovětského svazu poskytnout Kubě veškerou pomoc, která je „*nezbytná k odvrácení ozbrojeného útoku*“.¹¹⁷ Kennedy odmítl sovětské obvinění z podpory intervence, dubnovou invazi charakterizoval jako boj Kubánců proti Castrově diktatuře a varoval Kreml před jakýmkoli zásahy do dění na Kubě. V následujících veřejných vystoupeních prezident zdůraznil odhodlání své vlády zabránit šíření komunistické ideologie v Latinské Americe a ve vztahu k SSSR se snažil o minimalizaci negativního dopadu neúspěšného útoku v Zátocě svíní.¹¹⁸

Nezdar v Zátocě svíní znamenal osobní prohru J. F. Kennedyho. Prezident převzal veškerou odpovědnost, ale do konce svého života si vyčítal, že podlehl nátlaku autorit ze zpravodajské agentury. CIA poté prošla důkladnou reorganizací i personálními změnami.

Vítězství na pláži Girón vytvořilo na Kubě podmínky pro dotvoření totalitního modelu politického systému sovětského typu. V červenci 1961 Castro oznámil založení Sjdnocených revolučních organizací (ORI). Nová struktura zahrnovala dosud samostatné subjekty, a to Hnutí 26. července, Lidovou socialistickou stranu a Direktorium 13. března. Její formování se neobešlo bez vážných potíží. V souvislosti s vytvářením stranicko-politického aparátu se opět vynořovaly spory mezi někdejšími povstanci a komunisty. tajemník Lidové socialistické strany Aníbal Escalante se v duchu leninské doktríny snažil o přetvoření ORI v samostatnou sílu, nezávislou na vládě a ozbrojených složkách. V čele jednotlivých provinčních výborů stanuli staří komunisté, kteří neprošli partyzánskou válkou. Tato snaha vyvrcholila v březnu 1962, kdy bylo ustanoveno Národní vedení Sjdnocených revolučních organizací na Kubě, ve kterém měli naprostou převahu neostalinisté z Lidové socialistické strany. Povstalecké hnutí 26. července odpovědělo dobře připraveným protiútokem. Castro vystoupil na půdě univerzity v Havaně s ostrou

¹¹⁷ tamtéž, s. 34

¹¹⁸ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 34

kritikou tzv. sektářství a byrokratismu nově budované stranické nomenklatury a Guevara odsoudil plán hospodářského rozvoje, jenž vypracovalo komunistické vedení. To veřejně prohlašovala a požadovalo úplně zestátnění zemědělské výroby, a to nejen ve východních provinciích, kde existovaly pro státní statky, ale i v západních, ryze tabákových a kávovníkových oblastech, kde byla tradice i potřeba samostatného podnikání daleko silnější než na třtinových plantážích, a rolníci z obavy před vyvlastněním půdy začali pěstovat zmíněné plodiny pouze pro vlastní spotřebu.

Castro posléze prosadil změny vedení ORI, eliminoval vliv komunistů a nechal Escalanteho postavit před soud.¹¹⁹ Prvním tajemníkem ORI se stal Fidel Castro, členy sekretariátu byli jeho bratr Raúl, Ernesto Guevara, Osvaldo Dorticos, Emilio Aragones a Blas Roca. Castro nehodlal tolerovat jakoukoli politickou sílu, která by nerespektovala jeho autoritu.¹²⁰

Moskva zpočátku podporovala Escalanteho, protože stále ještě nedůvěřovala Castrovi a jeho lidem. Za velkou dodávkou sovětských potravin z května 1962 stále zjevná snaha napravit nepříznivý dojem z dosavadního přístupu Kremlu k jednotlivým složkám kubánské politické elity, kdy byli komunisté upřednostňováni na úkor lidem z Hnutí 26. července. Po rychlé eliminaci Escalanteho vlivu nastala v chování Sovětského svazu změna a Chruščovovo vedení se již zcela jednoznačně orientovalo na Fidela Castra, přičemž na něho vykonávalo silný nátlak ve smyslu bezvýhradného přijetí sovětských představ o socialismu na Kubě.¹²¹ Kuba se tak vrátila k předchozí, Guevarou kritizované koncepci státního a druž-

¹¹⁹ Aníbal Escalante byl jako „představitel nebezpečné mikrofrakce“ odsouzen na 15 let vězení. Po krátkém pobytu v něm byl poslán do vyhnanství do Prahy, kde žil pod kontrolou Státní bezpečnosti.

¹²⁰ Zde bych chtěl uvést hodnocení československého velvyslance na Kubě V. Pavlíčka ze dne 10. dubna 1963, který se vyjádřil k osobě Fidela Castra: „...pro další rozvoj revoluce na Kubě se...ORI a dr. Fidel Castro může postupně stát brzdícím elementem vzdor jeho obrovské oblíbenosti a podpory, které se těší v širokých masách. K tomuto názoru nás vedou tyto úvahy: především vysoká koncentrace moci...což se projevuje tím, že s vyčkává, až co řekne Fidel; že jeho projevy jsou zásadní směrnici a do určité míry omezují činnost a rozhodování vedoucích představitelů...Za nejvážnější však považujeme, že tento způsob koncentrace moci a rozhodování je praktikován i ve stranickém životě, což se výrazně projevuje v nedodržování zásad kolektivního, kritiky apod. To za asistence bývalého vedení Lidové socialistické strany.“

¹²¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 36

stevního sektoru v zemědělství, a navíc začala se znárodnováním distribuční sítě. tato opatření ovšem umocnila předchozí devastaci kubánského trhu.¹²²

3.4 Změna přístupu Spojených států k Latinské Americe za Kennedyho

Po nástupu Kennedyho do prezidentského úřadu dochází ke změně přístupu Spojených států k státům Latinské Ameriky. Nerovnoměrný vývoj zemí iberské Ameriky prohloubil propast mezi bohatými a chudými, přičemž výrazná slabost středních vrstev vytvářela prostor nejen pro diktátorské režimy, ale i pro sociální nestabilitu a politický radikalismus.¹²³ Prezident Kennedy proto přichází s programem Spojenectví pro pokrok, jehož cílem bylo tomuto negativnímu vývoji předejít, nebo ho alespoň zvrátit.¹²⁴ Tato nová politická doktrína zdůrazňovala jak distanci Spojených států od existujících vojenských diktatur Latinské Ameriky, tak jejich ochotu k úzké spolupráci s občanskými vládami.

Koncepce Spojenectví pro pokrok byla jako hlavní téma projednávána na mimořádném zasedání Meziamerické hospodářské a sociální rady OAS v Punta del Este.¹²⁵ Cílem bylo zvýšení životní úrovně širokých vrstev obyvatelstva. Toho mělo být dosaženo vzestupem průmyslové a zemědělské výroby. Dále měla být provedena agrární reforma, účinná sociální pomoc obyvatelstvu a také odstranění negramotnosti. Spojené státy byly připraveny na toto poskytnout Latinské Americe okamžitě 500 milionů a v blízké budoucnosti 20 miliard dolarů.¹²⁶

¹²² V březnu 1962 bylo nutné zavést přidělový systém na základní druhy potravin. V průběhu téhož roku byl rozšířen o další potraviny a průmyslové zboží, především textil a obuv.

¹²³ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 37

¹²⁴ Program byl vyhlášen 13. března 1961.

¹²⁵ Zasedání probíhalo ve dnech 5. – 17. srpna 1961. Celkem se uskutečnilo osm konferencí, z nichž poslední proběhla ve dnech 22. – 31. ledna 1962.

¹²⁶ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 39

Konference v Punta del Este potvrdila předchozí usnesení o vyloučení Kuby z Meziamerické obranné rady a nově přijala rezoluci o vyloučení Castrova revolučního režimu z Organizace amerických států. V jejím textu se také uvádělo:

1. *„Příklon kteréhokoli člena OAS k marxismu-leninismu je nesmířitelný s meziamerickým systémem a zapojení takové vlády do komunistického bloku otřásá jednotou a solidaritou polokoule.*
2. *Současná vláda Kuby, která se oficiálně prohlásila za marxisticko-leninskou, je neslučitelná s meziamerickým systémem.*
3. *Tato neslučitelnost vylučuje současnou vládu Kuby z účasti na meziamerickém systému.*
4. *Rada OAS a ostatní orgány meziamerického systému okamžitě podniknou nutná opatření ke splnění této rezoluce.*“¹²⁷

Další dokumenty z Punta del Este, které byly přijaty se týkaly nebezpečí komunistické ofenzivy na západní polokouli; potvrzení principů Spojenectví pro pokrok; kontinentálního embarga na dodávky zbraní pro Castra; organizování bezpečnostního systému proti komunistické podvratné činnosti; posílení pravomocí meziamerického výboru pro lidská práva; doporučení všem vládám Latinské Ameriky ohledně pořádání svobodných voleb a respektování jejich výsledků; uznání zásad sebeurčení a neintervence.¹²⁸

Prezident Kennedy interpretoval výsledky konference zcela jednoznačně. Castrovu Kubu prohlásil za nástroj komunistického bloku a 3. února 1962 uvalil embargo na veškerý obchod s Havanou. Den poté Castro odpověděl vyhlášením tzv. II. havanské deklarace, jež byla namířena proti Spojeným státům a ostatním členům OAS.

V této souvislosti bych se chtěl zmínit ještě o ústupcích Kuby. Po skončení prvního setkání ministrů zahraničí OAS v Punta del Este potvrdil Ernesto „Che“ Guevara Kennedyho poradci připravenost Havany hledat oboustranně přijatelnou

¹²⁷ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 44

¹²⁸ tamtéž. s. 45

dohodu se Spojenými státy., včetně obnovení obchodních vztahů. V této souvislosti se zmínil i o Castrově ochotě poskytnout kompenzaci za znárodněný majetek. Dále nabídl možné rozmělnění vazeb se sovětským blokem. Kennedyho administrativa ovšem na tyto nabídky nereagovala a dále trvala na sankcích vůči Kubě, čímž Havanu opět posunula blíže do náručí Sovětského svazu.

4. Kubánská krize

V bipolárním rozdělení světa, bylo oběma mocnostem, jak Spojeným státům tak Sovětskému svazu, jasné, že pokud dojde mezi nimi k válečnému konfliktu, tak to bude mít katastrofální následky. Tato skutečnost se ještě více vystupňovala, když Moskva zařadila do svého vojenského arzenálu jaderné zbraně. V tento moment Spojené státy ztratily jakoukoli psychologickou výhodu vůči Sovětskému svazu a nově se musely této skutečnosti přizpůsobit.

Tato skutečnost ovlivnila i strategickou koncepci hromadné odvety, jež se v lednu 1954 stala nedílnou součástí zahraničně-politické orientace Eisenhowerovy vlády. Jedinou odpovědí na případnou agresi Sovětského svazu mělo představovat masivní nasazené jaderných sil Severoatlantické koalice a totální zničení jeho veškerého vojenského a ekonomického potenciálu.

Koncept hromadné odvety vycházel jak z předpokladu vojenské a technologické převahy Spojených států, především v jaderných zbraních a jejich nosičích, tak z faktické nezranitelnosti severoamerického území. Strategické síly USA skutečně disponovaly dostatečným počtem bombardovacích letounů velkého doletu B-52, jejich první bojové formace se objevily v průběhu roku 1954.

Přijaté principy převahy a nezranitelnosti byly však zpochybněny vypuštěním sovětské umělé družice Země v říjnu 1957. Moskva svým Sputnikem 1 odstartovala nejen letité soupeření obou supervelmocí v dobývání kosmického prostoru, ale dokázala i praktickou možnost bezprostředního ohrožení Spojených států. Bez ohledu na tehdy ještě silně potenciální charakter této hrozby ztratila strategie hromadné odvety racionální opodstatnění, neboť reálná hrozba vzájemného zniče-

ní eliminovala význam jaderné války jako nástroje čistě praktické politiky.¹²⁹ Vznikající rovnováha strachu vytvořila patovou situaci a na obou stranách bipolárního systému se objevily pokusy o její překonání.

Mezi politickými prioritami nového prezidenta Spojených států stály na jednom z předních míst revize dosavadních vojensko-strategických koncepcí a reorganizace zbrojních programů. Již ve svém prvním poselství z 30. ledna 1961 J.F. Kennedy požadoval nejen zdokonalení jaderné převahy a výrazné zvýšení výroby všech typů raketových střel, ale i posílení konvenčního arzenálu a jeho mobilitu. Dále bylo potřeba přehodnotit strategii hromadné odvety, protože ta již byla přežitá.

V březnu 1961 došlo pod záštitou ministra obrany Roberta McNamary k zahájení revize klíčového dokumentu obranné koncepce předchozí vlády – *Základů politiky v oblasti národní bezpečnosti*. Smyslem intenzivního úsilí studijní skupiny bylo překonání existujícího jaderného patu. Výsledný pracovní text zdůrazňoval nutnost rozmanitých variant bojové činnosti v jaderném věku od malé periferní války až k jaderné apokalypse. Měnilo se i pojetí globálního konfliktu. Dosavadní *Jednotný společný operační plán* Sboru náčelníků štábu, tzv. SIOP (Single Integrated Operations Plan), obsahoval pouze jedinou variantu vojenských akcí – totální a zničující jaderný úder proti všem myslitelným cílům v zemích Varšavské smlouvy. Autoři uvedené studie navrhli oddělení ryze vojenských objektů protivníka od jeho městských aglomerací, maximálně uchránit civilní obyvatelstvo, udržet kontrolu nad veškerou bojovou činností a uchovat strategickou zálohu pro případný druhý úder. Revidovaný SIOP převzal tyto náměty a nové direktivy již poskytovaly možnost výběru mezi ryze cíleným útokem vůči strategickým základnám protivníka a úplným zničením jeho obranného potenciálu. Zásadním faktorem se stala schopnost druhého jaderného úderu, odtud i důraz na budování odolných raketových základen a na útočné jaderné ponorky. V tomto duchu byla i koncipována Kennedyho jaderná strategie, které se dostalo názvu doktrína „pruž-

¹²⁹ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 48

né reakce“.¹³⁰ Hlavní ideu „pružné reakce“ prezentoval Robert McNamara v projevu na Michiganské univerzitě: „*USA dospěly k závěru, že vojenskou strategii v pravděpodobné jaderné válce je pokud možno třeba chápat do značné míry stejně jako běžné ozbrojené operace v minulosti. Hlavním cílem v případě jaderného střetu má být totiž ničení vojenského potenciálu nepřítele, a ne jeho civilního obyvatelstva.*“¹³¹

Základní součástí nové strategie byl tzv. odzbrojující úder, který měl být doplněn odstupňovaným odstrašováním, kdy severoamerická jaderná síla měla zadržet či případně minimalizovat odvetnou reakci nepřátelské strany. V této souvislosti prezident Kennedy nevyloučil ani možnost prvního jaderného útoku: „*Sovětský svaz si nesmí myslet, že Spojené státy nezasadí první úder, budou-li ohroženy jejich životní zájmy.*“¹³²

Doktrína „pružné reakce“ ovlivnila v atlantické strategii i dosavadní rozdělení rolí štítu a meče. Na zasedání Rady NATO v prosinci 1962 byla přijata zásadní změna, kdy mečem se měly nyní stát silné konvenční armády aliance, schopné účinně čelit¹³³ ozbrojeným silám Varšavské smlouvy. S novou globální strategií souvisela i rehabilitace omezené války, která se opět chápala jako zákonný prostředek politického tlaku či obrany místních zájmů.

První výsledky intenzivního zbrojení byly patrné již na sklonku roku 1962, kdy Spojené státy mohly použít 200 mezikontinentálních nosičů.¹³⁴ V hlubinách oceánů se pohybovalo 10 jaderných ponorek se 160 střelami typu Polaris a na letištích čekalo 1650 bombardovacích letounů připravených kdykoli vzlétnout.

Jaderná strategie Kennedyho administrativy byla mj. ovlivněna i mylnou představou o jaderném arzenálu Sovětského svazu. CIA v roce 1961 počítala s 1000 balistickými střelami, ale ve skutečnosti měla Moskva k dispozici pouze

¹³⁰ Ta byla představena na květnovém zasedání NATO v Athénách.

¹³¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 50

¹³² tamtéž. s. 50

¹³³ pod ochranným štítem jaderných zbraní

¹³⁴ Měly k dispozici 126 střel staršího typu Atlas 1, 54 Titanů a 20 střel druhé generace Minute man 1.

50 použitelných mezikontinentálních střel.¹³⁵ V polovině roku 1962 byl poměr strategických sil Spojených států a Sovětského svazu 17:1. Silácké projevy N. S. Chruščova měly zastřít tuto nerovnováhu sil, což se mu do jisté míry i dařilo.¹³⁶

Sovětské velení počítalo jak s globální, tak omezenou jadernou válkou. V tomto ohledu došlo k vypracování strategických plánů Varšavské paktu. Pro případ jaderného konfliktu v Evropě byly na území Polska, NDR a Československa vybudovány síla s jadernou municí, které se nacházely pod kontrolou speciálních jednotek sovětské armády.¹³⁷

4.1 Přípravy operace „Anadyr“

Chruščovova vychloubačná tvrzení o sovětské převaze v mezikontinentálních raketách po vypuštění Sputniku v roce 1957 se ukázala být přinejmenším přehnaná. Naopak Spojené státy od roku 1961 postupně získávaly navrch i v této oblasti. Americké rakety byly po roce 1957 navíc rozmístěny v Turecku, Itálii, Velké Británii a Spolkové republice Německo. Chruščov proto začal uvažovat o rozmístění sovětských jaderných zbraní na Kubě, jen několik desítek kilometrů od amerického pobřeží.¹³⁸ Plán dostal krycí název operace „Anadyr“.¹³⁹

Tento projekt měl své kořeny v komplikované vnitropolitické situaci v Sovětském svazu. Na přelomu let 1961 a 1962 byly tradiční problémy v zemědělství umocněny propadem průmyslové výroby a kumulace hospodářských obtíží s ná-

¹³⁵ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 54

¹³⁶ Moskva klamala třeba i tak, že během monstrózních vojenských přehlídek byly místo skutečných balistických střel použity jejich atrapy. Tohoto nebylo použito jen u jaderných střel, ale i u jiné vojenské techniky. Cílem bylo dezinformovat nepřítele a tím dosáhnout výhod na politické rovině.

¹³⁷ Ve vztahu k Československu situaci komplikoval fakt, že na jeho území nebyly doposud oficiálně umístěny jednotky sovětské armády. Dohody ze srpna 1961 a z února 1962 vytvořily pouze prostor pro výstavbu tří podzemních skladů, jež měly být naplněny jadernými hlavicemi až v čase akutního nebezpečí války. Trvalé umístění jaderných zbraní na československém území garantovala teprve smlouva z prosince 1965.

¹³⁸ Luňák, Petr. *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri, 1997. s. 217

¹³⁹ nazvaná podle východosibiřského veletoku

slednou stagnací životní úrovně vytvářely prostor pro politickou nestabilitu. Neostalinské jádro mocenské elity využívalo této skutečnosti pro opakované útoky vůči Chruščovovi, kterého obviňovalo jak z nekompetentních zásahů do složitého mechanismu stranického a státního řízení, tak chybné orientace zahraniční politiky Sovětského svazu, především z tzv. neústupnosti před Západem. Konzervativci stále odmítali koncepci mírového soužití i vstřícné přístupy vůči rozvojovému světu. Chruščov¹⁴⁰ se přirozeně bránil a neustálými přesuny osob v nejvyšších orgánech moci čelil případnému upevnění opozičního uskupení.¹⁴¹ Z těchto důvodů se rozhodl pro tento riskantní plán, který měl upevnit jeho pozici doma i v zahraničí.

Hlavním motivem Chruščovových kalkulací byla především snaha jeho vedení o částečné vyrovnaní strategické nerovnováhy, kdy připravované vybudování raketové základny v blízkosti Floridy mělo znamenat odpověď na rozmístění amerických střel typu Jupiter a Thor v Turecku a Itálii. Tyto rakety s jadernými hlavicemi mohly během deseti minut zasáhnout životně důležitá centra evropského Ruska. Slabá ekonomika nedovolila Sovětského svazu udržet krok se zbrojním programem Spojených států, především v oblasti mezikontinentálních balistických raket. Avšak byl zde i psychologický aspekt, snaha reagovat na americké Jupitery a Thory a činit tak nátlak na Spojené státy. Řečeno Chruščovovými slovy: „*Američanům se musí strčit do kalhot ježek.*“¹⁴²

Rozhodnutí o vybudování raketové základny na Kubě padlo na jaře roku 1962, kdy Chruščov tuto možnost postupně konzultoval s A.I. Mikojanem¹⁴³, F.R. Kozlovem¹⁴⁴, A.A. Gromykem¹⁴⁵ a s maršály Malinovským a Birjuzovem.

¹⁴⁰ Chruščov byl v této době pod neustálým tlakem. Podle svědectví jeho spolupracovníka N.A. Muchitdinova „*začal být nepřiměřeně vznětlivý, urážlivý a nesnášenlivý*“. Stresové situace a časté deprese léčil s pomocí alkoholu.

¹⁴¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 60

¹⁴² tamtéž. s. 61

¹⁴³ Anastas Ivanovič Mikojan (1895-1978) byl členem bolševické strany od roku 1915. V letech 1964-1965 byl předsedou Nejvyššího sovětu SSSR, poté členem jeho prezidia. Od roku 1936-1966 byl členem politického byra ÚV VKS (později ÚV KSSS). Přežil všechny čistky; sám se na nich podílel. Náležel k blízkému okruhu spolupracovníků N.S. Chruščova, ale v roce 1964 přešel na stranu jeho oponentů.

¹⁴⁴ Frol Romanovič Kozlov (1908-1965) náležel k tzv. komsomolské generaci 30. let, která v sovětské mocenské elitě vystřídala čistkami zdecimovanou generaci Říjnové revoluce a občanské

První diskuse proběhla na jedné z dubnových schůzí předsednictva ÚV KSSS a N.S. Chruščovovi se nepodařilo rozptýlit Mikojanovu skepsi. V průběhu krymské schůzky Chruščov s ministrem obrany maršálem Malinovským¹⁴⁶ padl konečný verdikt. Celý problém byl předložen na nejbližším zasedání Rady obrany státu 21. května. Chruščov všechny obsáhle informoval o „akutním ohrožení“ kubánské revoluce, nezapomněl připomenou rezoluci OAS z ledna 1962, jež formulovala princip neslučitelnosti Castrova režimu se zásadami meziamerického systému, zmínil i tajné operace CIA vůči Kubě a opakoval již v únoru 1962 zveřejněný závazek sovětské pomoci. „*Vzhledem k současnému rozložení strategických sil je jedinou možnou alternativou hrozby severoamerického imperialismu vybudování základny pro naše rakety.*“¹⁴⁷ V závěru se Chruščov zmínil i o případné reakci Spojených států, ale Mikojanova otázka, zda byla zvážena i možná eskalace odvety, zůstala nezodpovězena. Výsledek jednání byl uveden v tajném protokolu, který byl následně všemi podepsán.

Tento dokument byl předán generálporučíkovi Gribkovi¹⁴⁸, který měl za spolupráce plukovníka Kotova v co nejkratším čase přetvořit politické rozhodnutí v konkrétní vojenský projekt. Za 48 hodin byl rámcový plán vytvořen. Ten předpokládal vytvoření zvláštního seskupení sovětské armády, jehož jádrem měla být raketová divize složená ze tří pluků jaderných střel středního doletu R-12 (v kódu NATO SS-4/Sandal) a dvou pluků raket R-14 (SS-5/Skean), celkem 40 odpalovacích zařízení pro střely s doletem do 2000 do 4500 km. Akční rádius těchto raket

války. V letech 1957-1958 zastával funkci předsedy rady ministrů RSFSR. Podpořil Chruščova v jeho sporu s Malenkovem, Molotovem a Kaganovičem, takže se stal v roce 1958 prvním náměstkem předsedy rady ministrů SSSR a o dva roky později posílil skupinu Chruščovových klientů v sekretariátu ÚV KSSS. Měl velké šance dosáhnout vysokých stranických funkcí, ale zhoubná nemoc ho postupně vyřazovala z politického dění.

¹⁴⁵ Andrej Andrejevič Gromyko (1909-1989) začínal jako pedagog a vědec na Akademii věd SSSR. V roce 1943 vstoupil do diplomatických služeb, kdy se stal velvyslancem ve Spojených státech. Po Stalinově smrti se vrátil do Sovětského svazu, kde se stal ministrem zahraničí. Byl jím 28 let.

¹⁴⁶ Rodion Jakovlevič Malinovskij (1898-1967) spojil celý svůj život s ruskou a později sovětskou armádou. Postupně stoupal v armádních funkcích, až se stal v roce 1956 vrchním velitelem pozemních sil Sovětského svazu. Náležel do Chruščovova mocenského klanu, jenž jej také v říjnu 1957 dosadil do křesla ministra obrany, kde vystřídal nepohodlného maršála Žukova.

¹⁴⁷ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 62

¹⁴⁸ Anatoly Ivanovich Gribkov (1919-2008) byl sovětský vysoký armádní velitel během studené války.

obsahoval nejen celý jihovýchod Spojených států, ale i severovýchod s velkými městy New York, Boston a Filadelfie. Gribkovův projekt dále navrhoval vyztužit kubánské ozbrojené síly čtyřmi samostatnými mechanizovanými pluky Sovětské armády, které by byly rovnoměrně rozmístěny na ose sever – jih. Pozemní síly měly mít k dispozici i divizi taktických raket typu Luna (Frog) s konvenčními jadernými hlavicemi. K ochraně vzdušného prostoru ostrova bylo určeno 42 stíhaček tehdy nejnovějšího typu MiG-21 a více než dvě desítky odpalovacích ramp pro střely země-vzduch S-75 (SA-2/Goa).¹⁴⁹ Proponovaný pluk 32 bombardovacích letounů Il-28 měl taktické úkoly, ale i ty v roce 1962 již zastaralé stroje mohly být jadernými nosiči. Součástí leteckých sil byl i pluk bojových vrtulníků. Námořní skupinu tvořilo 12 raketových člunů typu Komar, 4 křižníky pobřežní ochrany a eskadra konvenčních ponorek. K tomu je nutno připočíst celkem 44 000 vojáků a námořníků expedičního korpusu pod výlučně sovětským velením.¹⁵⁰

Prvním rozhodnutím sovětského vedení bylo okamžité vyslání zvláštní diplomatické mise do Havany s úkolem seznámit kubánské představitele s návrhem Sovětského svazu. Do čela delegace byl postaven první tajemník ÚV KS Uzbekistánu Š.R. Rašidov.¹⁵¹ Dalšími členy se stali již většinou vojenští odborníci; vrchní velitel raketových vojsk SSSR maršál S.S. Birjuzov,¹⁵² zástupce náčelníka Hlavního štábu letectva generálporučík S.V. Ušakov a reprezentant generálního štábu generál P.V. Agejev. Politickým poradce a zároveň i tlumočnickem delegace byl jmenován rada sovětského velvyslanectví a budoucí titulář v Havaně A. Alexejev.¹⁵³

¹⁴⁹ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 62

¹⁵⁰ tamtéž

¹⁵¹ Šaraf Rašidovič Rašidov (19717-1993) náležel k uzbecké stranické elitě. Později za Brežněva se stal členem politbyra ÚV KSSS. Taktéž známý svým kladným vztahem ke korupci.

¹⁵² Sergej Semjonovič Birjuzov (1904-1964) prošel celou řadou odpovědných velitelských funkcí. V roce 1955 byl jmenován maršálem a převzal velení protivzdušných sil Sovětského svazu. Významně se podílel na budování raketových strategických sil a v dubnu 1962 se stal jejich velitelem.

¹⁵³ Pod tímto jménem působil Alexander Ivanovič Šitov, hispanista a přední sovětský znalec Latinské Ameriky. Na Kubě pracoval oficiálně jako kulturní rada a zástupce TASSu. Ve skutečnosti jako rezident KGB zde budoval tamní zpravodajskou síť. Udržoval dobré vztahy s Castrem. I proto byl později jmenován sovětským velvyslancem na Kubě.

Dne 27. května sovětská delegace pod cizími jmény a prezentovaná jako skupina zemědělských odborníků odletěla na Kubu.¹⁵⁴ V Havaně byla sovětská delegace uvítána Raúlem Castrem. Krátce po příletu se Rašidov, Birjuzov a Alexejev-Šitov setkali s bratry Castrovy a předložili jim návrh na rozmístění jaderných raket středního doletu na Kubě. Dostali jednoznačný souhlas. Existoval zde však určitý rozdíl v interpretaci motivů. Fidel Castro považoval vybudování raketové základny za formu kubánské pomoci sovětským strategickým záměrům, a nikoli jako deklarovanou obranu kubánské revoluce. Mezitím vojenští experti z doprovodu sovětské delegace předběžně rekognoskovali terén a seznámili se s kapacitou hlavních přístavů a letišť ostrova.

Po návratu Rašidova a jeho společníků do Moskvy se 10. června konalo zasedání politického byra, kde byl plán rozmístění raket středního doletu s jadernými hlavicemi na Kubě odsouhlasen. Od této doby se začal plně kompletovat expediční korpus.¹⁵⁵ Motostřelecké jednotky byly vybrány z Leningradského vojenského okruhu, tankové prapory z ukrajinských posádek Kyjevského okruhu. Elitní letecký stíhací pluk byl stažen z letiště Kubinky u Moskvy. Klíčové raketové svazky byly odveleny ze 43. armády, která byla dislokována v Povolží. Námořní síly měly své mateřské přístavy na Baltu a Sevastopolu.¹⁵⁶

Rozkazem ministra Malinovského došlo v rámci generálního štábu k vytvoření speciálního oddělení pro realizaci operace „Anadyr“. Koordinátorem příprav byl jmenován generálplukovník S.P. Ivanov, jeho zástupcem generál Gribkov. Velení celého uskupení se chopil I.A. Plijev.¹⁵⁷ Na tomto místě bych se chtěl ještě zmínit, že Plijev původně dostal od maršála Zacharova volnou ruku pro použití jaderných zbraní, ale Malinovskij toto rozhodnutí ztížil různými podmínkami: *„Only in the event of a landing of the opponent's forces on the island of Cuba and*

¹⁵⁴ Přestože Rašidov vzbudil na havanském letišti pozornost svou pokrývkou hlavy – tradiční uzbeckou tubutěrkou, americká rozvědky tuto misi nezaregistrovala.

¹⁵⁵ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 65

¹⁵⁶ tamtéž

¹⁵⁷ Issa Alexandrovič Plijev (1903-) prošel za druhé světové války různými odpovědnými funkcemi a od roku 1958 velel vojskům Severokavkazského vojenského okruhu. Působil na Kubě pod krycím jménem Ivan Alexandrovič Pavlov. Patřil mezi chráněnce ministra obrany Malinovského.

if there is a concentration of enemy ships with landing forces near the coast of Cuba, in its territorial waters...and there is no possibility to receive directives from the U.S.S.R. Ministry of Defense, you are personally allowed as an exception to take the decision to apply the tactical nuclear Luna missiles as a means of local war for the destruction of the opponent on land and on the coast with the aim of a full crushing defeat of troops on the territory of Cuba and the defense of the Cuban Revolution."¹⁵⁸

Sestavu velitelského sboru osobně potvrdil N. S. Chruščov 7. července 1962. Mezitím na sklonku června přiletěla do Moskvy v naprosté tajnosti kubánská delegace vedená Raúlem Castrem. První kolo rozhovorů se uskutečnilo s Chruščovem, Malinovským a Birjuzovem. Druhé kolo byl rozšířeno o Gribkovovu skupinu, kterou ještě posílil generál Agejev. Tito vysocí štábní důstojníci také vypracovali text sovětsko-kubánské vojenské smlouvy. V dokumentu se zdůrazňovalo, že expediční sbor včetně jaderných střel středního doletu bude participovat na obraně ostrova, ovšem podléhat bude výlučně sovětské vládě. Jeho vojáci měli respektovat kubánské zákony, ale spadali pod jurisdikci sovětských soudů. Dohoda se uzavírala na pět let s možností dalšího prodloužení.¹⁵⁹ Celý dokument nesl název – *Smlouva mezi vládou Kubánské republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o vojenské spolupráci při obraně národního území Kuby pro případ agrese.*¹⁶⁰

V průběhu těchto politických jednání již probíhala druhá fáze operace „Anadyr“, tj. přesun sovětských vojsk a bojové techniky na Kubu. V armádě byla celá operace prezentována jako manévry strategického dosahu s přepravou jednotek po mořích a oceánech do vzdálených částí Sovětského svazu. Gribkovův harmonogram předpokládal, že transport celého kontingentu včetně raketové techniky a jaderných hlavic potrvá čtyři měsíce, přičemž za první den celého tranzitu se sta-

¹⁵⁸ Rozkaz maršála Malinovského Plijevovi. [online]. Dostupné z: <
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E0CE7DF113AF931A35752C1A964958260&partner=rssnyt&emc=rss>>, [cit. 10. 12. 2008].

¹⁵⁹ Dokument měl být podepsán na nejvyšší úrovni při Chruščovově návštěvě Kuby. K té však již nedošlo.

¹⁶⁰ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 66

novil 12. červenec 1962. Pro náročnou námořní operaci musel ministr obchodního loďstva vyčlenit velké množství plavidel – jen pro převoz divize protivzdušné obrany bylo zapotřebí 12 lodí o výtaku 15 000 – 17 000 t, pro motostřelecký pluk se počítalo se třemi nákladními a dvěma osobními loděmi. Raketová divize mohla být umístěna pouze na lodích typu Poltava, které byly přizpůsobeny pro přepravu objemných kontejnerů. Výchozí přístavy se určily Kronštadt, Liepaja, Baltijsk, Sevastopol, Feodosija, Nikolajevsk, Poti a Murmaňsk. Jednotky byly po příjezdu do přístavů zcela izolovány od vnějšího světa a velitelé se dozvěděli o cíli plavby od zmocněnce KGB až po dvou dnech pobytu na otevřeném moři. Těžká vojenská technika byla skryta v podpalubí nebo pod umělými nástavbami, vojáci směli vycházet na palubu pouze v noci.¹⁶¹ Jaderné hlavice různého typu převážely¹⁶² tři nákladné lodě – Indigirka, Alexandrovsk a Archangelsk. První z nich přistála v Marielu 4. října 1962.¹⁶³

Americká rozvědka selhala a první zprávy o probíhajícím transportu sovětských vojsk získala až koncem srpna, kdy se již část expedičních jednotek nacházela na ostrově.¹⁶⁴ Velitelská skupina v čele s generálem Plijevem odletěla na Kubu 10. července speciálem Tu-114 po trase Moskva, Konakry, Havana. Vysocí důstojníci byli vybaveni krycími jmény i legendou melioračních odborníků. Také jejich zavazadla obsahovala velké množství zjevně používané literatury z této oblast. Na druhé straně neměli dostatečné množství deviz.¹⁶⁵

Za cílové body přesunu se vybralo 11 kubánských přístavů – Havana, Mariel, Matanzas, La Isabela, Nuevitos, Nikaro ad. Do prvních transportů byly zařazeny jednotky protivzdušné obrany s raketami země-vzduch a motostřelecké části, celkem 9 lodí, jež pluly do Havany a dalších přístavů na západním pobřeží ostrova

¹⁶¹ Podmínky přepravy, zvláště v teplých pásmech Atlantiku, byly natolik špatné, že několik vojáků zemřelo na přehřátí organismu. Rovněž doprava potravin, zejména tuků, se neobešla bez potíží. Při nedostatku chladících zařízení na nákladních lodí se tak stávalo, že část výzbroje plavala v podpalubí v roztopeném másle a sádle.

¹⁶² v doprovodu ponorek

¹⁶³ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 68

¹⁶⁴ Vůbec první hodnotné informace zjistila západoněmecká rozvědka, která monitorovala zvýšený lodní provoz na Baltu.

¹⁶⁵ Tak se např. stalo, že inspekční tým generála Gribkova nemohl zaplatit nocleh v hotelu při mezipřistání v Dakaru a důstojníci museli strávit noc v tamní letištní hale.

v rozmezí 25. – 31. července. Podle později zpracovaného časového rozvrhu CIA byly první protivzdušné raketové komplexy rozmístěny ve dnech 1. – 5. srpna v Matanzu, Havaně, Marielu, Bahii Hondě, Santa Lucii, San Julianu a v La Colomě. Do konce měsíce došlo k vybudování systému protiletectvé obrany i ve východní a střední části Kuby. Vylodění probíhalo ve zcela vyklizených přístavech zásadně v noci, obdobně jako následné přesuny na místa určení.¹⁶⁶ Část sovětských vojáků, zejména řidičů nákladních automobilů, byla oblečena do kubánských uniforem. Budování polních stanovišť se neobešlo bez potíží, od nedostatečné sítě komunikací po krajní nedostatek vody. Také představy o maskovacím efektu zeleně se velmi brzy rozešly s realitou.¹⁶⁷

Počátkem září se vylodil pluk raket středního doletu R-12 a do 5. září se přesunul do Guanajay, kde již byla budována jeho pozemní základna. O deset dní později začala výstavba klíčového polygonu pro střely typu R-12 a R-14 poblíž San Cristobalu a do 25. září se rozběhly práce na sesterské základně pro tentýž typ jaderných raket v Sagua la Grande. Do centrály CIA v Langley začaly přicházet znepokojivé zprávy o tajných transportech, uzavřených oblastech či o množství „podivných chasníků“ ve stejných košilích.¹⁶⁸

Na sklonku září bylo již zjevné, že harmonogram operace asi nepůjde včas splnit. Ve zprávě maršála Zacharova z 25. září bylo mj. uvedeno: „*Na ostrov bylo do dnešního dne vypraveno 114 lodí a zbývá ještě odeslat 35 plavidel, které by měly být vypraveny do 20. října.*“¹⁶⁹ Generální štáb se rozhodl vyslat na Kubu inspekční tým v čele s generálem Gribkovem. Dne 18. října se Gribkov setkal s Plijevem a tlumočil mu příkazy ministra Malinovského. Předně mu opět zdůraznil, že s raketami R-12 a R-14 může disponovat pouze politické vedení státu, a to osobně N.S. Chruščov. Jedině on může vydat pokyny k odpálení jaderných střel na cíle ve Spojených státech. Také taktické Luny s devíti jadernými hlavicemi,

¹⁶⁶ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 69

¹⁶⁷ tamtéž

¹⁶⁸ tamtéž

¹⁶⁹ tamtéž

které byly v kompetenci velitele Zvláštní skupiny vojsk, mohl Plijev použít pouze v krajní nouzi při zjevném napadení ostrova.

Jinak se inspektoři přesvědčili, že na místě určení byly pouze tři pluky raket R-12, zatímco dva zbývající pluky R-14 se nacházely ještě na moři. Gribkov zde byl i informován, že raketové komplexy typu R-12 mohou být uvedeny do plné bojové pohotovosti kolem 25. – 27. října.¹⁷⁰ Dále zde zjistil, jak nekompetentní byla zpráva vojenských expertů z Rašidova doprovodu o možnosti bezpečného ukrytí komplikované vojenské techniky v palmových hájích. V rozhovoru s Raúlem Castrem se Gribkov nejen seznámil s probíhající válečnou dislokací kubánské armády do tří operačních zón, ale i o zprávě havanské rozvědky o nedávném přeletu amerického špionážního letounu nad nedokončenou základnou u San Cristobalu

První informace o budování základen pro rakety země-vzduch v blízkosti kubánských správních center a velkých přístavů zjistila CIA až v posledních srpnových dnech. Ve zprávě z 22. srpna o nejnovější vojenské pomoci Kubě byla předně zdůrazněna zvýšená lodní přeprava mezi sovětskými a kubánskými přístavy i náhlý vzestup počtu pasažérů. Od konce července mělo na Kubu dorazit asi 5000 návštěvníků z východního bloku, údajně hospodářských specialistů a studentů, jejichž skutečná mise však podléhala přísnému utajení. Různé informační zdroje potvrdily i značné překročení maximální kapacity jednotlivých plavidel. V další části zprávy se shrnovaly poslední údaje agenturní sítě CIA na Kubě. Ta zaznamenala 20 sovětských lodí s prokazatelně vojenským materiálem – kontejnery s radarovými a spojovacími systémy, mobilní generátory, ženíjní stroje, nákladní auta, obrněné transportéry a nádrže pro pohonné hmoty.¹⁷¹ Z této mozaiky poznatků byl vyvozen závěr o možné výstavbě systému protivzdušné obrany ostro-

¹⁷⁰ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 70

¹⁷¹ tamtéž. s 72

va. „*The activity in the Matanzas area could be the initial phases of construction of a SAM-equipped air defense system.*“¹⁷²

Prezident Kennedy varoval, po nátlaku některých senátorů, 4. září Moskvu před rozmístěním raket typu země-země na kubánském území. Robert Kennedy tehdy jménem svého bratra jednoznačně prohlásil: „*Umístění útočných raket, jakožto i dalších důležitých útočných zbraní pod kubánským či ruským vedením, může mít velmi vážné následky.*“¹⁷³ Dne 11. září Moskva odmítla jakákoli obvinění s tím, že nehodlá rozmisťovat své strategické rakety mimo území SSSR.¹⁷⁴ To se ovšem na ostrově již nacházel svazek taktických raket Luna a pluk R-12.

Ve zprávě o sovětském potenciálu protivzdušné obrany na Kubě, která byla prezentována 1. října 1962 na poradě ministra obrany se Sborem náčelníků štábu, se CIA zmiňovala o 15 základnách pro rakety typu S-75 (SA-2/Goa), z nichž tři byly umístěny poblíž vojenského letiště v Holguinu, další dvě zabezpečovaly vzdušný prostor letiště nedaleko od Santa Clary, na kterém byly rozpoznány i stíhače MiG-21. Čtyři raketové polygony hájily klíčový komplex hlavního města Havan, přístavu Mariel a letiště v San Antoniu de los Baños. Zbývající základny se nacházely v západní části ostrova, především v blízkosti letiště v San Julianu.¹⁷⁵

Informace z Kuby potvrdily existenci uzavřeného prostoru ve střední části provincie Pinar del Rio, odkud již byli evakuováni všichni vesničané a který je zcela pod výlučnou kontrolou sovětského vojenského personálu. V této souvislosti se objevily i neověřené zprávy o přítomnosti raket středního doletu SS-4/Sandal.¹⁷⁶ Tato zpráva byla o den později doplněna dalšími nejnovějšími údaji o

¹⁷² tamtéž. s. 73

¹⁷³ tamtéž.

¹⁷⁴ V téže době sovětský novinář Jurij Bolšakov, jinak plukovník vojenské rozvědky GRU, jenž zabezpečoval neoficiální kontakt mezi Chruščovem a Kennedym, předal po svém návratu z Moskvy do Washingtonu Robertu Kennedymu Chruščovovo osobní poselství pro prezidenta Spojených států, ve kterém bylo opět zdůrazněno, že Sovětský svaz za žádných okolností neu umístí své rakety na Kubě.

¹⁷⁵ tamtéž. s. 74

¹⁷⁶ tamtéž

raketách země-vzduch, proudových letadlech MiG-21 a o 16 raketových člunech pobřežní obrany Komar.

McNamara reagoval okamžitě a požádal generála Taylora o zvýšení bojové pohotovosti ozbrojených složek Spojených států a o všestranné posouzení různých možností reakce na skutečnou i potenciální hrozbu sovětské přítomnosti na Kubě. Téměř souběžně ministr informoval prezidenta Kennedyho o shodném názoru admirála George Andersona a generála LeMaye na nepochybnou legitimitu preventivního útoku vůči zjištěným základnám protivzdušných raket. Bílý dům byl však především znepokojen informacemi o možné existenci jaderných raket středního doletu (medium-range ballistic missile – MRBM) v těsné blízkosti amerických břehů a J.F. Kennedy se v této souvislosti sešel 9. října se členy Zvláštní skupiny CIA pro Kubu¹⁷⁷ a souhlasil s cíleným nasazením průzkumných letounů U-2, které by měly monitorovat podezřelé lokality.^{178 179}

Dne 10. října zaznamenal špionážní satelit Samos obrysy rozestavěných odpalovacích polygonů v západní části Kuby. K upřesnění tohoto poznatku byl o čtyři dny později vyslán nad provincii Pinar del Rio špionážní letoun U-2. Během šestiminutového letu pořídil 928 fotografií, jež se okamžitě analyzovaly ve vyhodnocovacím středisku CIA a na základě předchozí dokumentace, mj. i ze slavnostních přehlídek na Rudém náměstí v Moskvě, bylo bezpečně určeno osm doutníkových střel středního doletu s příslušnými doprovodnými komponenty, které se nacházely u městečka San Cristobal. Další lety odhalily rozestavěnou raketovou základnu v Guanajay a 21 přepravních kontejnerů s bombardéry Il-28 na letišti v San Julianu.¹⁸⁰ Ráno 15. října v 8.30 předal zástupce ředitele CIA generál Marshal Carter získanou dokumentaci prezidentovu poradci, jenž příštího dne seznámil s touto skutečností Johna Fitzgeralda Kennedyho.

¹⁷⁷ kódové označení „Augmented“

¹⁷⁸ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 75

¹⁷⁹ V září 1962 byly zpravodajské přelety omezeny z obavy před možným mezinárodním incidentem. Tyto průzkumné mise se až dosud odehrávaly ve výšce 9000 – 10 000 metrů, přelet ostrova z východu na západ trval 12 minut a fotodokumentace pokrývala až 90% kubánského území.

¹⁸⁰ tamtéž

4.2 Horké říjnové dny

V úterý 16. října 1962 v 8.45 washingtonského času informoval McGeorge Bundy Johna Fitzgeralda Kennedyho o snímcích sovětských raketových základen na Kubě a prezident okamžitě svolal na poledne do Oválné pracovny poradu svých nejbližších spolupracovníků a poradců, kteří na základě jeho pověření následně vytvořili pro nadcházející krizi zvláštní orgán – Výkonný výbor Národní bezpečnostní rady (ExComm – The Executive Committee of the National Security Council). Jeho členy byli státní tajemník Dean Rusk, ministr obrany Robert McNamara, ředitel CIA John McCone, ministr financí Douglas Dillon, poradce prezidenta pro otázky národní bezpečnosti McGeorge Bundy, právní poradce prezidenta Theodor Sorensen, zástupce státního tajemníka George Ball, pomocník zástupce Alexis Johnson, předseda Sboru náčelníků štábů generál Maxwell Taylor, zástupce státního tajemníka pro záležitosti Latinské Ameriky Edward Martin, zástupce ministra obrany Roswell Gilpatric a samozřejmě Robert Kennedy jako tehdejší ministr spravedlnosti. Střídavě ve Výboru zasedali i viceprezident Lyndon B. Johnson, zástupce USA v OSN Adlai Stevenson, bývalý státní tajemník Dean Acheson.

První porady probíhaly dosti chaoticky. CIA si nebyla na základě snímků jista, co přesně přelety letouny U-2 vyfotografovala. Experti CIA shrnuli závěry následovně: „*Jde o dva typy raket. Jednou je známá SS-3 (R-12), jež má dolet 630 – 700 mil a je 68 stop dlouhá. Tyto rakety (vyfotografované na Kubě) by měly měřit asi 67 stop. Druhý typ rakety má dolet 1100 mil a je 73 stop dlouhý. Otázkou však je, zda ty, co máme zachycené na tahačích, již mají nainstalované hlavičky. Pokud ne, a jen samo tělo rakety měří 67 stop a hlavička je asi 4 – 5 stop dlouhá, potom jde o rakety s doletem 1100 mil.*“¹⁸¹

Washington byl skutečně zprvu přítomností sovětských raket středního doletu na Kubě zaskočen a nedokázal na vzniklou situaci ihned zareagovat. Počítal s několika možnými důvody riskantního rozhodnutí Moskvy, např. s pokusem o zkvalitnění sovětské strategické a geopolitické síly, případně se snahou získat

¹⁸¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 81

prostředek mocenského nátlaku pro řešení berlínské otázky. Konkrétním výsledkem poněkud zmateného jednání bylo prezidentovo rozhodnutí o pokračování průzkumných letů U-2. Kennedy chtěl především znát odpověď na dvě otázky:

- do jaké míry jsou ruské rakety připraveny k operačnímu nasazení
- zda jsou vybaveny jadernými hlavicemi

Letecké snímky zatím nepotvrzovaly nejhorší obavy, ale všem bylo jasné, že dokončení prací na prvním polygonu u San Cristobalu představuje otázku jednoho nebo dvou týdnů.

Ve Výboru zpočátku převládal názor, že nejvhodnějším řešením situace by byl letecký útok na kubánské základny. Postupně se ale od tohoto kroku ustupovalo a začalo převládat diplomatické řešení spočívající v blokádě nebo karanténě ostrova. Jedním z prvních zastánců této myšlenky byl McNamara, jenž zdůrazňoval, že námořní blokáda umožní Spojeným státům udržet vývoj událostí pod kontrolou. Jeho stanovisko bylo nepřímo podpořeno míněním Sboru náčelníků štábu, kteří ve svém memorandu ze 17. října označili navrhovaný letecký útok ¹⁸² proti sovětským raketovým základnám na Kubě za nepřipustné riziko. ¹⁸³ Vzhledem k prozatím obtížně odhadnutelné reakci Sovětského svazu zde existovalo velké nebezpečí vzniku globálního jaderného konfliktu.

Naproti tomu obhájci leteckého útoku argumentovali neúčinností blokády a časovým ziskem pro Rusy, kteří mezitím mohou dokončit výstavbu raketových základen. Kennedy se netajil skepsí vůči této alternativě, ale souhlasil s nutnými vojenskými opatřeními.

Dne 16. října večer byly uvedeny do bojové pohotovosti 82. a 101. výsadková divize, válečné letectvo začalo povolávat záložníky a námořnictvo zvýšilo kontrolu Karibského moře. V dalších dnech se na Floridu přesunuly jednotky 1. a 2.

¹⁸² Podle plánu se mělo leteckého útoku zúčastnit 500 stíhačů a stíhacích bombardérů, kteří měly nejdříve zneškodnit protivzdušnou obranu a poté zaútočit proti všem zjištěným základnám raket středního doletu.

¹⁸³ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 82

obrněné divize a část 2. pěší divize. Ze Spolkové republiky Německa byly převeleny 8. pěší pluk a 5. dělostřelecký oddíl. Souběžně došlo k aktivování a posílení protiletadlové obrany východního a jihovýchodního pobřeží Spojených států. Na Key West byly rozmístěny střely typu Hawk a na tamní letiště přiletěly letouny F-3 H Demon.¹⁸⁴

Na dopoledním zasedání ExCommu ve čtvrtek 18. října vystoupil přizvaný ředitel Národního fotografického interpretačního centra při CIA Arthur Lundahl, který přítomné členy seznámil s novou sérií zpravodajských snímků z předchozích dnů. Letecké fotografie prokázaly rychlý postup prací, zejména u dvou odpalovacích polygonů pro 16 a 32 raket R-12 v západní části Kuby. Vojenští experti došli nyní k přesvědčení, že zjištěné střely mohou být aktivovány během několika dní a ohrozit tak více než 80 milionů obyvatel Spojených států. Souběžně byly objeveny zkompletované bombardovací letouny Il-28, připravené ke startu na letišti v San Julianu.

Náčelník štábu vojenského letectva generál Curtis LeMay se snažil přesvědčit prezidenta o nutnosti účinné vojenské operace. Kennedy oponoval odkazem na globální charakter sovětsko-amerických vztahů a upozornil na nebezpečí ruského odvetného zásahu v Západním Berlíně. Ministr McNamara, třebaže vnitřně nesohlasil s případnou válečnou akcí, oznámil prezidentovi, že všechny tři složky ozbrojených sil budou připraveny k plnému nasazení v úterý 23. října.

Hlavním tématem nekonečných diskusí ve Výkonném výboru byly možné následky amerického útoku. *„Bude-li podniknut letecký útok na základnu, při kterém zahynou tisíce Kubánců a sovětských vojáků, jak bude reagovat Moskva?“, zeptal se Robert Kennedy. „Znám Sověty poměrně dobře a předpokládám, že jako protitah zničí naše raketové základny v Turecku. Co uděláme my? podle našich závazků vůči NATO bychom byli povinni jednu základnu v Sovětském svazu. Co*

¹⁸⁴ Postupně bylo soustředěno a připraveno k bojovému nasazení 339 000 mužů pozemní armády, válečné námořnictvo mělo v Karibiku 180 lodí a letectvo 1000 strojů. Úkolem těchto sil mělo být obsazení Kuby v průběhu 48 hodin.

potom udělají Rusové? Doufám, že pak všichni zúčastnění přijdou k rozumu a budou ochotni spolu jednat.“¹⁸⁵

V této situaci přijel do Washingtonu sovětský ministr zahraničí Andrej Gromyko, který se v New Yorku zúčastnil podzimního zasedání Valného shromáždění OSN. Prezident Kennedy se s ním setkal 18. října v 17 hodin v Oválné pracovně Bílého domu.¹⁸⁶ Gromyko začal dvouhodinový rozhovor kategorickým požadavkem, aby Spojené státy přestaly ohrožovat Kubu. Poté pokračoval konstatováním, že jediná pomoc Sovětského svazu Kubě spočívá v modernizaci jejího zemědělství, a co se týče vojenských otázek, pak Moskva dodala Castrově vládě pouze malé množství ryze obranných zbraní a o dalších zbraních nepadla ani zmínka. Gromyko se striktně držel instrukce, kterou obdržel od Chruščova před odletem do spojených států. Měl zjistit, zda Američané již o přesunu sovětských raket na Kubu vědí, přičemž mohl hovořit pouze o obranném či útočném charakteru zbraní.¹⁸⁷

Kennedy byl rozhořčen a neustále zvažoval možnost předložit Gromykovi fotografie ze San Cristobalu, ale nakonec od této myšlenky upustil vzhledem k ještě neukončeným přesunům vojenských jednotek. Pouze přečetl své prohlášení ze 4. září, ve kterém se zdůrazňovalo, že rozmístění raket středního doletu či jiného typu strategických zbraní bude mít vážné následky pro vzájemné vztahy obou velmocí. Gromyko reagoval poznámkou o neexistenci tohoto záměru a opakovaně akcentoval, že zbraně dodané Kubě Sovětským svazem nikterak Spojené státy neohrožují.¹⁸⁸ Celá schůzka vyzněla do ztracena a prezidenta utvrdila v názoru o sovětské hře kolem Kuby jako riskantní zkoušce či prověrce americké vůle k odporu. Pokud by vyzněla pro ve prospěch Kremlu, mohla by se sovětská mocenská agresivita dát do pohybu, např. v krizovém bodu Západního Berlína, či kdekoli jinde.

¹⁸⁵ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 84

¹⁸⁶ tamtéž

¹⁸⁷ Podle vzpomínek Chruščovova asistenta Olega Trojanovského byl Gromyko jedním z prvních lidí, který se dozvěděl o plánu rozmístění jaderných raket na Kubě. Mělo to být 20. května 1962 na palubě vládního speciálu cestou z Bulharska.

¹⁸⁸ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 85

Gromyko však mylně interpretoval celkové vyznění své návštěvy v Bílém domě, když v depeši odeslané do Moskvy stálo: „*Spojené státy v dané chvíli neuvažují o ozbrojené akci vůči kubánské revoluci. Spíše se orientují na zneužití hospodářských problémů Castrovy vlády a doufají, že sociální neklid vyústí v povstání proti režimu. Proto se snaží narušit i naši hospodářskou a technickou pomoc. Rozhovor s prezidentem proběhl v normálním ovzduší a ve Washingtonu je klid...lze se vši odpovědnosti říci, že v současné situaci není jejich případná agrese proti Kubě příliš věrohodná.*“¹⁸⁹

Téhož dne, kdy proběhla schůzka Kennedy – Gromyko, se již většina Výkonného výboru přiklonila k myšlence blokády.¹⁹⁰ Mezitím CIA dokončila souhrnnou zprávu Joint Evaluation of the Soviet Mission Threat on Cuba, která s využitím všech zpravodajských pramenů a prostředků informovala o aktuálním stavu sovětských raketových základen na Kubě. Na základně San Cristobal bylo zdokumentováno 16 střel SS-4 (R-12), jejichž uvedení do operační pohotovosti se mohlo realizovat během 18 hodin. Další odpalovací polygony v Sangua La Grande a v Guanajay s raketami SS-4 a SS-5 (R-14) měly být podle CIA připraveny k bojovému nasazení v prosinci 1962. Prozatím ovšem nebyla bezpečně doložena přítomnost jaderných hlavic, ale zpravodajská služba o jejich reálnosti nepochybovala, „*neboť by jinak instalace raket středního doletu nedávala smysl*“.¹⁹¹

V pátek 19. října přijal Kennedy členy Sboru náčelníků štábů, kteří se nyní rozhodně vyslovili pro preventivní vojenskou akci. Generál LeMay hovořil zcela otevřeně: „*Pouze invazí můžeme na Kubě zničit nejen rakety, ale i komunisty. A to by mělo být, pane prezidente, vlastním cílem Spojených států.*“¹⁹² J. F. Kennedy, který se již vnitřně rozhodl pro blokádu, po návštěvě vojenské špičky silně znervozněl a jeho jedinou reakcí byl příkaz Sorensenovi, aby společně s Robertem Kennedym přispěli k obnovení názorové jednoty ve Výkonném výboru. Krátce na

¹⁸⁹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 85

¹⁹⁰ George Ball ve svých pamětech v této souvislosti napsal: „*Blokáda měla tu nesrovnatelnou výhodu, že dávala Rusům čas, aby se umoudřili dříve, než bychom se dopustili neodvolatelných činů.*“

¹⁹¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 86

¹⁹² tamtéž

to přikázal námořním složkám učinit taková opatření k realizaci blokády, aby mohla být uvedena do chodu v pondělí 22. října.¹⁹³

V sobotu ráno volal Robert Kennedy prezidentovi a oznámil mu, že Výbor se dosud neshodl na jednotném postupu a že rozhodnutí bude muset učinit sám. Čtyři taktické letecké eskadry zaujaly bojovou pohotovost k okamžitému zásahu vůči rozestavěným raketovým základnám na Kubě, pokud by se prezident rozhodl pro variantu útoku.

Po návratu Johna F. Kennedyho z Chicaga začala v Oválné pracovně 505. schůze Národní bezpečnostní rady. Po delší a vzrušené diskusi, kdy byly obě varianty podrobeny podrobnému rozboru, se prezident definitivně rozhodl pro uvalení námořní blokády vůči Kubě. Ta se měla týkat pouze přísunu strategických zbraní, a nikoli ropy, potravin či technologického zařízení. Bílý dům omezení blokády pouze na „útočné zbraně“ zdůraznil čistě vojenský rozměr celé akce, bez politického vztahu vůči Castrově vládě. Takto měla být blokáda interpretována především na mezinárodním fóru. „Mírná“ varianta blokády navíc vytvářela dostatečný prostor pro další rozšíření či zpřísnění příslušných opatření.

Na poradě Národní bezpečnostní rady padl také návrh nabídnout Kremlu stažení amerických raket z Turecka, případně i evakuaci Guantanamu, výměnou za odvoz sovětských jaderných raket z Kuby. Návrh vyvolal bouřlivou, převážně odmítavou reakci, prezident rovněž nesouhlasil, ale později přiznal, že již také uvažoval o obdobném kompromisu, zvláště když ho vojenské špičky na počátku roku 1962 upozornily, že parametry Jupiterů a Thorů nevyhovují současným potřebám obranné koncepce Spojených států. O Guantanamu se však odmítl bavit.

V neděli dopoledne jednal Kennedy s ministrem obrany McNamarou, ředitelem CIA McConem, generálem Taylorem a s velitelem taktického letectva generálem Walterem Sweeneyem. téma rozhovoru se opět týkalo leteckého útoku a generál Sweeney seznámil prezidenta s jeho podrobným plánem. Každý ze zajištěných raketových polygonů měl být napaden šesti až osmi stíhacími bombardéry, pro nálety na jednotlivá letiště byly určeny perutě s dvanácti stroji. Ani očekávaný

¹⁹³ Prezident Kennedy v téže době pobýval na předvolebním mítinku v Chicagu.

úspěch letectva by však nedokázal zcela bezpečně zničit raketový a jaderný potenciál na ostrově, zvláště pokud ho již chránila sovětská protivzdušná obrana.¹⁹⁴ Generálovo prohlášení rozptýlilo poslední prezidentovi pochybnosti o správnosti svého sobotního rozhodnutí.

Pro případ selhání námořní blokády byl plánován letecký útok. V první vlně následné invaze mělo dojít k nasazení 90 000 mužů. Politická opatření vyhotovili Dean Rusk a George Ball, především formu a obsah sdělení spojencům v NATO. Dean Acheson měl informovat Charlese de Gaulla a radu NATO, velvyslanec Downing Konrada Adenauera a velvyslanec Bruce britského premiéra Harolda Macmillana. Veřejné vystoupení J.F. Kennedyho bylo připraveno na pondělí 22. října večer a jako nejúčinnější médium byla vybrána televize. Dále došlo k vypracování detailního harmonogramu akcí, hodinu po hodině, minutu po minutě, od předání informací spojencům, zastupitelským úřadům až po vojenská opatření.

4.2.1 Pondělí 22. října 1962

Dalšího dne dopoledne se v Bílém domě sešli ke krátké poradě o posledním vývoji J.F. Kennedy, jeho bratr Robert, McNamara, Rusk, Ball a McGeorge Bundy. Byly provedeny poslední úpravy textu prezidentova večerního prohlášení, opět se projednával návrh na odstranění jaderného arzenálu z Turecka, Itálie a Kuby. V souvislosti s případným ohrožením Západního Berlína bylo potvrzeno odhodlání Spojených států důsledně hájit jeho status. Krátce před 12. hodinou došlo k předání instrukcí Sboru náčelníků štábů a ministr McNamara spustil mechanismu vojenských aktivit.

V Karibské oblasti bylo soustředěno na 180 plavidel válečného loďstva. Jádro operačního svazu tvořila mateřská letadlová loď Independence, kterou doprovázely další dva nosiče Okinawa a Tatis Bay s útočnými i výsadkovými vrtulníky

¹⁹⁴ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 88

na palubě, plovoucí proti ponorková základna Randolph a 20 torpédoborců. Na základnu Guantanamo přiletěli v podvečer vojáci 1. divize námořní pěchoty. Kuba byla nepřetržitě monitorována letadly U-2. Od 18. hodiny washingtonského času začalo nad Atlantským oceánem kroužit ve směru hodinových ručiček 90 nosičů jaderné výzbroje B-52, které se pravidelně střídaly.¹⁹⁵ Osm jaderných ponorek se 128 raketami Polaris manévrovalo v severním Atlantiku. Na předem určené cíle v Sovětském svazu a v zemích Varšavské smlouvy bylo zaměřeno 102 balistických raket typu Atlas, 54 Titanů a 12 tehdy nejmodernějších Minutemanů. Do bojové pohotovosti byly uvedeny i 6. flotila ve Středozemním moři a 7. flotila v Pacifiku.¹⁹⁶ Na Floridě byla připravena 82. výsadková divize. Zároveň byla varována Ankara i Řím před možným Sovětským útokem.

Na odpoledním zasedání Národní bezpečnostní rady vystoupil prezident Kennedy. Zrekapituloval dosavadní sled událostí a zdůraznil vazbu mezi Kubou a Západním Berlínem a připomněl, že letecký útok mu připadá jako nenadálé napadení protivníka, „*čímž ho přivedete k zuřivosti, ale nikoli k rozvaze*“.¹⁹⁷ Spojené státy nesmějí Chruščova pokořit a nechat ho volit mezi nečinností vůči smrti svých vojáků a krvavou pomstou, jež by uvrhla svět do jaderné války. „*Chtěl bych svým partnerům v Moskvě poskytnout čas ke klidné úvaze. Čas a více možností než jen volbu mezi podrobením a válkou. Dáme Rusům ultimátum ohledně stažení raket, spustíme blokádu a zároveň jim nabídneme jednání o stažení jaderných raket z Turecka. To nám poskytne nezbytný prostor pro politické manévrování*“.¹⁹⁸

V 17 hodin se setkal s 20 pozvanými zákonodárci, se kterými probral nastalou situaci. Kennedy jim stručně nastínil celkový vývoj krize a objasnil senátorům i důvody, které ho vedly k rozhodnutí o zavedení námořní blokády Kuby. Zákonodárci nesouhlasili s touto alternativou a naopak prosazovali letecký útok a inva-

¹⁹⁵ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 90

¹⁹⁶ tamtéž

¹⁹⁷ tamtéž

¹⁹⁸ tamtéž

zi.¹⁹⁹ Mezitím byli informováni klíčoví evropští spojenci. Všichni bezvýhradně podpořili politiku Kennedyho administrativy a Sovětský svaz nemohl doufat v jakékoli neshody mezi nimi. V 17.40 místního času vyhlásil Fidel Castro všeobecnou mobilizaci kubánské armády a Lidových milicí. Celkem bylo povoláno do zbraně přes 350 000 osob.²⁰⁰

V 18 hodin se setkal státní tajemník Rusk se sovětským velvyslancem Dobryninem.²⁰¹ Během setkání mu předal Kennedyho osobní poselství Chruščovovi, stejně jako text prezidentova nadcházejícího projevu k americké veřejnosti. V poselství bylo, že Spojené státy v žádném případě nepřipustí jakékoli narušení mocenské rovnováhy sil. Kroky, které jsou vedeny proti přítomnosti sovětských raket středního a dlouhého doletu na Kubě, je nutné považovat za minimum opatření, jež „*jsou nezbytná pro odstranění hrozby bezpečnosti zemím západní hemisféry*.“²⁰² Spojené státy budou také čelit všem pokusům o narušení jejich vlivu a odpovědnosti v Západním Berlíně a budou hájit své i s spojenecké zájmy silou.

V 19 hodin se prezident J.F. Kennedy obrátil prostřednictvím televize a rozhlasu k americké i světové veřejnosti. Oznámil, že 24. října v 10 hodin washingtonského času vstoupí v platnost námořní blokáda Kuby. Konstatoval, že vyhlášení blokády představuje pouze první krok v připraveném plánu nezbytných opatření a v případě jakéhokoli pokusu o násilné prolomení blokády je vláda Spojených států odhodlána k vojenskému zásahu. Tady bych rád zdůraznil, že již v tento moment byl Kennedy rozhodnut přistoupit ke kompromisu – Turecko za Kubu.

V Moskvě bylo mezitím svoláno na 20. hodinu tamního času zasedání předsednictva ÚV KSSS. V průběhu schůze přišlo telefonické sdělení z ministerstva zahraničí o obsahu předaných amerických dokumentů. Osazenstvo reagovalo s ulehčením. V textu se nic nehovořilo o ultimátu či o vojenském zásahu proti Kubě. Také termín „karanténa“ vytvářel prostor pro politické jednání. Chruščov

¹⁹⁹ Později někteří senátoři přiznali, že jejich ostrá kritika vycházela i z faktu nedostatečné informovanosti Kongresu Spojených států.

²⁰⁰ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 92

²⁰¹ Dobrynin nebyl před schůzkou od Gromyky ani Chruščova informován o raketových základnách na Kubě. O jejich existenci se dozvěděl až při tomto setkání.

²⁰² tamtéž

připravil základní body odpovědi na Kennedyho projev, jež měla být prezentována jako oficiální reakce sovětské vlády.

4.2.2 Úterý 23. října 1962

Od 9. hodiny zasedala ve Washingtonu Rada Organizace amerických států, která jednomyslně schválila rezoluci o situaci na Kubě. Dokument požadoval demontáž sovětských raketových základen na Kubě a stažení všech útočných prostředků z ostrova.²⁰³ Rezoluce dále podpořila deklarovanou blokádu a doporučila členským zemím OAS, aby v souladu s příslušnými články Paktu z Ria podnikly veškerá potřebná opatření, včetně použití ozbrojené síly, proti dodávkám sovětsko-čínského vojenského materiálu Castrově vládě.²⁰⁴ O závěrech OAS byla informována Rada bezpečnosti OSN.

Mezitím kubánské jednotky obklíčili americkou základnu Guantanamo. Rozkazem maršála A.A. Grečka byla vojska Varšavské smlouvy uvedena do bojové pohotovosti a ve všech členských zemích paktu začala mobilizace vybraných záloh.²⁰⁵ Na kosmodromu Bajkonur byla připravena k operačnímu nasazení mezikontinentální balistická raketa R-7, zaměřená na New York, jež nesla jadernou hlavici o síle 3,5 megatuny. V záloze byla ještě jedna raketa téhož typu a se stejným cílem. Další dva jaderné nosiče R-7 byly aktivovány na základně v Plesetsku.²⁰⁶ Na města Spojených států dále směřovalo pět strategických raket R-9 a dvanáct střel typu R-16. Všechny tyto raketové prostředky byly vybaveny termonukleárními hlavicemi.²⁰⁷

V Havaně se sešli kubánský ministr obrany Raúl Castro a sovětský velvyslanec A.I. Alexejev. Raúl Castro rezolutně odmítl případnou inspekci raketových základen orgány OSN, potvrdil zákaz přeletu letadly Spojených států a uzavření přístavů pro americké lodě. Armáda i námořnictvo dostaly příkaz reagovat na se-

²⁰³ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 96

²⁰⁴ tamtéž

²⁰⁵ Ke zrušení mimořádných opatření došlo až 21. listopadu 1962.

²⁰⁶ Kosmodrom v Plesetsku leží v archangelské oblasti 800 km severně od Moskvy.

²⁰⁷ O případném nasazení jaderných zbraní rozhodovalo výlučně sovětské velení.

bemenší pokus o narušení vzdušného prostoru či teritoriálních vod okamžitou palbou.

Od rána 23. října také nepřetržitě zasedalo předsednictvo ÚV KSSS, které kolem 10. hodiny schválilo definitivní znění vládního prohlášení. Kreml označil Kennedyho televizní a rozhlasové vystoupení za nezodpovědnou hru s ohněm, varoval před nebezpečím války a požádal o bezodkladné svolání Rady bezpečnosti OSN. „*Vyprovokují-li agresori konflikt, Sovětský svaz odpoví zdrcujícím odvetným úderem!*“²⁰⁸

V 15 hodin moskevského času byla doručena na velvyslanectví Spojených států odpověď Kennedymu. Chruščov se vyhnul sebemenší zmínce o raketách a označil přijatá opatření Spojených států jako vážnou hrozbu světovému míru, vměšování do vnitřních záležitostí Kuby, porušení Charty OSN a principu svobody námořní plavby. „*Zbraně dodané na Kubu mají vyloženě obranný charakter a slouží pouze k její zástitě. Doufám, že vláda Spojených států projeví dostatek zdravého rozumu a zruší Vámi vyhlášená opatření, která jinak mohou mít katastrofální následky pro celosvětový mír.*“²⁰⁹

Od 10. hodiny jednal v Bílém domě Výkonný výbor, vyslechl McConeovu zprávu o vývoji situace během uplynulé noci. Ředitel CIA informoval o přítomnosti sovětských jaderných ponorek v Karibském moři a v této souvislosti byla nařízena zvýšená ostraha letadlových lodí. Probírala se i otázka civilní obrany. V pásmu ohrožení možného sovětského útoku s nacházelo 92 milionů obyvatel. Důkladná analýza textu Chruščovova dopoledního dopisu zatím nedávala žádnou šanci na možný posun sovětského stanoviska. Prezidentova krátká odpověď však měla věčný tón. Kennedy Chruščova upozornil, že příčinou celé krize, a tedy i hrozby globální války, bylo rozhodnutí Moskvy o umístění jaderných zbraní na Kubě.²¹⁰ Celá záležitost bude také předána OSN. V závěru svého dopisu, vyjádřil prezident přesvědčení, že Sovětský svaz odpovědně zareaguje na deklarovanou blokádu.

²⁰⁸ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 98

²⁰⁹ tamtéž

²¹⁰ tamtéž. s. 99

Odpoledne se uskutečnila důvěrná schůzka Roberta Kennedyho a senátora Edwarda Bartletta s Bolšakovem. Američané se zmínili o raketách v Turecku a naznačili možnost jejich stažení výměnou za obdobné rozhodnutí Moskvy ve vztahu ke Kubě.²¹¹ Probíhala i poslední korektura prezidentova prohlášení o stažení sovětských raket z Kuby, které mělo doprovázet vyhlášení „karantény“. V krátkém textu byla zdůrazněna legalita realizovaného opatření, jež neodporuje mezinárodnímu právu a je v souladu s Chartou OSN.

J.F. Kennedy byl silně nervózní a neskrýval své znepokojení. Stále se vracel k otázce, zda Rusové skutečně správně pochopí politický rozměr „karantény“. V 21.30 se Robert Kennedy sešel se sovětským velvyslancem Anatolijem Dobryninem. Ruský diplomat stále popíral existenci raket středního doletu na Kubě, pro něhož stále oficiálně neexistovaly. Robert Kennedy charakterizoval vzniklou situaci jako totální ztroskotání důvěry mezi oběma velmocemi. „Prezident Spojených států byl oklamán sovětskými autoritami, které mu neustále tvrdily, že jejich zbraně na Kubě mají čistě obranný charakter. Nyní se však ukázalo, že věci se měly jinak na ostrově byly prokazatelně doloženy rakety středního doletu, které ohrožují bezpečnost celého amerického kontinentu. Dobrynin se pokusil oponovat, ovšem jeho argumentace nebyla přesvědčivá, neboť ani on již nedůvěřoval oficiálním prohlášením své vlády.“²¹² Schůzku ukončila Kennedyho otázka: „*Nevim, jak to všechno skončí, ale my jsme odhodláni vaše lodě zastavit!*“²¹³

Celý den probíhalo také intenzivní diplomatické jednání na půdě OSN. Zasedání Rady bezpečnosti bylo určeno na 16. hodinu a Spojené státy i Sovětský svaz předložily své návrhy příslušných rezolucí. Zatímco Američané požadovali zastavení cizí intervence v Karibském moři, odstranění jaderných zbraní z Kuby a obecnou podporu deklarované „karantény“, Sověti obvinili USA z přípravy agrese vůči Kubě, trvali na okamžitém zrušení blokády, stažení námořních sil a „*an im-*

²¹¹ Rezident GRU ovšem informoval své ústředí se značným zpožděním až 25. října.

²¹² Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 100

²¹³ tamtéž

*mediate end to all form of intervention in the domestic affairs of the Republic of Cuba“.*²¹⁴

Sověti i nadále nepřiznali existenci jaderných zbraní na Kubě. O dramatickou chvíli se postaral Adlai Stevenson, když se sovětského zástupce Zorina²¹⁵:

Adlai Stevenson: "Mr. Zorin, let me ask you one simple question. Do you, Ambassador Zorin, deny that the U.S.S.R. has placed and is placing medium- and intermediate-range missiles and sites in Cuba? Yes or no? Don't wait for the translation, yes or no?"

Zorin: "I'm not ... I am not in an American courtroom, sir, and therefore I do not wish to answer a question that is put to me in the fashion in which a prosecutor does. In due course, sir, you will have your reply."

*Adlai Stevenson: "I am prepared to wait for my answer until hell freezes over, if that's your decision."*²¹⁶

Poté předložil jemu i celému plénu sérii snímků z U-2, kde doložil existenci sovětských raket středního doletu na Kubě a požadoval jejich okamžité stažení. Obsáhlá Stevensonova dokumentace, až dosud zcela neznámá, vyvolala mezi účastníky diskuse otřes a zcela znemožnila velvyslance Zorina. Členové Rady bezpečnosti byli skutečně zaskočeni sovětskou jadernou přítomností v Karibiku i hrozivým rozměrem eskalující krize. Generální tajemník OSN U Thant²¹⁷ vyzval obě mocnosti k rozvaze a zasedání Rady bylo do příštího dne přerušeno.

²¹⁴ tamtéž. s. 101

²¹⁵ Valerian Alexandrovič Zorin (1902 – 1986) byl sovětský diplomat, který na podzim roku 1962 byl stálým sovětským delegátem v OSN.

²¹⁶ [online]. Dostupné z: <http://www.upi.com/Audio/Year_in_Review/Events-of-1962/Cuban-Missile-Crisis/12295509437657-6/#title>, [cit. 20. 5. 2009].

²¹⁷ U Thant (1909 – 1974) byl barmský politik, který zastával od listopadu 1961 funkci generálního tajemníka OSN. Tuto pozici zastával až do roku 1972.

4.2.3 Středa 24. října 1962

Tímto dnem se stala „karanténa“ Kuby skutečností. Sovětské dopravní lodě stále pokračovaly v nezměněném kurzu, nejbližší zakázanému pásu se nacházely Gagarin a Komiles. Původně měl jejich zadržení provést křižník, ale po zjištění, že obě plavidla jsou jištěna ponorkami, byl k předpokládanému místu středu vyslán vrtulníkový nosič Essex.²¹⁸ Pracovníci československého zastupitelského úřadu ve Washingtonu zničili veškeré tajné písemnosti, včetně směrnic a šifrovacích kódů. Z Havany hlásil velvyslanec Pavlíček: *„Během krátkého času má dojít k prvnímu kontaktu lodí SSSR a americkými válečnými plavidly, které zatím – podle Alexejeva – nemají pokyn k zadržení. Přesto sovětští přátelé očekávají nebezpečné provokace. Na cestě je kolem osmi lodí.“*²¹⁹

V 10 hodin začala schůze Výkonného výboru. Jeho členové byli krajně rozrušení a s napětím očekávali vývoj událostí v Karibském moři.²²⁰ V 10.25 přišla osvobozující zpráva od McCona – sovětské lodě se zastavily na linii blokády. Postupně na této čáře zakotvilo 20 sovětských plavidel, část se posléze obrátila a zamířila zpět do mateřských přístavů, část zůstala stát a vyčkávala dalšího vývoje situace. Pouze cisternové lodě s ropou pokračovaly v plavbě. Tanker Bukurešť se identifikoval a souhlasil s vizuální kontrolou. podle údajů CIA bylo z oněch 20 lodí 5 naloženo díly pro rakety R-14. Příkaz k prozatímnímu respektování „karantény“ obdrželi kapitáni sovětských plavidel V Karibiku z moskevského ústředí mezi 7. a 8. hodinou tamního času. O zastavení a návrat lodí s vojenskou technikou rozhodl osobně N.S. Chruščov.²²¹ Na Kubě však stále pokračovala kompletace raketových systémů, což ostatně prokázaly snímky z následujícího dne. Z celkového počtu 36 raket R-12 byla necelá polovina přepravena k plnění paliva a

²¹⁸ Na televizní obrazovce mohli američtí diváci sledovat v přímém přenosu plavbu sovětského tankeru s doprovodem torpédoborců z US Navy a odpočítávat zbývající námořní míle k vymezené hranici konfrontace.

²¹⁹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 104

²²⁰ J.F.K. se sám sebe i svého okolí neustále ptal, jestli se nejedná o poslední minuty míru.

²²¹ Nebyl to pouze signál určité vstřícnosti vůči Spojeným státům, ale i snaha zabránit případné kontrole citlivého nákladu.

k finálnímu spojení s jadernou hlavicí. Ty se stále skladovaly odděleně ve zvláštních kontejnerech a pod zvýšenou ostrahou v přístavu Mariel.²²²

Nadále pokračovala usilovná diplomatická aktivita. Velvyslanci v Ankaře a Římě měli začít sondovat možný dopad (zatím stále hypotetického) rozhodnutí o kompenzačním stažení raket typu Jupiter z Turecka a z Itálie za odsun sovětských raket z Kuby a do jaké míry by tato skutečnost mohla komplikovat jak bilaterální vztahy mezi Spojenými státy a oběma spojeneckými zeměmi.

Od 18 hodiny pokračovala schůze Rady bezpečnosti OSN. Vystoupení jednotlivých řečníků odpovídala rozložení sil bipolárního světa.

Pozdě večer byla dokončena i Chruščovova odpověď na předchozí dopis J.F. Kennedyho z 23. října.²²³ Chruščov se opět vyhnul konkrétním otázkám a prezidentovy argumenty o příčinách krize přešel mlčením, případně planým moralizováním. Ruská verze dopisu byla předána americkému velvyslanectví v Moskvě a souběžně poslána kabelem i stále sovětské misi při OSN. Státní department obdržel překlad Chruščovova sdělení v šifrovaném telegramu č. 1070 krátce před 21.30.

4.2.4 Čtvrtek 25. října 1962

V zemích Latinské Ameriky probíhaly akce na obranu Kuby, které společně organizovaly československá a sovětská rozvědka. Operace nesla krycí název „Družba“ a jejím výsledkem byly mj. protestní shromáždění v různých částech Latinské Ameriky. Globální charakter kubánské krize potvrzovaly i čtyřdenní

²²² Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 104

²²³ Dopis byl koncipován ve stylu osobního apelu staršího a zkušenějšího politika vůči mladšímu kolegovi.

manévry americké posádky v Západním Berlíně, jež měly prověřit obranné možnosti tohoto teritoria.²²⁴

Bývalý americký velvyslanec v Sovětském svazu Averell Harriman upozornil A. Stevensona na důležité signály z Moskvy a varoval před jejich ignorováním. Za zřetelné signály považoval: zastavení sovětských lodí na linii blokády; Chruščovův dopis Bertrandu Russelovi a i premiérovu neočekávanou účast na večerním představení a jeho přátelské setkání s americkými pěvci. „*In view of these signals from Khrushchev, the worst mistake we can possibly make is to get tougher and to escalate. Khrushchev is pleading with us to help him find a way out.*“²²⁵

J.F. Kennedy připravil odpověď Chruščovovi. V krátkém dopise připomenul klíčová fakta konfliktu. Vrátil se i k nedávným ujištěním sovětských představitelů o absenci útočných raket na Kubě a stručně konstatoval: „*Vaše prohlášení byla lživá, neboť na ostrově byly postaveny základny pro ofenzivní raketové komplexy.*“²²⁶

Po odeslání dopisu byl prezident informován o pokračující kompletaci sovětských nosičů středního doletu. Zdálo se, že dosavadní opatření Spojených států jsou neúčinná a státní department vydal příkaz k přípravě vyhlášení embarga na dovoz ropy, benzinu a dalších ropných produktů.²²⁷

Na dopolední zasedání Výkonného výboru vystoupil McCone a informoval prezidenta, že již většina zjištěných raket středního doletu byla připravena k operačnímu nasazení. Také kubánská armáda již dokončila nezbytné přesuny a rozmístila se na obranných liniích. McNamara v této souvislosti doporučil monitorovat nejen raketové polygony, ale i pohyby sovětských pozemních jednotek a příslušná letiště s letouny typu Il-28 a MiG-21.²²⁸ Nadějně zapůsobila zpráva o změně kurzu sovětských nákladních lodí v Atlantiku, Středomoří a na Baltu. Nicméně

²²⁴ Zde bych chtěl uvést, že spojenecké armády měly v Západním Berlíně přibližně 15 000 vojáků, zatímco kolem nich byly přítomny armády zemí Varšavské smlouvy čítající desítky tisíc mužů.

²²⁵ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 106

²²⁶ tamtéž. s. 108

²²⁷ Zároveň dal příkaz k vytvoření podmínek pro případné vytvoření alternativní vlády v čele s José Miró Cardonem.

²²⁸ tamtéž

převládalo mínění, že Rusové hrají o čas a členové výboru opět diskutovali o možném vystupňování tlaku, od utužení blokády až k invazi.²²⁹ Pozornost vzbudilo sdělení McNamary o východoněmecké osobní lodi Voelker Freundschaft s 500 pasažéry na palubě, která se přiblížila k blokovanému pásmu a byla sledována americkým torpédoborcem John Pierce. Ministr nedoporučil její zadržení, ale v případě, že Rusové nezareagují na U Thantovu mediaci, měl být demonstrativně prověřen tanker Groznyj.²³⁰ Zatímco Zorin odmítl U Thantův návrh na zahájení americko-sovětských rozhovorů v New Yorku pod patronátem OSN, Chruščov tuto eventualitu nevyloučil. Kategorickou podmínkou Spojených států pro jakoukoli diskusi bylo však okamžité zastavení montážních prací na raketových systémech. Rusk se zmínil i o zjevných náznacích Castrova nesouhlasu s přístupem Sovětského svazu k Havaně, kterou Chruščov nyní zcela vyloučil z rozhodovacího procesu.

Nadále pokračovala korespondence mezi U Thantem, Kennedym a Chruščovem. Prezident nejprve reagoval na U Thantovu výzvu ke smírnému řešení konfliktní situace v Karibském moři. Souhlasil se zahájením předběžných rozhovorů, ale ve své odpovědi také otevřeně konstatoval: „*Krize je výsledkem tajného rozmístění sovětských ofenzivních zbraní na Kubě a pomine, jakmile tyto zbraně budou staženy.*“²³¹ Chruščov rovněž podpořil U Thantovu iniciativu. Generální tajemník OSN obratem adresoval oběma státníkům obsahově prakticky shodné dopisy. Chruščova požádal, aby „*Soviet ships en route to Cuba avoid the interception area imposed by the U.S. quarantine in order to allow time for discussion of an agreement under the U.N. Charter*“.²³² Na Kennedyho se obrátil s apelem „*to do everything possible to avoid direct confrontation with Soviet ships in the next few days in order to minimize the risk of any untoward incident*“.²³³ Jak Kennedy, tak i Chruščov následně podmínili své „ano“ ochotou druhé strany důsledně akceptovat U Thantovy požadavky.

²²⁹ tamtéž

²³⁰ tamtéž. s. 109

²³¹ tamtéž

²³² tamtéž

²³³ tamtéž

Napětí v Karibiku však nadále pokračovalo. Z Havany sděloval československý velvyslanec Dr. Vladimír Pavlíček: „*Kubánci na základě informací sovětských přátel rozšířili dále všechna vojenská opatření a jsou nyní v maximální bojové pohotovosti...V zemi je klid. Z rozhovorů však vyplývá určitá nejistota vlády, zda bude v jejich silách zajistit plynulý přísun ropy a potravin, jejich zásoba je slabá a někde jen na tři až pět týdnů. Trvá hrozba invaze.. Skepsi vyvolala i celkem jednoznačná volba Latinské Ameriky, která podpořila agresivní politiku prezidenta Kennedyho*“²³⁴ Na tomto místě bych chtěl zmínit, že Pavlíčkovo sdělení neobsahovalo důležitou informaci, kterou téhož dne poslal svému ministerstvu zahraničí sovětský velvyslanec Aleksejev-Šitov: „*My a Češi jsme byli informováni, že bombardování Kuby s následným vyloděním začne s největší pravděpodobností 26. nebo 27. října. Původ a pravdivost této informace nebylo prozatím možné ověřit.*“²³⁵

Po 21. hodině obdržel státní department obsáhlý telegram amerického velvyslance u Atlantické koalice Thomase K. Finlettera. Obsahoval varování před oslabením jižního křídla NATO. Turecko pokládá přítomnost raket na svém území za doklad spojeneckého odhodlání čelit sovětskému útoku. Rakety Polaris na ponorkách, byť představují strategické zbraně druhé generace, nejsou prozatím přesvědčivým důkazem spojeneckého zájmu o bezpečnost Turecka.²³⁶ Jakékoli úvahy o výměnném obchodu sovětských raket na Kubě za americké Jupitery oslabují politickou a morální soudržnost Severoatlantického paktu.

Ankara se nacházela i pod tlakem Moskvy. Dopoledne navštívil tureckého ministra zahraničí Erkina sovětský velvyslanec Rižov a požadoval jednoznačné prohlášení jeho vlády. Sdělil mu, že „*v případě války by Turecko jako první bylo smeteno a že proto důrazně doporučuje turecké vládě, aby – společně s Řeckem a Íránem – přispěla k zachování míru a naléhala na Spojené státy, aby upustily od blokády.*“²³⁷

²³⁴ tamtéž. s.110

²³⁵ tamtéž

²³⁶ tamtéž. s. 111

²³⁷ tamtéž

4.2.5 Pátek 26. října 1962

Před 8. hodinou ráno washingtonského času zastavily americké torpédoborce John Pierce a Joseph P. Kennedy²³⁸ ve vzdálenosti 180 námořních mil od bahamské metropole Nassau libanonskou nákladní loď Marucla. Kontrolní prohlídka neobjevila žádný podezřelý náklad a blokováná loď mohla pokračovat v plavbě. Marucla byla vybrána zcela záměrně. Spojené státy ukázaly, že deklarovaná „karanténa“ není prázdným pojmem, ale na druhé straně se vyhnuly přímé konfrontaci se sovětskou lodí.

Od 10. hodiny zasedal Výkonný výbor. Většina přítomných došla k názoru, že dosavadní opatření nejsou účinná, neboť Rusové přes existenci „karantény“ pokračovali i nadále v budování svého strategického potenciálu v bezprostřední blízkosti Spojených států. Většina členů ExCommu se shodovala v názoru, že pokud Moskva v nejbližších dnech neustoupí, jediným možným východiskem bude válka.²³⁹ J.F. Kennedy jednoznačně oponoval: „*Neexistuje jiný způsob jak se jich zbavit než prostřednictvím diplomacie.*“²⁴⁰

V 19 hodin místního času byl doručen do Bílého domu nový dopis N.S. Chruščova. Sovětský premiér zde poprvé přiznal existenci raket na Kubě a naznačil i cenu za jejich případné stažení.

Téhož dne proběhl významný zpravodajský kontakt. Rada sovětského velvyslanectví ve Washingtonu Alexander S. Feklisov-Fomin, jinak rezident rozvědky KGB, požádal telefonicky o naléhavou schůzku vlivného korespondenta televizní stanice ABC Johna Scaliho.²⁴¹ Feklisov-Fomin v podstatě naznačil obsah očekávaného Chruščovova dopisu, tj. obavy Kremlu z jaderné války a návrh na možné kompromisní řešení. Sovětský zpravodaj otevřeně požádal Scaliho, aby na patřičných místech sdělil, že Moskva je ochotna pod kontrolou OSN své rakety z Kuby

²³⁸ Torpédoborec nesl jméno staršího bratra prezidenta Kennedyho, námořního pilota, který padl ve druhé světové válce.

²³⁹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 112

²⁴⁰ tamtéž

²⁴¹ Scali se netajil svými styky se CIA i ke státními departmentu.

a výměnou žádá bezpečností záruky pro Castrův režim.²⁴² Scali okamžitě tlumočil tento návrh Deanu Ruskovi a Rogeru Hilsmanovi. Byl to první konkrétní návrh na oboustranné ukončení krize. Bílý dům na to reagoval kladně.

Intenzivní jednání probíhala i na půdě Organizace spojených národů. Ve 13 hodin zprostředkoval Zorin předání druhého Chruščovova poselství U Thantovi, které vyznívalo mimořádně vstřícně. V pozdním odpolední přijal generální tajemník A. Stevensona. Diskuse se týkala technických problémů případné kontroly demontáže a následného odsunu sovětských raket inspekčními orgány OSN.

Jak zdůraznil nejprve při setkání se Stevensonem, tak i poté se Zorinem, že klíčem k celkovému řešení konfliktu může být nedávné Dorticosovo vystoupení před Valným shromážděním, kdy kubánský prezident řekl, že pokud Kuba dostane záruky od vlády Spojených států o nenapadení a nevměšování, pak není důvod, proč by měla Kuba zbrojit.

Od 14.30 zasedala ve Washingtonu zvláštní skupina pro operaci „Mongoose“. Po krátké diskusi bylo rozhodnuto prozatím odložit vyslání již připravených diverzních komand, ale nadále měla pokračovat cílená propagandistická kampaň proti Castrově vládě.²⁴³

V evropských zemích rostlo politické napětí. Většina komentátorů očekávala brzké propuknutí válečného konfliktu. Britský tisk propojil Karibskou krizi, indočínský konflikt a vojenský převrat v Jemenu v souvislý řetězec komunistické ofenzivy.

Americký zastupitelský úřad v Římě informoval státní department o předběžném stanovisku italského kabinetu ke stažení raket typu Jupiter: „*Problém není neřešitelný, ale Spojené státy by ho měly před finálním rozhodnutím konzultovat se zdejší vládou.*“²⁴⁴

²⁴² „Bases would be dismantled under United Nation supervision and Castro would pledge not to accept offensive weapons of any kind, ever, in return for US pledge not to invade Cuba.“

²⁴³ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 114

²⁴⁴ tamtéž. s. 115

Naproti tomu zpráva z Ankary už tak příznivá nebyla. Velvyslanec Hare sděloval do Washingtonu, že „*odstranění raket z Turecka nebude jen hlavní problém pro současné americko-turecké vztahy, ale také pro NATO.*“²⁴⁵

Fidel Castro vedl noci z 26. na 27. října rozhovory se sovětským velvyslancem Alexejevem-Šitovem. Analyzoval různé aspekty krize a netajil se roztrpčením nad svou faktickou izolací, neboť byl Moskvou vyloučen z rozhodovacího procesu. Kritizoval pomalý postup prací na raketových základnách i jejich nedostatečné maskování. „*To je katastrofa, naprostý nedostatek prozíravosti.*“²⁴⁶ V této depresivní náladě nadiktoval i osobní dopis Chruščovovi. V jeho úvodu Castro vyjádřil přesvědčení o nadcházející americké agresi v příštích 24 – 72 hodinách. Ta měla mít podobu leteckého útoku proti předem zjištěným cílům. Případná invaze byla sice méně pravděpodobná, ale její nebezpečí stále trvalo. Castro dále vyzval Chruščova k jaderné odvetě, definované jako legitimní akt sebeobrany.²⁴⁷

Světová veřejnost byla krajně neklidná a očekávalo se, že od jaderné katastrofy ji dělí jen pár hodin.

4.2.6 Sobota 27. října 1962

Hlavní událostí tohoto dne bylo doručení Chruščovova poselství Kennedymu, které bylo předáno americké ambasádě v 17 hodin moskevského času.²⁴⁸ Oproti předchozímu dopisu byl nový Chruščovův text výrazně nekompromisní. Bez jakéhokoli náznaku vstřícnosti požadoval stažení amerických raket z Turecka a Itálie, což mělo znamenat základní podmínku pro adekvátní krok Sovětského svazu.

²⁴⁵ „*Removal of the missiles from Turkey would present a major problem not only U.S. - Turkish relations but also for NATO.*“

²⁴⁶ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 115

²⁴⁷ tamtéž

²⁴⁸ V téže době bylo odvysíláno i sovětským rozhlasem a následovně publikováno v nedělní Pravdě.

V Bílém domě zavládly rozpaky – jak reagovat na v obsahu i dikci tak rozdílné poslední dva Chruščovovy dopisy.²⁴⁹ V této situaci našel jednoduché řešení bývalý velvyslanec v Moskvě Llewellyn Thompson, jenž navrhl odpovědět pouze na dopis z 26. října a sobotní imperativní list zcela ignorovat.²⁵⁰ Američané akceptovali Chruščovovy podněty, souhlasili s garancemi vůči Kubě výměnou za stažení sovětských nukleárních raket středního doletu z Kuby pod patronací OSN, požadovali však i zastavení veškerých stavebních prací na raketových základnách.

V 10.21 tamního času byl na Kubou sestřelen průzkumný letoun Spojených států.²⁵¹ Dlouho se tradovalo, že Andersona sestřelili Kubánci, dokonce za Castrova osobního přispění. Jednalo se ovšem o vědomě rozšiřovanou dezinformaci. Letoun U-2 zasáhly ve výšce 21 500 m dvě rakety země-vzduch 4. protiletadlové brigády podplukovníka Ivana Gerčenova ze sovětského expedičního sboru.²⁵² Američtí náčelníci štábů rozhodli o nedělním útoku vůči základnám protiletadlových střel na Kubě a získali předběžný prezidentův souhlas. Ten své rozhodnutí odvolal až po rozhovoru s bratrem Robertem, který opět zdůrazňoval širší souvislosti krize, včetně odpovědnosti Spojených států vůči NATO.

²⁴⁹ Uspokojivou odpověď poskytla až studie sovětského diplomata a přímého účastníka události G.M. Korniněnka z roku 1991. Podle této studie Chruščov již 25. října pochopil, že Spojené státy neustoupí od požadavku likvidace sovětských raket na Kubě a jakékoli další váhání v této otázce znamená riskovat jadernou válku. Proto také přikázal aparátu Gromykova ministerstva zahraničí formulovat další dopis ve smírném tónu, připouštějící splnění amerického požadavku, ovšem pod podmínkou záruk vůči Kubě a stažení amerických střel Thor a Jupiter z Turecka a Itálie. Návrh tohoto dopisu byl Chruščovovi předložen 25. října večer, kdy začaly přicházet do Moskvy znepokojující zprávy o blížícím se útoku Spojených států vůči Kubě. Frustrovaný Chruščov brzy ráno 26. října osobně korigoval a posléze i nadiktoval umírněnou variantu předloženého dopisu, vypustil zmínku o Turecku a Itálii a položil důraz garance vůči Kubě. Souběžně použil Feklisova-Fomina k urychlenému předání této informace Američanům. Mezitím sovětské kompetentní orgány prověřily ony válečné signály z předchozího dne a dospěly k závěru, že přes nespornou vážnost situace není vpád na Kubu bezprostředně aktuální a postoupily toto hodnocení jak stranické špičce, tak ministerstvu zahraničí. Jeho úředníci se však již neodvážili zadržet onen Chruščovův osobně přepracovaný dopis z časných hodin 26. října. Nicméně připravili pro Chruščova koncept nového poselství, jehož kategoričnost byla přímo úměrná jejich nedávnému prožitku strachu ze zdánlivě neodvratné katastrofy. Chruščov se již vzpamatoval z předchozí „slabé chvilky“ a předloženou verzi podepsal bez jakýchkoli připomínek.

²⁵⁰ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 117

²⁵¹ V troskách U-2 zemřel major Rodolf Anderson Jr.

²⁵² V této souvislosti si nelze nepoložit otázku, zda tato akce nesledovala záměrné vystupňování krize a neodpovídala tlaku části sovětské generality na vojenské vyústění konfliktu.

Mezi 20. a 21. hodinou se v budově ministerstva spravedlnosti uskutečnilo setkání mezi Robertem Kennedym a sovětským velvyslancem Dobryninem. Ministr spravedlnosti předal sovětskému zástupci kopii odpovědi Bílého domu na Chruščovův dopis z 26. října. Zároveň při setkání tlumočil Dobryninovi postoj Washingtonu: stavba základen pokračuje a dnes došlo nad Kubou k sestřelení amerického letounu. Prezident se maximálně snaží vyhnout ozbrojenému střetu, ale nemůže již nadále riskovat bezpečnost Spojených států. „*Stáhněte rakety do 48 hodin, nebo je odstraníme my! To není ultimátum, to je prostě konstatování skutečnosti a Sověti to musí pochopit. Pokud se tak stane, Spojené státy upustí od „karantény“ Kubu a budou garantovat i její bezpečnost.*“^{253 254} Na Dobryninovu otázku o budoucnosti amerických raket v Turecku Robert Kennedy reagoval závazným sdělením, že nezávisle na právě probíhající krizi prezident již rozhodl o stažení raket typu Thor a Jupiter z Turecka, což se uskuteční v blízké době, zatím je ovšem nutné tento závazek zcela utajit.²⁵⁵ Tyto rakety podléhají velitelství NATO a Spojené státy nemohou veřejnou prezentací jednostranného rozhodnutí destabilizovat jeho strukturu. Nicméně prezident se již vyslovil pro likvidaci střel a prosí N.S. Chruščova o zachování maximální diskrétnosti.

V této souvislosti bych chtěl poznamenat, že oba typy amerických raket – Jupiter a Thor – byly již zastaralé a daleko účinnější záruku bezpečnosti Turecka představovaly ve Středozemním moři ponorky s jadernými nosiči Polaris. O možném stažení raket jednal s Turky Rusk na jaře 1962, ale pro odpor Ankary byla celá kauza prozatím odložena. Kennedyho rozhodnutí umožnilo Chruščovovi ustoupit, aniž by v dané chvíli ztratil tvář.²⁵⁶

V této situaci prakticky nikdo nevěřil v pozitivní reakci Sovětského svazu a téměř všichni očekávali vojenský střet. Prezident podepsal rozkaz o mobilizaci 24 civilních dopravních letek a Pentagon varoval jednotlivá americká velitelství ve

²⁵³ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 118

²⁵⁴ Tuto uvádí pouze Dobrynin. V Kennedyho zprávě Ruskovi je americký závazek podmíněn ukončením Castrovy podvratné komunistické aktivity v Latinské Americe.

²⁵⁵ Na tomto místě bych chtěl poznamenat, že informace o stažení raket z Turecka byly až do 80. let minulého století státním tajemstvím.

²⁵⁶ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 119

Spolkové republiky Německa a v Západním Berlíně před očekávaným sovětským útokem.

Kuba sledovala jednání s jistým znepokojením. Obávala se, že se obě mocnosti dohodnou na kompromisu v její neprospěch. Havana sice projevila ochotu ke spolupráci s mezinárodním společenstvím, ale kategoricky odmítla jakékoli narušení své suverenity a práva na svobodu rozhodování.

Také Turecko pohlíželo se znepokojením na celkový vývoj situace, zvláště když nebylo oficiálně informováno o problémech připravovaného kompromisu mezi Spojenými státy a Sovětským svazem. Premiér İsmet İnönü potvrdil závazky své vlády vůči NATO a jeho náměstek Alican zdůraznil, že „*americké základny v Turecku jsou základnami NATO a slouží především k obraně země, v minulosti několikrát ohrožované Sovětským svazem.*“²⁵⁷

4.2.7 Neděle 28. října 1962

Od sobotní noci zasedalo předsednictvo ÚV KSSS ve vládní vile nedaleko Moskvy. Vedle členů a kandidátů vrcholného stranického orgánu a jeho aparátu byli ještě přítomni vedoucí představitelé ministerstva obrany a pracovníci severoamerického odboru ministerstva zahraničí. Zabývali se požadavkem prezidenta Kennedyho na stažení „*všech druhů útočných zbraní*“ výměnou za následné garance kubánské bezpečnosti.²⁵⁸

Za toho stavu oznámil generál S.P. Ivanov, že podle bleskové zprávy vojenské rozvědky GRU z Washingtonu přednese J.F. Kennedy v 17 hodin moskevského

²⁵⁷ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 120

²⁵⁸ Během zasedání ÚV KSSS přišla Dobrynina depeše ze setkání s Robertem Kennedym. Telefonicky ji nadiktoval O. Trojanovský. Ten přečetl velvyslancovu zprávu již silně nervóznímu shromáždění sovětské mocenské elity a bylo charakteristické, že své sdělení musel ještě jednou opakovat.

času mimořádně závažné sdělení.²⁵⁹ Bylo proto rozhodnuto rychle reagovat a informovat Bílý dům o přijetí jeho podmínek ještě než nastane stav, kdy už nebude možnosti k návratu. Chruščov také neustále opakoval: „*Musíme ustoupit, ale dosáhli jsme svého. Američané nenapadnou Kubu a časem stáhnou své rakety z Turecka.*“²⁶⁰ Osobně nadiktoval koncept dopisu pro J.F. Kennedyho. Vše podstatné bylo řečeno ve 4. odstavci: „*The Soviet Governmet, in addition to earlier instructions on the discontinuation of further work on weapons constructions sites, has given a new order to dismantle the arms which you discribed as offensive, and to crate and return them to the Soviet Union.*“²⁶¹ Důležitá byla i zmínka o sovětském souhlasu s kontrolou demontáže a odvozu raket orgány OSN. Poté obdržel tajemník ÚV L.F. Iljičev příkaz osobně jej doručit do budovy sovětského rozhlasu a zabezpečit jeho odvysílání ještě před 17. hodinou. Veřejně deklarované prohlášení, jež posléze šířila sovětská média, přirozeně neobsahovalo jedinou zmínku o připravovaném stažení amerických raket z Turecka a Chruščov také prezidenta ubezpečil o uchování jeho závazku v naprosté tajnosti.²⁶²

Chruščovova odpověď Havanu šokovala. Pro sovětskou politiku bylo charakteristické, že od vypuknutí otevřeného konfliktu jednala Moskva pouze se Spojenými státy a svá rozhodnutí nekonzultovalas kubánskou vládou. Fidel Castro, jenž se neustále dožadoval alespoň minimální koordinace v čistě vojenských otázkách, narážel na bariéru Plijeovy arogance. Míra Castrova rozhořčení neznala mezí, cítil se zrazen a pokořen. Demonstrativně přerušil kontakt se sovětskou ambasadou a v následných jednáních s Alexejevem-Šitovem se nechal zastupovat prezidentem Dorticosem. Dotčené a ponížené sebevědomí bránilo Fidelovi racionálně přijmout politické vyřešení krize, které mj. zabezpečovalo i další existenci jeho režimu. Vzniklá situace byla Kubánci charakterizována jako „nový Mnichov“.²⁶³

²⁵⁹ Později se sice ukázala ne zcela přesná interpretace této informace – televize pouze opakovala prezidentovo vystoupení z 22. října – ovšem v daném okamžiku všichni členové předsednictva ÚV KSSS pokládali avizovaný projev za oznámení o nadcházejícím leteckém útoku.

²⁶⁰ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 121

²⁶¹ tamtéž

²⁶² Jaderné střely typu Jupiter byly staženy z Turecka ve vší tichosti v dubnu 1963.

²⁶³ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 122

Na mimořádné schůzi vlády vystoupila většina ministrů se silně emotivní kritikou N.S. Chruščova.

V souvislosti s naznačenou ochotou Kennedyho administrativy poskytnout Kubě jisté záruky formulovala Castrova vláda své požadavky vůči Spojeným státům, jejichž splnění mělo garantovat bezpečnost ostrova. Na prvním místě Havana důrazně žádala zrušení hospodářské blokády; zastavení všech podvratných akcí vůči revolučnímu režimu; přísné dodržování suverenity kubánského vzdušného i námořního prostoru i okamžitou likvidaci základny Guantanamo.

Tyto požadavky byly pro Bílý dům nepřijatelné. Kubánská iniciativa se stala o několik dní později součástí Mikojanových rozhovorů v Havaně, ale na obsahovém jádru americko-sovětské dohody již nic nezměnila.²⁶⁴ Chruščov opakovaně akcentoval význam severoamerického závazku nonagrese vůči Castrově Kubě, ovšem nemínil limitovat své závazky s Washingtonem mírou jeho případné vstřícnosti vůči Kubě.²⁶⁵

Tento den se stal opravdovým dnem zlomu, kdy jaderný konflikt byl zažehnan na poslední chvíli. Bylo to díky rozvaze všech zainteresovaných stran.

4.3 Závěrečné rozhovory

Sovětské vedení na Kubě se muselo přirozeně podřídit příkazu Moskvy, ovšem nečinilo tak s velkou ochotou. Ke dni 29. října byla polovina ze 26 raket R-12 připravena ke kompletaci s jadernými hlavicemi, ale po celou dobu krize ne-

²⁶⁴ tamtéž

²⁶⁵ Deziluze zasáhla i široké vrstvy kubánského obyvatelstva a předchozí odhodlání čelit vnější agresi se rychle změnilo v nejsitotu, depresi a strach. Navíc se prohloubily ekonomické obtíže, neboť mobilizace armády vyčerpala téměř všechny zásoby potravin a ropy. Vláda se v této souvislosti obávala cíleného tlaku Spojených států a szpřísnila perzekuční postihy opozičních sil.

přišel z Kremlu příkaz k realizaci. Naopak, v pondělí 29. října nařídil ministr Malinovskij generálu Plijejovi zahájit demontážní práce.

Odpoledne 30. října přiletěl do Havany U Thant se svým doprovodem. Na letišti ho přivítal pouze ministr zahraničí Raúl Roa. Přestože Gromyko požádal Fidela Castra o vstřícnost, nedali mu Kubánci svolení ke kontrolní návštěvě likvidovaných raketových základů. Situaci nakonec zachránil velvyslanec Alexejev-Šitov, který nabídl poněkud zaskočené diplomatické misi OSN informativní schůzku s představiteli sovětského velení. Velitel raketové divize generál Igor D. Stacenko poté detailně referoval U Thantovi a jeho vojenským poradcům o postupu probíhající demilitarizace.²⁶⁶ Ta se týkala komplexu 24 odpalovacích ramp se 42 raketami středního doletu. Jejich odsun do přístavů a nalodění mělo být dokončeno nejpozději do 2. listopadu. Přesná data odplutí jednotlivých lodí Moskva ještě neoznámila, ale celá operace byla terminována do 20. listopadu 1962.^{267 268}

U Thant se také setkal s kubánskou politickou reprezentací a pokusil se dosáhnout jejího souhlasu s inspekcí deklarovaného závazku o demontáži a odvozu sovětského raketového arzenálu z Kuby. Castro kategoricky odmítl jakoukoli kontrolu a snahy o její realizaci charakterizoval jako další pokus o ponížení jeho těžce zkoušené země.²⁶⁹

Castrova zásadní neústupnost vyvolala novou fázi americko-sovětského a kubánsko-sovětského jednání.

²⁶⁶ Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 128

²⁶⁷ tamtéž

²⁶⁸ Jaderné hlavice byly po celou dobu krize uloženy ve zvláštních kontejnerech v přístavu Mariel a ve zvláštním uložišti v Bejucalu. Na Kubě se nacházelo od 4. října do 1. listopadu 1962 celkem 158 jaderných hlavíc, z toho 60 pro střely R-12 (6 raket bylo cvičných) a R-14, 80 hlavíc o síle 1 – 5 kilotun TNT pro taktické křídlaté rakety FKR-1, 12 hlavíc typu 901A4 pro Luny (FROG) a 6 jaderných bomb 407N pro Il-28 (Beagle).

²⁶⁹ tamtéž

4.3.1 Kubánsko-sovětská jednání

Po sovětském rozhodnutí o stažení jaderných raket z Kuby a následném Castrově hněvu se rozhodl Chruščov uklidnit kubánské vedení a vyslal do Havany svého vyslance. Byl jím A. I. Mikojan.²⁷⁰ Jeho cílem bylo nejen informovat tamní politickou špičku o výsledku velmocenského dialogu, ale zažehnat i hrozící roztržku mezi Sovětským svazem a Kubou.

V sobotu 3. listopadu započaly první rozhovory s Castrem. Kubánský vůdce v obsáhlém proslovu nejprve zdůraznil odhodlání kubánského lidu bránit svou revoluci, odhodlání, které však silně zasáhly ústupky Sovětského svazu vůči Spojeným státům. *„Rakety se pro nás staly symbolem solidarity a lidé nemohli uvěřit zprávě o jejich stažení...Nyní se ještě hovoří o inspekci. Navíc se nás nikdo neptal, zda tato rozhodnutí podpoříme! Řešení přijatá bez souhlasu kubánské vlády poškodila morální kredit naší revoluce a snížila její autoritu v Latinské Americe.“*²⁷¹ Američané vyhlásili blokádu ostrova, rozhodují o druzích zbraní, které *„můžeme a nemůžeme používat a nerespektují náš vzdušný prostor. Nebyli jsme také informováni o záměrech sovětské strany a nerozumíme její politice. Nechápeme, že rakety jsou jen tak stahovány, aniž by např. bylo požadováno vyklizení Guantánama.“*²⁷²

Poté se ke slovu dostal Mikojan. Obhajoval sovětské rozhodnutí z neděle 28. října, argumentoval hrozícím útokem Spojených států a naprostým nedostatkem času pro konzultaci s Havanou. V této souvislosti přiznal i selhání sovětské snahy o utajení základů. *„Předpokládali jsme, že celou záležitost zveřejníme až po volbách do amerického Kongresu někdy v polovině listopadu. Lidé, a to nejen na Kubě, by jistě pochopili naše čistě obranné úmysly. Ostatně zaútočit proti Spojeným státům můžeme z vlastního území. Ale rakety byly objeveny příliš brzy.“*²⁷³

²⁷⁰ A.I. Mikojan byl prvním náměstkem předsedy sovětské vlády a členem předsednictva ÚV KSSS.

²⁷¹ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 131

²⁷² tamtéž

²⁷³ tamtéž

Další jednání bylo přeloženo na následující den. V neděli 4. listopadu přišla na řadu otázka předběžného sovětského souhlasu s inspekcí probíhající demontáže raketových polygonů na území suverénního státu. „*V této souvislosti pak nerozumíme původnímu rozhodnutí o rozmístění strategických zbraní na Kubě.*“²⁷⁴ Mikojan odpověděl dlouho přednáškou o vývoji sovětského přístupu ke kubánské revoluci. Nezapomněl připomenout prakticky bezplatnou pomoc kubánskému hospodářství, dlouhodobé zbrojní úvěry aj. „*Otevřeně řečeno, dávali jsme vám vše a nepočítali jsme.*“²⁷⁵ V dalším výkladu se vrátil Mikojan k okolnostem sovětského rozhodnutí o umístění jaderných raket středního doletu na Kubě. „*Pokud by strategické zbraně byly na Kubě tajně instalovány a Američané neměli tušení o jejich existenci, staly by se účinným prostředkem zadržování. Vycházeli jsme z tohoto předpokladu, zvláště když nás naši vojáci ubezpečovali, že v palmových hájích lze tato zařízení dobře ukrýt před leteckým pozorováním.*“²⁷⁶ Součástí krycího manévru bylo i předání důvěrné informace Kennedymu o sovětské snaze řešit v co nejkratší době berlínský problém. Aktualizace této otázky měla odpoutat pozornost Američanů do dění na Kubě. Nicméně Spojené státy v polovině září zjistily přítomnost sovětských jednotek na Kubě a posléze objevily i budovaná stanoviště raket středního doletu. „*V okamžiku, kdy Kennedy vystoupil s prohlášením o bloádě, jsme skutečně nevěděli, zda se ještě jedná o politický tlak, nebo zda je to již začátek invaze.*“²⁷⁷

V interpretaci událostí z 27. a 28. října Mikojan záměrně zdůraznil nebezpečí severoamerického útoku proti sovětským raketovým polygonům. „*V takové situaci bychom nemohli nereagovat a vznikla by jaderná válka, ve které by jak Spojené státy, tak Sovětský svaz utrpěly těžké ztráty, ale Kuba by byla zcela zničena. Do začátku invaze zbývalo 10 – 12 hodin. Bylo nutné využít všechny diplomatické prostředky pro odvrácení této hrozby. Kennedy nám vzkázal, že on zásadně není proti přítomnosti určitého počtu našich jednotek na Kubě, ale v žádném případě*

²⁷⁴ tamtéž, s. 132

²⁷⁵ tamtéž

²⁷⁶ tamtéž, s. 133

²⁷⁷ tamtéž

nepřipustí existenci strategických raket v blízkosti amerických břehů. Jelikož tyto zbraně byly již objeveny a přestaly být nástrojem zadržování agrese, rozhodli jsme se o jejich demontáži a odvozu. Všechny ostatní obranné prostředky, včetně sovětského vojenského kontingentu, na Kubě i nadále zůstávají a jsou dostatečným garantem její bezpečnosti. Pro nás bylo důležité Kennedyho prohlášení o nenapadení Kubánské republiky. To byl významný ústupek Spojených států. A pokud ještě přihlédneme i k jiným faktorům, tak můžeme konstatovat, že jsme dosáhli velkého vítězství.“ ²⁷⁸ Neúčast Kuby při sovětsko-amerických jednání se omlouvala časovým faktorem. Otázku vazby mezi odsunem sovětských raket z Karibiku a americkými raketami v Turecku Mikojan zlehčoval. „*My jsme tuto záležitost nepředložili k diskusi. Základny v Turecku nemají pro nás velký význam. V případě války budou okamžitě zničeny. Mají však přirozeně určitou politickou hodnotu, samozřejmě usilujeme o jejich likvidaci, ale nejsou pro nás prioritním problémem.*“ ²⁷⁹

V průběhu jednání se sovětský vicepremiér zaměřil také na problematiku Guantanamo. Připustil, že Kubáncům nemusí být jasné, proč se přítomnost strategických raket spojuje s geograficky vzdálenými základnami Spojených států v Turecku, když lze požadovat likvidaci základny Guantanamo. „*Věc se má tak, že pokud bychom zamýšleli stáhnout z Kuby všechny naše zbraně a vojenské jednotky, tak bychom mohli požadovat odpovídající krok Spojených států, ale my odvážíme pouze strategické prostředky a navíc v Guantanamu nejsou – podle našich informací – jaderné zbraně. Navíc tato základna nemá velký význam, Američané mohou kdykoli manévrovat vůči Kubě ze svého vlastního území.*“ ²⁸⁰ Tato zmínka o Guantanamu nebyla příliš šťastná. Castro okamžitě vzplanul: „*Základna nemá pouze vojenskou hodnotu, ale je i důležitým politickým nástrojem. Vždyť bylo možné v tomto směru na Američany vykonávat nátlak.*“ ²⁸¹ Mikojan rychle pochopil, že se dotknul velmi ožehavého místa a okamžitě přešel k problematice inspekce.

²⁷⁸ tamtéž

²⁷⁹ tamtéž

²⁸⁰ tamtéž, s.134

²⁸¹ tamtéž

Kontroly, které by prováděli zástupci neutrálních států, se měly týkat pouze příslušných raketových základen, ale v žádném případě by nezasahovaly do kubánské suverenity. Moskva odmítla požadavek Američanů ohledně vizuální letecké kontroly, ovšem ti beztak zjistili ukončení demontáže raketových základen. Na otázku, zda tato případná inspekce sovětských lodí v kubánských přístavech nebude nakonec rozšířena i na místa někdejších raketových základen, Mikojan nepřímou odpovědí, že problém kontroly není licencí vůči imperialistům – „*ty ostatně můžeme poslat k čertu*“, ale záležitostí U Thanta, na jehož podpoře nám záleží.²⁸² Inspekce by se samozřejmě netýkala kubánského teritoria, ale pouze sovětských lodí, které jsou – podle mezinárodního práva – součástí výsostného území mateřského stát. Castrova reakce na tato slova byla neobvykle bouřlivá. „*Naše republika...má právo odmítnout jakoukoli kontrolu a stejně tak můžeme rozhodovat o typech zbraní, které potřebujeme pro svoji obranu...Nemůžeme souhlasit s inspekcí. Nechceme kompromitovat sovětská vojska, nechceme ale také ohrozit světový mír. Proto budeme správně osvobodit sovětskou stranu od závazků, které má vůči nám. Budeme klást odpor sami. Necht' se stane, co se má stát. Máme právo hájit svoji důstojnost.*“²⁸³ Mikojana tento neočekávaný vývoj rozhovoru zaskočil. Ernesto Guevara ostře polemizoval se sovětskou politikou, když poukázal na její negativní odezvu v levicových kruzích Latinské Ameriky a poté pronesl: „*Spojené státy se nás snažily zničit fyzicky, ale Sovětský svaz nás Chruščovovým dopise zničil právně.*“²⁸⁴ Mikojan pochopil, že Havana v otázce inspekce neustoupí a že jedinou možnou formu její realizace představuje vizuální kontrola sovětských lodí v mezinárodních vodách.

²⁸² tamtéž, s. 136

²⁸³ tamtéž

²⁸⁴ tamtéž, s. 137

4.3.2 Sovětsko-americká jednání

Po 28. říjnu neprobíhala jednání jen na Kubě. Souběžně byly vedeny i sovětsko-americké rozhovory. Sovětskou stranu zastupoval Vasilij Vasiljevič Kuzněcov, kterého vyslal na konci října do Spojených států Chruščov, aby projednal všechny nutné detaily americko-sovětského kompromisu. Oficiálně byl pověřen rozhovory v rámci OSN, kde mezi jeho partnery patřili generální tajemník U Thant, ale pak především stálý zástupce Spojených států A. Stevenson a prezidentův zvláštní zmocněnec John McCloy.²⁸⁵

V pondělí 29. října se Kuzněcov se Zorinem sešli s U Thantem. Tématem schůzky byl U Thantův návrh tří alternativ požadované kontroly sovětských lodí s předpokládaným nákladem „ofenzivních zbraní“:

1. přímá inspekce válečným námořnictvem Spojených států
2. vytvoření nezávislé verifikační skupiny neutrálních zemí
3. postoupení tohoto úkolu Mezinárodnímu červenému kříži

První schůzka Kuzněcova se svým americkým protějškem se uskutečnila 30. října. Tématem jednání byla probíhající likvidace sovětských raketových základen na Kubě a způsobů jejího potvrzení.

Téhož dne v 10 hodin se uskutečnilo i 14. zasedání ExCommu. Státní tajemník Rusk navrhl pokračovat ve výzvědných letech U-2.²⁸⁶ V této souvislosti měl McCloy informovat Vasilije Kuzněcova a požádat ho, aby ruští vojáci na Kubě „*could be instructed not to fire on our planes*“.²⁸⁷ Mezitím se Zorin setkal se Stevensonem. Ten svému sovětskému protějšku tlumočil souhlas americké adminis-

²⁸⁵ John McCloy (1895 – 1989) působil na ministerstvu zahraničí už od doby Rooseveltovy administrativy. Od roku 1961 ho prezident Kennedy dosadil do Americké agentury pro kontrolu zbrojení a odzbrojení. Účastnil se v odzbrojovacích jednáních mezi Východem a Západem.

²⁸⁶ Bylo tak rozhodnuto z toho důvodu, že Castro nesouhlasil s mezinárodní inspekcí, která měla dohlížet na stahování sovětského arzenálu z Kuby.

²⁸⁷ Nálevka, Vladimír. Karibská krize. Praha : ISV, 2001. s. 139

trativy s navrhovanou inspekční rolí Mezinárodního červeného kříže, ovšem s tím, že tato kontrola by neměla být realizována na otevřeném moři, ale již v kubánských přístavech.

Navečer se sešel Robert Kennedy s velvyslancem Dobryninem. Schůzka se týkala citlivého problému likvidace amerických základů v Turecku. Ministr spravedlnosti opět zdůraznil, aby celá věc byla uchována v maximální tajnosti. Moskva s tímto přístupem souhlasila a Gromyko ve své instrukci Kuzněcovovi a Zorinovi z 1. listopadu oběma zmocněncům zakázal hovořit o základnách v Turecku nejen s U Thantem, ale i s Američany. V rámci dohodnutého přeskupení jaderných sil Severoatlantické koalice z ledna 1963 byly americké rakety na jaře téhož roku z Turecka skutečně staženy.²⁸⁸

Ve středu 31. října ráno adresoval státní tajemník Rusk stálé misi Spojených států při OSN rámcové směrnice pro nadcházející jednání s Kuzněcovem o možných způsobech ověřování plnění závazku Sovětským svazem. Dokument předně vymezil výčet sovětských ofenzivních zbraní na Kubě, do které zařadil:

- rakety středního doletu
- taktické rakety
- bombardovací letadla
- rakety země-vzduch
- jaderné hlavice
- jaderné miny
- elektronické naváděcí systémy

V dalším byly charakterizovány dvě fáze kontroly odsunu této výzbroje a definována politicko-organizační role OSN. V 18 hodin se v Oválné pracovně Bílého domu uskutečnila krátká schůze ExCommu. Prezident rozhodl o hloubkovém leteckém průzkumu kubánského území, jelikož při zvýšené oblačnosti v celém pro-

²⁸⁸ tamtéž

storu Karibského moře nepřinášely přelety U-2 dostatečně přesvědčivé výsledky.²⁸⁹

Souběžně probíhala jednání na půdě OSN v New Yorku. Kuzněcov nejprve hovořil s U Thantem a byl jím podrobně informován o Castrově negativní reakci vůči jakékoli formě inspekce na kubánském území. Poté se sešel s McCloyem. Americký partner ho v této souvislosti upozornil, že letecké snímky z předchozího dne neprokázaly dostatečně rychlé tempo likvidace sovětských odpalovacích polygonů. Krátká slovní přestřelka se týkala protiletecké obrany Kuby. Kuzněcov tvrdil, že tato spočívá výhradně v kubánských rukou.²⁹⁰ McCloy oponoval argumentem, že rakety typu SAM (surface-to-air missile) ovládali a nadále ovládají pouze Rusové.

Ve čtvrtek 1. listopadu v 10 hodin dopoledne washingtonského času se opět uskutečnila porada ExCommu. Jeho členové vůbec poprvé věnovali pozornost bombardovacím letadlům Il-28. Tyto proudové stroje mohly nést za jistých okolností i jaderné bomby. Pluk Il-28 rozmístěný na letišti v San Julianu znamenal pro Spojené státy skutečnou hrozbu a Pentagon neváhal se zařazením těchto strojů mezi tzv. ofenzivní zbraně, které měly být z Kuby neprodleně odstraněny.

V Gromykově směrnicí, kterou zaslal 1. listopadu ministr svým spolupracovníkům v New Yorku, oznámil data ukončení demontáží raketových základen a následujících lodních transportů. Časové rozpětí celé operace se pohybovalo od 2. do 10. listopadu.²⁹¹ Dále vyjádřil souhlas s U Thantovým návrhem na složení kontrolních skupin ze zástupců neutrálních zemí, ovšem odmítl americký projekt třístranné monitorovací komise zúčastněných států, tj. USA, SSSR a Kuby. Vizuální prověřování sovětských lodí mělo být časově omezeno.²⁹²

V následujících dvou dnech se Kuzněcovova aktivita v New Yorku střetla s Mikojanovou misí. Vlivný člen ÚV KSSS se 1. listopadu sešel s U Thantem a ještě téhož dne se setkal se Stevensonem a McCloyem. Oba Američané vyjádřili

²⁸⁹ tamtéž, s. 140

²⁹⁰ To však nebyla pravda.

²⁹¹ tamtéž, s. 141

²⁹² tamtéž

pevné přesvědčení, že mezinárodní pozorovatelé budou moci již v nejbližší době zahájit na Kubě svou kontrolní činnost. Do probíhající výměny názorů a hledání východisek zasáhl N.S. Chruščov svým dopisem J.F. Kennedymu, který Moskva ráno 31. října telegraficky zaslala sovětskému velvyslanectví ve Washingtonu. Chruščov požadoval ukončení „karantény“ Kuby. Argumentoval probíhající likvidací raketových základen a potřebou využít kapacity sovětských lodí, jež byly zastaveny na vnější linii blokády, k odvozu demontovaných zbraní. Naivně formulovaná výzva k uzavření základny Guantanamo byla více určena Havaně než Washingtonu.²⁹³ Dále Chruščov Američanům nabídl podpis dohody o zákazu podzemních jaderných zkoušek; dohodu o postavení a regulaci vojenských sil v Západním Berlíně; prosazoval zastoupení Číny v OSN.

Prezidentovu stručnou odpověď předal Llewelyn Thompson Dobryninovi odpoledne 3. listopadu. Kennedy vyjádřil naději, že ve spolupráci s OSN bude možné v brzké době dosáhnout uspokojivého řešení. Akceptoval sovětský souhlas s kontrolní funkcí Mezinárodního červeného kříže²⁹⁴ a zdůraznil, že vzhledem ke Castrově odmítavému postoji dojde k realizaci inspekce pouze na otevřeném moři. Nakonec Chruščova informoval o vstřícném kroku své vlády, kdy sovětské lodě v bezpečnostní zóně budou propouštěny „karanténou“ bez kontroly nákladu, pouze s ověřením jejich identifikace.²⁹⁵

Téhož dne se také setkali John Scali a Alexander S. Feklisov-Fomin. Zaměstnanec sovětské zpravodajské služby ve Washingtonu informoval kolegu ze CIA o pětibodovém stanovisku své vlády:

1. Spojené státy musí být trpělivé vůči sovětskému úsilí umírnit Castra
2. Moskva v tomto ohledu očekává reciproční koncese

²⁹³ tamtéž, s. 143

²⁹⁴ Kontrolní skupina Mezinárodního červeného kříže měla mít 32 členů a používala by dopravních prostředků amerického letectva a válečného námořnictva. Vlastní ověřování by prováděla ve vzdálenosti 8 – 10 námořních mil od kubánských břehů.

²⁹⁵ tamtéž

3. Pokud Castro bude i nadále neústupný vůči inspekci, Spojené státy a Sovětský svaz by měly tento problém vyřešit mezi sebou, nejlépe kontrolou sovětských lodí v mezinárodních vodách
4. Sovětský svaz nehodlá stáhnout z Kuby protiletadlové rakety a nechat tak Castra zcela bez ochrany
5. Sovětský svaz zamýšlí ponechat na Kubě určitý počet svých specialistů, kteří by zacvičili Kubánce v zacházení s moderními zbraněmi obranného charakteru²⁹⁶

Mezitím A. Stevenson před Kuzněcovovi seznam zbraní, které vláda Spojených států považovala za ofenzivní. Následovala okamžitá Chruščovova odezva. V rozhořčeném listu obviňuje prezidentovu administrativu z vyvolání nových a nebezpečných komplikací. Ruskou stranu zaskočil požadavek na stažení bombardérů Il-28, odmítala je chápat jako útočné zbraně a popírala i jejich schopnost nést jaderné bomby. Gromyko v telegramu sovětské misi shrnul základní argumenty proti americké tezi – letouny jsou již zastaralé jak pro svou rychlost, tak i pro malý dostup a zdaleka nevyhovují požadavkům soudobého boje. Na Kubě jsou určeny pouze pro obranu pobřeží a v žádném případě nemají charakter „ofenzivní zbraně“.²⁹⁷

V pondělí 5. listopadu se Kuzněcov setkal s generálním tajemníkem OSN. Zmínil se mu o vážném sporu kolem charakteristiky letounů Il-28 a zdůraznil negativní reakci státního departmentu vůči myšlence o kontrolní přítomnosti OSN v celé zóně Karibského moře a v přilehlých oblastech Spojených států. U Thant se poté zeptal, kdo vlastně ovládá nejen zmíněné bombardéry, ale i torpédové čluny typu Komar, jež mohou nést jak rakety země-vzduch, tak i obávané střely země-země. „*Jsou tyto prostředky v sovětských nebo kubánských rukou?*“²⁹⁸ Kuzněcov vyhýbavě odpověděl, že do těchto vojenských záležitostí nebyl zasvěcen.

²⁹⁶ tamtéž, s. 144

²⁹⁷ tamtéž

²⁹⁸ tamtéž, s. 145

Během odpoledne připravili Kennedyho poradci odpověď na Chruščovův silně emotivní dopis z předchozího dne. J.F. Kennedy se vrátil k širšímu kontextu raketové krize, obvinil Sovětský svaz nejen z jejího vyvolání, ale i z pokusu obelhat Spojené státy a celou mezinárodní veřejnost.

Na nátlak Spojených států nakonec Chruščov kapituloval v otázce bombardérů Il-28. Rozhodnutí padlo na schůzi předsednictva ÚV KSSS 10. listopadu. „*Therefore we give a gentleman's word that we will remove the Il-28 planes with all personnel and equipment related to those plan, although not now but later.*“²⁹⁹ Kennedy však odmítl onu neurčitou formulaci o stažení letadel „i když ne teď, ale později“ a požadoval konkrétní termín jejich odsunu. Moskva posléze souhlasila se lhůtou čtyř týdnů. Nakonec přistoupila i na přímou účast americké válečného námořnictva a letectva při kontrole sovětských lodí, jelikož OSN a Mezinárodní červený kříž nebyly schopny okamžité organizace mezinárodních inspekčních skupin. Spojené státy v Kennedyho dopisu Chruščovovi z 15. listopadu oznámily, že v okamžiku ověřeného stažení všech sovětských bombardovacích letadel z Kuby ukončí její námořní „karanténu“.³⁰⁰

Nyní zůstalo na Mikojanovi, aby tyto nové skutečnosti sdělil Fidelu Castrovi. Oba politici se sešli dopoledne 12. listopadu. Mikojan Castrovi oznámil, že po demontáži a odvozu raket středního doletu bude následovat i stažení letounů Il-28. Dále Fidelovi sdělil, že další přítomnost letounů Il-28 na Kubě, které Američané zařadili mezi tzv. ofenzivní zbraně, tuto křehkou dohodu ohrožuje. Navíc se jedná o zastaralé stroje, jež mohou být dokonale nahrazeny výkonnými a všestrannými stíhači MiG-21, proti nimž Američané nic nenamítali.³⁰¹ Castro přijal Mikojanovo vysvětlení se značnou rezervou a v závěru diskuse opět potvrdil kategorický nesouhlas své vlády s jakoukoli formou inspekce na území Kuby či v jejích vodách.

Dne 20. listopadu 1962, po splnění všech Kennedyho požadavků, Spojené státy odvolaly námořní blokádu Kuby. A. I. Mikojan opustil Kubu 28. listopadu a na zpáteční cestě domů se setkal s J.F. Kennedym. Kennedy zcela otevřeně ozna-

²⁹⁹ tamtéž, s. 147

³⁰⁰ tamtéž

³⁰¹ tamtéž, s. 148

čil západní polokouli za americkou zájmovou sféru a požadoval, aby Moskva tuto skutečnost respektovala a vzdala se podpory marxistických revolucí na kontinentu. Mikojan oponoval a snažil se probíhající dialog orientovat na aktuální problémy kubánské krize. Především požadoval, aby Spojené státy stvrdili záruky nena-
padení Kuby. Kennedy vydání těchto garancí prozatím odmítl, neboť Spojené státy neměly možnost se na místě přesvědčit o úplné likvidaci raketových základ-
den. V tomto směru nebylo dosaženo shody a písemné stvrzení amerického zá-
vazku realizoval až v roce 1970 Henry Kissinger.

5. Pedagogické a didaktické využití

5.1 Dotazníkové šetření

Součástí mojí diplomové práce je i dotazníkové šetření, které mělo naznačit povědomí žáků 8. a 9. tříd základních škol o zpracovávaném tématu. Šetření pomocí dotazníků jsem provedl ve dvou školách, a to na ZŠ v Mimoni a na víceletém gymnáziu Jeronýmova v Liberci. Všechny děti byly zhruba ve stejném věku. Výsledky tohoto dotazníku jsou pouze orientační a nelze je brát jako souhrn znalostí dětí dané věkové kategorie.

Otázky jsem se snažil volit tak, aby děti na ně mohly odpovídat co nejstručněji a aby pro ně byly co možno nejsrozumitelnější. Předem jsem všechny žáky upozornil, že průzkum je anonymní. Dotazování bylo prováděno písemnou formou. Šetření se zúčastnilo 55 studentů.

Dotazy použité v dotazníku:

1. Říká ti něco Kubánská krize? Pokud ano, tak co?
2. Učili jste se ve škole o Kubánské krizi?
3. Co ti říkají tato jména:
 - Nikita Chruščov
 - J.V. Stalin
 - Franklin D. Roosevelt
 - J.F. Kennedy
 - Fidel Castro

Nyní se budu podrobněji věnovat jednotlivým otázkám.

1. *Říká ti něco Kubánská krize? Pokud ano, tak co?*

U této otázky skoro všichni žáci odpověděli negativně. Jen několik žáků tuto otázku zařadil do období studené války a jako důvod této krize uvedl „*rakety Sovětů na Kubě*“. Další odpovědi byly „*komunismus*“ nebo „*rakety*“. Je zřejmé, že se žáci na základní škole s touto problematikou nesetkali.

2. *Učili jste se ve škole o Kubánské krizi?*

U této otázky měli všichni žáci, kteří odpověděli shodnou odpověď - „*ne*“.

3. *Co ti říkají tato jména:*

- Nikita Chruščov

U toho jména byla častá odpověď „*nevím*“. Našli se ale tací, kteří vyplnili: „*ruský protějšek Kennedyho za raketové krize*“, „*prezident*“, „*ruský prezident za krize*“.

- J.V. Stalin

Toto jméno bylo u žáků již známější. Nejčastější odpověď byla „*diktátor*“ nebo „*vládce*“. U velké skupiny žáků se toto jméno asociovalo s komunismem. Bylo znát, že o Stalinovi z různých zdrojů už slyšeli.

- Franklin D. Roosevelt

Zde jsem byl mile překvapen, protože amerického prezidenta poznala polovina žáků, druhá polovina napsala „*nevím*“.

- J.F. Kennedy

téměř všichni žáci věděli, že se jednalo o amerického prezidenta. Někteří k odpovědi ještě připsali, že na něj byl spáchán atentát nebo že podle něj je pojmenované letiště.

- Fidel Castro

Většina odpovědí byla „*kubánský diktátor*“. Co se ještě žákům asociovalo s tímto jménem bylo, že F. Castro je „*ve špatném zdravotním stavu*“ a že rád „*kouří doutníky*“.

6. Závěr

Mohlo by se zdát, že Kubánská krize skončila vítězstvím Spojených států, ale nebylo to tak. Moskva sice rezignovala, stáhla své jaderné střely a bombardéry z Kuby, přišla o možnost mít jadernou základnu v blízkosti Spojených států, ale podařilo se jí udržet Castrův režim a dosáhnout odsunu jaderných zbraní z Turecka a částečně i z Itálie. Na obou stranách byly skupinky, které nebyly s vývojem spokojeny. Ve Spojených státech byl J.F. Kennedy obviněn z uzavření „nové jaltské dohody“ a faktické podpory Kuby.³⁰² Stalinistické křídlo v Kremlu Chruščovovi zase nikdy nezapomnělo ponížení armády při nuceném odvozu útočných zbraní z Kuby. Chruščov na to doplatil o dva roky později svým pádem.

Nadále trvala skepse Kuby vůči Sovětskému svazu. Z této situace těžila Čínská lidová republika, která se na Kubě angažovala i prostřednictvím Albánie a Severní Koreje. Peking se trvale snažil o diskreditaci sovětské zahraniční politiky. K překonání sovětsko-kubánského napětí nepomohla ani Castrova návštěva Sovětského svazu v květnu 1963, kterou se Chruščov pokoušel napravit vzájemné vztahy.

Po 22. listopadu 1963³⁰³ se mění přístup Spojených států v oblasti zahraniční politiky. Johnsonova administrativa formulovala v květnu 1965 právo Spojených států „obnovit pořádek v zemi, jejíž představitelé ztratili kontrolu nad vývojem situace. Již v letech 1962 a 1963 se uskutečnily vojenské puče v Argentině, Peru, Guatemale, Ekvádoru a v Hondurasu.

Chruščovovo rozhodnutí o rozmístění strategických jaderných raket na Kubě bylo zřejmě výsledkem celého komplexu příčin. Vedle o nastolení rovnováhy sil byla další příčinou snaha Moskvy demonstrovat vůdčí roli v mezinárodním komunistickém hnutí. V neposlední řadě měly sovětské rakety na západní polokouli zabezpečit Chruščovovu pozici ve stranickém a státním vedení.³⁰⁴

³⁰² Nálevka, Vladimír. *Karibská krize*. Praha : ISV, 2001. s. 171

³⁰³ J.F. Kennedy byl při své předvolební návštěvě Dallasu zastřelen.

³⁰⁴ tamtéž, s. 176

Karibská krize výrazně ovlivnila systém mezinárodních vztahů. Předně ukázala, že obě velmoci nemohou riskovat přímý střet v lokálním konfliktu, aniž by ohrozily svět nebo samy sebe jadernou válkou. Jaderné odstrašování ztratilo svůj význam při řešení lokálních konfliktů. Obě strany se snažily vyvarovat přímému střetu. Těžiště sporů se poté z velké části přesunulo do rozvojového světa a tamní ozbrojené sváry se staly nedílnou součástí bipolární mocenské konfrontace.

Dalším výsledkem krize bylo zjištění Západu, že Sovětskému svazu nelze vůbec věřit. Moskva se chová zcela nevyzpytatelně a nelze nikdy předem říct, jaký bude její další krok. Sovětský svaz neztratil jen v očích Západu, ale i států Latinské Ameriky a třetího světa, které k němu vzhlíželi k jako jediné moci vzduchu vůči Spojeným státům.

V pozdějších letech už k přímé konfrontaci nedošlo. „Boje“ probíhaly na poli zbrojení, závodů do vesmíru nebo nepřímých střetů jako tomu bylo třeba v Afghánistánu.

7. Seznam použité literatury

7.1 Literatura

CROZIER, Brian. Vzestup a pád sovětské říše. 1. vyd. v českém jazyce. Praha : BB art, 2004. 679 s. ISBN 80-7341-349-3.

DALLEK, Robert. Nedokončený život : John F. Kennedy : 1917-1963. Vyd. 1. Praha : Argo, 2006. 682 s., [32] s. obr. příl. Ecce homo ; sv. 12. ISBN 80-7203-754-4.

GOTT, Richard. Kuba : nové dějiny. 1. vyd. v českém jazyce. Praha : BB/art, 2005. 460 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-7341-678-6.

JOHNSON, Paul. Dějiny dvacátého století. Vyd. v tomto překladu 2., poprvé vyšlo v nakl. Rozmluvy. Voznice : Leda, 2008. 845 s. ISBN 978-80-7335-145-8.

KENNEDY, Robert F. Třináct dní : vzpomínky na kubánskou raketovou krizi. Vyd. 1. Praha ; Litomyšl : Paseka, 1999. 190 s. Historická paměť. sv. 11. ISBN 80-7185-219-8.

KISSINGER, Henry. Umění diplomacie : od Richelieua k pádu Berlínské zdi. Vyd. 3. Praha : Prostor, 1999. 946 s. Obzor ; sv. 7. ISBN 80-7260-025-7.

LUŇÁK, Petr. Západ : Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. 1. vyd. Praha : Libri, 1997. 460 s. Historická řada. ISBN 80-85983-29-X.

NÁLEVKA, Vladimír. Karibská krize. Vyd. 1. Praha : ISV, 2001. 241 s. ISBN 80-85866-89-7.

NÁLEVKA, Vladimír. Světová politika ve 20. století. Vyd. 2. II. Praha : Aleš Skřivan ml., 2005. 287 s. ISBN 80-86493-16-4.

QUIRK, Robert E. Fidel Castro : [o jeho cestě k moci, jeho režimu a jeho spojenech a protivnících]. 1. vyd. Ostrava : Oldag, 1999. 977 s., [16] s. il. ISBN 80-85954-60-5.

TAUBMAN, William. Chruščov : člověk a jeho doba. 1. vyd. v českém jazyce. Praha : BB art, 2005. 846 s., [32] s. obr. příl. . ISBN 80-7341-625-5.

VYKOUKAL, Jiří - LITERA, Bohuslav - TEJCHMAN, Miroslav. Východ : vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. 1. vyd. Praha : Libri, 2000. 860 s. Historická řada. ISBN 80-85983-82-6.

WEGS, J. Robert - LADRECH, Robert. Evropa po roce 1945. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2002. 371 s. Dějiny Evropy. ISBN 80-7021-507-0.

7.2 Elektronické publikace

Fotografie týkající se Kubánské krize. [online]. Dostupné z: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/photos.htm>, [cit, 1. 5. 2009].

Kubánská krize - nahrávky. . [online] Dostupné z: <http://www.npr.org/news/specials/cuban_missile/#audio>, [cit, 1. 5. 2009].

Národní archiv. [online]. Dostupné z: <<http://www.archives.gov/>>, [cit, 1. 5. 2009].

Odtajněné dokumenty. [online]. Dostupné z: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/docs.htm>, [cit, 1. 5. 2009].

Odtajněné dokumenty CIA. [online]. Dostupné z: <http://www.foia.cia.gov/search.asp?pageNumber=1&freqReqRecord=nic_prod_nie.txt>, [cit, 1. 5. 2009].

Rozhovory týkající se Kubánské krize. [online]. Dostupné z: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/audio.htm>, [cit, 1. 5. 2009].

Studená válka. [online]. Dostupné z: <http://studena.valka.cz/mezinarodni_vztahy.htm>, [cit, 1. 5. 2009].

Studená válka. [online]. Dostupné z: <<http://www.abchistory.cz/cold.htm>>, [cit, 1. 5. 2009].

The Cuban Missile Crisis. [online]. Dostupné z: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/index.htm>, [cit, 1. 5. 2009].

The Cuban Missile Crisis - nahrávky. [online]. Dostupné z: <<http://www.bbc.co.uk/radio4/history/cuba.shtml>>, [cit, 1. 5. 2009].

The World On the Brink: John F. Kennedy and the Cuban Missile Crisis. [online]. Dostupné z: <http://www.jfklibrary.org/jfkl/cmc/cmc_intro.html>, [cit, 1. 5. 2009].

Třináct dní. [online]. Dostupné z: <<http://www.wsws.org/articles/2001/feb2001/cuba-f07.shtml>>, [cit, 1. 5. 2009].

Zasedání RB OSN. [online]. Dostupné z: <<http://www.youtube.com/watch?v=CxDGtu-aMi0&hl=cs>>, [cit, 1. 5. 2009].

Zvuková nahrávka projevu Klementa Gottwalda na Václavském náměstí 25. 2. 1948. [online]. Dostupné z: <<http://www.pef.zcu.cz/pef/khi/Hrad.htm>>, [cit, 1. 5. 2009].

8. Seznam příloh

Příloha č. 1: Špionážní letoun U-2, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/1.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 2: Sovětská přepravní loď Poltava mířící na Kubu, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/8.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 3: Sovětská loď typu Komar, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/10.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 4: Sovětská raketa středního doletu R-12, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/16.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 5: J.F. Kennedy při setkání se sovětským ministrem zahraničí A. Gromykem a sovětským velvyslancem A. Dobryninem, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/20.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 6: Raketová základna San Cristobal, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/21.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

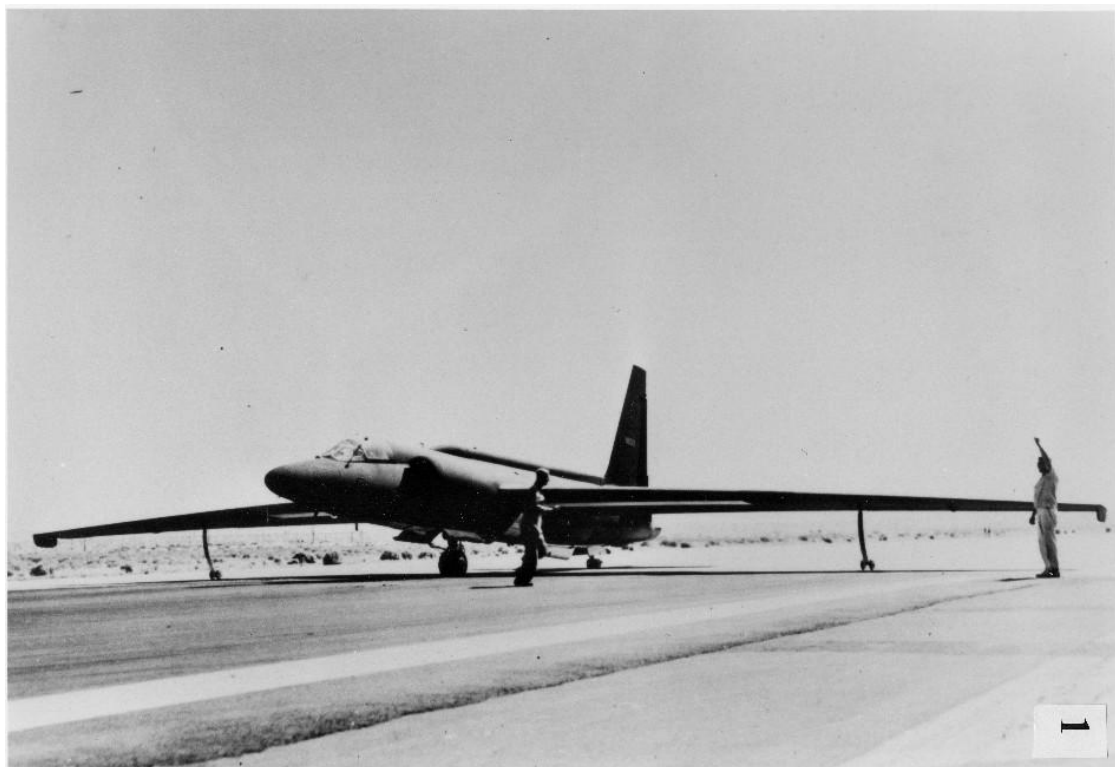
Příloha č. 7: Střely na základně San Cristobal, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/27.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 8: Zorinova konfrontace s fakty na půdě OSN, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/29.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 9: Americký křižník Joseph P. Kennedy zastavuje sovětskou nákladní loď Marucla, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/32.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 10: 17 zkompleťovaných střel v přístavu Mariel, [online]. Dostupné z: < http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/cuba_mis_cri/40.jpg>, [cit, 1. 5. 2009].

Příloha č. 1: Špionážní letoun U-2

Příloha č. 2: Sovětská přepravní loď Poltava mířící na Kubu

Příloha č. 3: Sovětská loď typu Komar

Příloha č. 4: Sovětská raketa středního doletu R-12

**Příloha č. 5: J.F. Kennedy při setkání s ministrem zahraničí A. Gromykem a
velvyslancem A. Dobryninem**

Příloha č. 6: Raketová základna San Cristobal

Příloha č. 7: Střely na základně San Cristobal

Příloha č. 8: Zorinova konfrontace s fakty na půdě OSN

Příloha č. 9: Americký křižník Joseph P. Kennedy zastavuje sovětskou nákladní loď Marucla

Příloha č. 10: 17 zkompletovaných střel v přístavu Mariel

